

MUSEION

2

Суботица, Subotica, Szabadka
2002.

MUSEION

2

ГОДИШЊАК
ГРАДСКОГ МУЗЕЈА СУБОТИЦА

GODIŠNJAK
GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA

A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

Главни и одговорни уредник / Glavni i odgovorni urednik / Fő- és felelős szerkesztő:
Hulló István mgr.

Уредништво / Uredništvo / Szerkesztőség:

Mirko Grlica
Nevenka Bašić Palković
Korhecz Papp Zsuzsanna
Viktorija Šimon Vuletić

Преводиоци / Prevodioci / Fordítók:

Mészáros Zoltán (magyar)
Szekeres Ágnes (magyar)
Viktorija Šimon Vuletić – (srpski, engleski)

Лектори / Lektori / Lektorok:

Nevenka Bašić Palković
Korhecz Papp Zsuzsanna

Технички уредник / Tehnički urednik / Technikai szerkesztő:

Tolnai György

Фотографије / Fotografije / Fotók:

Hevér Miklós

Издавач / Izdavač / Kiadó:

Градски музеј Суботица, Трг слободe 1
Gradski muzej Subotica, Trg slobode 1
Városi Múzeum Szabadka, Szabadság tér 1

Штампа / Štampa / Nyomda:

Grafoprodukt Subotica

Одговорни директор / Odgovorni direktor / Felelős igazgató:

Özvegý Károly

ISSN – 1451 – 1274

САДРЖАЈ - SADRŽAJ - TARTALOM

Szekeres Ágnes

Előzetes jelentés a Szabadka - Kameniti háton 2001-ben végzett ásatásról Preliminarni izveštaj o arheološkom iskopavanju na lokalitetu Kameniti hat u Subotici tokom 2001. godine.....	7
--	---

Невенка Башић Палковић

Грађа за библиографију издања Градског музеја у Суботици (1996 - 2002) A szabadkai Városi Múzeum kiadványainak bibliográfiai anyaga (1996 - 2002).....	27
---	----

Viktorija Šimon Vuletić

Identitet ljudi u multietničkim porodicama u Subotici A szabadkai multietnikus családok tagjainak identitástudata.....	45
---	----

Mirko Grlica

Znamenja prošlosti.....	105
A múlt emlékei.....	138

Horváth Flórián

Izrada dermoplastičnog preparata mišara <i>Buteo buteo</i>	155
Az egerészölyv <i>Buteo buteo</i> dermoplasztikus preparátumának kidolgozása.....	162

Korhecz Papp Zsuzsanna

Restauracija ukrasnog rama portreta Lajoša Košuta	169
A Kossuth Lajos portré díszkeretének restaurálása.....	191

Hulló István mgr., Svetislav Milanković

Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu.....	195
Beszámoló a szabadkai Városi Múzeum évi tevékenységéről	201

Szekeres Ágnes, régész

ELŐZETES JELENTÉS A SZABADKA - KAMENITI HÁTON 2001-BEN VÉGZETT ÁSATÁSRÓL

A Kameniti hát régészeti lelőhely rövid ismertetője

Brouillon 1788-ban készült térrajzán a Palicsi-tó déli oldalán, ahol a Zentai út átszeli a Kispalicsot, állt egykor egy mesterséges halom, amelyet egy későbbi rajzon Kameniti hátnak jelölnek (SZEKERES 1975, 39').

Egy 1804-ben készült okmány szerint a lelőhelyen egy templomrom falai látszottak (SEKERES 1961, 155).

A mai Bačka téglagyárral szemben az 1950-es években találtak olyan pirosra égetett téglákat, amelyek már a felszíni leletek alapján egyértelműen egy középkori templom romjaira utaltak².

Az 1960-as terepbejárás alkalmával a múzeum szakemberei a téglák mellett középkori kerámiatöredékeket is összegyűjtöttek, és a lelőhelyet középkori településként regisztrálták³.

A szabadkai Városi Múzeum régészei által 1961-ben lefolytatott szondázó ásatás folyamán a feltárt 36m²-es sávban csak a középkori telep egy részletét tudták feltárni⁴. A templomot és az azt övező temetőt ez alkalommal nem sikerült megtalálni (SEKERES 1961, 155-156., SEKERES 1977, 13., SZEKERES 1983, 66., SZEKERES-RICZ 1998, 122/kat.:115).

A múzeum akkori igazgatója, Szekeres László - aki egyébként a lelőhely feltárását vezette - a Kameniti háton található telepet és temetőnyomot Szabadka XI-XIII. századi magjának feltételezte. Ezt az elképzelését a szondázott területen előkerült nyomok alapján nem tudta hitelesen bizonyítani.

A lelőhelyet már évtizedek óta, folyamatosan, sárgaföld lelőhelyként használja a környékbeli lakosság, így a kiemelt értékű középkori régészeti lelőhely állandó veszélynek van kitéve.

2001 augusztusában bejelentés érkezett a Szabadkai Városi Múzeumba,

¹ kat.: 176, Pischmischer halom

² Szekeres László terepi naplója, 23-as bejegyzés.

³ Szekeres László terepi naplója, 35-ös bejegyzés.

⁴ A szondázó ásatás pontos helyét nem tudtam meghatározni, így csak a terepnaplóra és az előzetes jelentésre támaszkodhattam.

miszerint a lelőhelyen, partszakadás után, emberi csontok bukkantak elő. A leletmentő ásatásokat a múzeum és a szabadkai Műemlékvédő Intézet munkatársai végezték el⁵.

A szeptember 3-ától október 12-ig tartó leletmentő ásatáson, 138m² területen összesen 52 sír⁶ sikerült feltárni⁷.

A feltárt sírok leírása

1. sír

Humuszba⁸ temetett gyereksír. Mélysége 40 cm⁹. A gyereksontvázból csak néhány csontocskára maradt meg¹⁰.

Lelet:

1. a kifordított földből egy kopott frisachi dénár került elő (II/1).

2. sír

A sír mélysége 40 cm. Tájolása: DNY-ÉK¹¹. A csontvázból csak a bal lapocka, a felkarcsont és a bal medencecsont maradt meg eredeti helyén. A sírt valószínűleg a 13. sír ásása közben vágták keresztül. A sírban lelet nem volt.

3. sír

A sír mélysége 40 cm. Tájolása: NY-K. A csontváz épen maradt meg, a koponya a földmunkálatok alatt sérült meg. A halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették, a koponya balra billent. A csontváz mérhető hossza 145 cm. A sírban lelet nem volt.

4. sír

A sír mélysége 40 cm. Tájolása: NY-K. A bolygatott sírból hiányzik a

⁵ Az ásatáson részt vett Nedeljković Zvonimir és Đuranović Sabo Lena a szabadkai Műemlékvédő Intézet részéről és e sorok írója a szabadkai Városi Múzeum részéről.

⁶ A területen összesen 52 sír került feltárássra, de egy sír két számot kapott (22=47), így 53 sírszám lett kiadva.

⁷ A kutatóárok DK-i metszetében olyan rétegeket lehetett megfigyelni, amelyek a templom meglétét bizonyíthatják. Mivel a templom alapjait a 2001-es évadban nem tártuk fel, ezért ezzel a témával itt, behatóbban nem foglalkoztam.

⁸ A sírgödör körvonalai egyik sírnál sem rajzolódtak ki, mivel mindegyiket a humuszrétegbe ásták bele, ezért ezt az adatot a továbbiakban nem tüntetem fel.

⁹ A mélységadatok csak a mai felszíntől számított relatív mélységekre vonatkoznak, így az értékek csak megközelítők.

¹⁰ A megmaradt csontokat a földmunkálatok során kifordították, így dokumentáció sem készült róla.

¹¹ A megadott tájolási irány minden esetben a csontváz tájolására vonatkozik.

koponya, a bal felső-, a jobb alsókar és a lábszárcsontok. A bolygatás eredetét nem lehetett megfigyelni. Az eredeti állapotban maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették.

Lelet:

1. a bal váll helyén, a mellen és a jobb könyök belső oldalán, erősen korrodált, vas koporsóvasalások (II/3).

5. sír

A sír mélysége 30 cm. Tájolása: DNY-ÉK. A sekélyen fekvő sírt a gépi humuszosítás során bolygatták meg. Csak a gerincoszlop és pár borda maradt meg eredeti helyén. Lelet nem volt a sírban.

6. sír

A sír mélysége 40 cm. Tájolása: NY-K. A bolygatott csontváznak majdnem az egész felsőteste hiányzik. Csak a láb csontjai maradtak eredeti helyen, ezek alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A csontvázat valószínűleg a D gödör ásása alkalmával bolygatták meg. Lelet nem volt a sírban.

7. sír

A sír mélysége 25 cm. Tájolása: DNY-ÉK. A sírt a gépi humuszosítás alkalmával tették tönkre. A bordák és a gerincoszlop egy része eredeti állapotban maradt meg. A sír ásása közben átvágták a 8. számú sírt. Lelet nem volt a sírban.

8. sír

A sír mélysége: 35 cm. Tájolása: DDNY-ÉÉK. A bolygatott sírből csak az állkapocs, a jobb felsőtest egy része és a jobb alsó lábszárcsont maradt eredeti helyen. A megmaradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A sírt a 7. számú sír ásása közben vágták keresztül. Lelet nem volt a sírban.

9. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolása: NY-K. A bolygatott csontváznak hiányzik a jobb oldala és mindkét combcsontja. A teljesen szétmorzsolódott, eredeti helyen maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A bolygatás eredete tisztázatlan. Lelet nem volt a sírban.

10. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolás: NY-K. A bolygatott csontvázból csak a

két alsó lábszárcsont maradt meg. A bolygatás eredete ismeretlen. Lelet nem volt a sírban.

11. sír

A sír mélysége: 30 cm. Tájolása: DNY-ÉK. A bolygatott sírból hiányzik a koponya és a gerincoszlop, a bordák a medence környékén kerültek elő. Az in situ maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A bolygatás eredete ismeretlen. Lelet nem volt a sírban.

12. sír

A sír mélysége: 25 cm. Tájolása: NY-K. A bolygatott sírből csak a bal medence és lábszont maradt meg. A sírt valószínűleg a 33. sír ásása alkalmával vágták keresztül. Lelet nem volt a sírban.

13. sír

A sír mélysége: 55 cm. A sír tájolása: DNY-ÉK. A bolygatott sírből hiányzik a bal kar, a medence és mindkét láb csontjai. Az eredeti helyen maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A bolygatás eredete tisztázatlan. A sírt ráásták a korábbi 2. számú sírra. Lelet nem volt a sírban.

14. sír

A sír mélysége: 35 cm. A sír tájolása: DNY-ÉK. A gyerekcsontok nagyrészt elenyésztek. Csak pár bordatöredék és a combcsontok maradtak meg a sírban. Bolygatás eredetét nem lehetett megfigyelni. Lelet nem volt.

15. sír

A sír mélysége: 40 cm. A sír tájolása: NY-K. A bolygatott csontváznak hiányzik a felsőteste. Az eredeti helyen talált csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A bolygatás eredete tisztázatlan. Lelet nem volt a sírban.

16. sír

A sír mélysége: 35 cm. A sír tájolása: DNY-ÉK. A bolygatott sírban csak a felső kar csontjai maradtak meg eredeti helyen. A bolygatás eredete tisztázatlan. A sírt ráásták a korábbi 17. számú sírra.

Lelet:

1. a bolygatott mellkas környékéről került elő egy töredékes bronz fülbevaló.

17. sír

A sír mélysége: 35 cm. A sír tájolás: NY-K. Bolygatott sír. A sírra ráásták a 16. számú sírt. A csontvázból csak a jobb láb és a bal alsó lábszár maradt meg. Az eredeti helyen maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. Lelet nem volt.

18. sír

A sír mélysége: 45 cm. A sír tájolása: NY-K. A sírra ráásták a 46. sírt, ezzel teljesen tönkretéve a korábbi 18. sírt. Egy csont sem maradt meg eredeti helyen. Lelet nem volt a sírban.

19. sír

A sír mélysége: 45 cm. A sír tájolása: NY-K. A bolygatott sírban csak a láb csontjai maradtak meg eredeti helyen. Ezek alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A bolygatás eredete tisztázatlan. Lelet nem volt.

20. sír

A sír mélysége: 45 cm. A sír tájolása: DNY-ÉK. Bolygatott sír. A bon-tás alkalmával nem lehetett pontosan megfigyelni a szomszédos 27. sírral való helyzetét. Nem lehet eldönteni, hogy melyik sírt ásták rá a másikra. A felsőtest egy része és a jobb alsó lábszár eredeti helyen maradt. Ezek alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. Lelet nem volt.

21. sír

A sír mélysége: 30 cm. A sír tájolása: NY-K. Bolygatott sír. A csontvázból csak a felsőtest maradt meg, nagyon rossz állapotban. A bolygatás eredete nem tisztázott. Lelet nem volt a sírban.

22. sír¹²

A sír mélysége: 40 cm. A sír tájolása: DNY-ÉK. A bolygatott csontváz-nak csak a jobb felső karcsontja és lapockája, a bal comb- és mindkét alsó láb-szár-csontja maradt meg a sírban. Az eredeti helyen maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A bolygatás eredete ismeretlen.

Lelet:

1. vascsat töredékei, a felszedéskor került elő, pontosabban nem meghatározott helyről (II/4),

¹² A sír később kapott még egy sirszámot, a 47-et, amit később kiiktattunk a dokumentációból.

2. ismeretlen rendeltetésű vastárgy töredéke, felszedéskor került elő, pontosabban meg nem határozott helyről (II/5).

23. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolása: NY-K. A sírra ráásták a 24. számú sírt, ami a felsőtestet teljesen megbolygatta. A sírből csak az alsó lábszárcsontok maradtak meg. Lelet nem volt a sírban.

24. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolása: NY-K. A sírt ráásták a 23. számú sírra. Bolygatott sír. A csontváz felsőteste, pár csigolyát és bordát kivéve, teljesen hiányzik. A bolygatás eredete ismeretlen. Lelet nem volt a sírban.

25. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolása: NY-K. A bolygatott sírban alig maradtak csontok, a gerincoszlop pár csigolyája maradt csak eredeti helyen. A sírt a gépi munkálatok alakalmával tették tönkre. Lelet nem volt a sírban.

26. sír

A sír mélysége: 50 cm. Tájolása: NY-K. Ép sír. A halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A bal kéz könyökben behajlítva, kézfeje a medencén. A csontváz mérhető hossza: 160 cm. Lelet nem volt a sírban.

27. sír

A sír mélysége: 50 cm. Tájolása: NY-K. A csontváznak csak a felsőteste maradt épen, az alsótest teljesen hiányzik. A szomszédos 20. számú sírral való helyzete nem dönthető el.

Lelet:

1. a bordák között kagylóhéj maradványa került elő¹³.

28. sír (IV. tábla)

A sír mélysége: 45 cm. Tájolása: NY-K. Ép sír. A halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. Jobb kéz a medencén, jobb térd kissé behajlítva. A

bal medencén egy magzat csontocskái kerültek elő. A csontváz mérhető hossza: 152 cm.

Lelet:

1. A bal kulcscsonton egy nyitott bronzkarika került elő.

¹³A felszedéskor teljesen elporladt.

29. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolása: NY-K. Bolygatott sír. A koponya és a jobb felsőtest hiányzik. A megmaradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A bolygatás eredete tisztázatlan. A sír ásása közben átvágták a 48. számú sírt. Lelet nem volt.

30. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolása: DNY-ÉK. A rossz megtartású csontokból csak a töredezett koponya és pár borda maradt meg. A többi csontot a földmunkák alkalmával bolygatták meg. Lelet nem volt a sírban.

31. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolása: NY-K. Bolygatott sír. A sírban csak a hosszúcsontok maradtak meg eredeti helyen, ezek alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A sírt valószínűleg a C gödör ásása közben átvágták. A sír ásása közben átvágták a szomszédos 32. számú csontváz felsőtestét.

Leletek:

1. a bolygatott csontok között került elő egy bronzkarika (II/10).

32. sír

A sír mélysége: 50 cm. Tájolása: NY-K. Bolygatott sír. Csak a láb csontjai maradtak meg a sírban. A felsőtestet valószínűleg a 31. számú sír ásása közben vágták át.

Leletek:

1. a bal combcsont mellett egy vaskés került elő (II/7).

33. sír

A sír mélysége: 45 cm. Tájolása: NY-K. Ép sír. A koponya a bontás alkalmával szétesett. A halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. Mindkét kéz szorosan a test mellett, kézfejek a medence alatt. Lábak is szorosan összezárva. A sír ásása közben átvágták a 12. számú sírt. Lelet nem volt.

34. sír (?)¹⁴

A sír mélysége: 50 cm. Tájolása: ÉNY-DK. Bolygatott sír. Csak a koponya és a jobb felső kar maradt meg a sírban. A bolygatás eredete tisztázatlan. Lelet nem volt.

¹⁴ Nem biztos, hogy sír. Lásd a feldolgozásban.

35. sír

A sír mélysége: 50 cm. Tájolása: DDNY-ÉÉK. Bolygatott sír. A bal combcsont hiányzik. Az eredeti helyen maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A végtagok szorosan a test mellett, kézfejek a medence alatt. A csontváz mérhető hossza: 178 cm. A bal alsó karcsont mellett egy másik csontvázhhoz tartozó koponyatető került elő. A bolygatás eredete ismeretlen. Lelet nem volt a sírban.

36. sír

A sír mélysége: 45 cm. Tájolása: NY-K. Bolygatott sír. A csontváz felsőteste teljesen hiányzik. Az eredeti helyen maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A végtagok szorosan a test mellett. A sírt a D gödör ásása közben bolygatták meg. Lelet nem volt a sírban.

37. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolása: NY-K. Bolygatott sír. Csak a két alsó lábszárcsont maradt meg eredeti helyen. A többi csontok összetörve és szétdobálva a sír teljes hosszában. A bolygatás eredete ismeretlen. Lelet nem volt a sírban.

38. sír

A sír mélysége: 50 cm. Tájolása: NY-K. Bolygatott sír. A csontváznak csak a bal fele maradt meg a sírban. Az eredeti helyen maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A sírra ráásták a későbbi 39. számú sírt. Lelet nem volt a sírban.

39. sír (IV. tábla)

A sír mélysége: 50 cm. Tájolása: DNY-ÉK. Bolygatott sír. A csontváznak csak a felsőteste maradt meg. Az alsótestet a 43. sír ásása közben vágta át. Az eredeti helyen maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A kezek könyökben behajlítva és a medencén össze vannak kulcsolva. A sírt valószínűleg körbetéglázták, pár téglá megmaradt eredeti helyen. A sírt ráásták a korábbi 38. számú sírra.

Leletek:

1. Az összekulcsolt kézfejeknél került elő egy feliratos, ezüst pecsétgyűrű (II/6).

40. sír

A sír mélysége: 50 cm. Tájolása: NY-K. Bolygatott sír. Csak a bal alsó

lábszárcsont maradt meg eredeti helyen. A sír nyugati végébe beástak egy gödröt (A gödör), amelyet kidobált csontokkal töltöttek fel. Valószínűleg a gödör ásásakor vágták át a sírt.

Leletek:

1. a felszedéskor került elő az összedobált csontok közül egy ismeretlen rendeltetésű vastárgy (II/8).

41. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolása: DNY-ÉK. Bolygatott sír. A csontvázból csak a bal láb és a jobb alsó lábszárcsont maradt meg. A csontváz felsőtestét a szomszédos 42. számú sír ásása közben vágták át. A csontváz bal oldalán, a sírfalban a deszkakoporsó jól kivehető lenyomata maradt meg. Lelet nem volt a sírban.

42. sír

A sír mélysége: 40 cm. Tájolása: NY-K. Bolygatott sír. A csontvázból csak a kinyújtott lábak maradtak meg. A sírt ráásták a szomszédos 41. számú sírra. A bolygatás eredete ismeretlen. Lelet nem volt.

43. sír (IV. tábla)

A sír mélysége: 60 cm. Tájolása: NY-K. Ép sír. A halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A végtagok szorosan a test mellett. Bal kéz könyökben behajlítva, kézfej a bal combon. A jobb lábsontokat és a jobb alsó kart valószínűleg egy állatjárat bolygatta meg. A sírt ráásták a szomszédos 39. számú sírra.

Leletek:

1. a koponyatetőn került elő egy nyitott végű bronz hajkarika (III/2),
2. az állkapocs és a szájpapírlás zöld színű elszíneződéséből, arra lehetett következtetni, hogy a halott szájába obulust tettek, ami mára teljesen elenyészett,
3. a jobb comb mellett egy vaskés a fanyél maradványaival (III/1).

44. sír

A sír mélysége: 60 cm. Tájolása: NY-K. Bolygatott sír. A csontvázból csak a két alsó lábszárcsont maradt meg, párhuzamosan kinyújtva. A többi csont teljesen hiányzik a sírból. A sírt valószínűleg az 53. számú sír ásása közben vágták át.

Leletek:

1. a felszedéskor került elő a bal boka mellől egy vas koporsóvasalás (III/3).

45. sír

A sír mélysége: 50 cm. Tájolása: NY-K. Bolygatott sír. A csontváznak hiányzik a koponyája és mindkét karcsontja. Az eredeti helyen maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A sírban és a csontokon jól kivehető deszkamaradványok, a koponya tájékáról egy tégladarab került elő. A bolygatás eredete tisztázatlan. Lelet nem volt a sírban.

46. sír

A sír mélysége: 50 cm. Tájolása: DNY-ÉK. Bolygatott sír. Eredeti helyen csak az alsó lábszárcsontok és a jobb felső karcsont maradt meg. Ezek alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A sírt ráásták a 18. számú sírra. A bolygatás eredete tisztázatlan.

Leletek:

1. a bolygatott sír közepe táján került elő egy áttört bronz hajfonatdísz korong (III/5),
2. a bolygatott csigolyák mellől egy vas koporsókapocs került elő (III/4).

48. sír

A sír mélysége: 55 cm. Tájolása: DNY-ÉK. Bolygatott sír. Csak a felsőtest egy része maradt bolygatatlan, a láb csontjai hiányoznak. Az eredeti helyen maradt csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették, mindkét kezét könyökben behajlították és a medencén összekulcsolták. A sírra ráásták a későbbi 29. számú sírt. Lelet nem volt.

49. sír

A sír mélysége: 60 cm. Tájolása: DNY-ÉK. Ép sír. A halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették, végtagok szorosan összezárva. A jobb alsó karcsontot a földmunkálatok alkalmával bolygattuk meg. A koponya magasabban van, mint a test többi része, valószínűleg alapmázták valamilyen szerves anyaggal. A csontváz mérhető hossza: 140 cm. Lelet nem volt a sírban.

50. sír

A sír mélysége: 55 cm. Tájolása: DNY-ÉK. Ép sír. A halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. Végtagok szorosan összezárva. A kezeket könyökben kissé behajlították, a kézfejek a combon. A csontváz mérhető hossza: 150 cm. Lelet nem volt a sírban.

51. sír

A sír mélysége: 90 cm. Tájolása: DNY-ÉK. Bolygatott sír. A csontváznak csak az alsóteste maradt meg, lábak kinyújtva. A sírt a későbbi 52. számú sír ásása közben átvágták. Lelet nem volt.

52. sír (IV. tábla)

A sír mélysége: 90 cm. Tájolása: NY-K. Ép sír. A halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. A felsőtest egy részét és a jobb láb csontjait valószínűleg egy állatjárat bolygatta meg. A csontváz mérhető hossza: 155 cm. A sírt ráásták a korábbi, szomszédos 51. számú sírra.

Leletek:

1. a jobb kulcscsont mellől előkerült egy nyitott, ezüst hajkarika (III/6),
2. a csigolyák mellől egy ezüstgomb került elő (III/7),
3. a bal medencecsont felett egy vascsat töredéke került elő (III/8).

53. sír

A sír mélysége: 90 cm. Tájolása: DNY-ÉK. A sírnek csak az alsótestét bontottuk ki, a felsőtest a kontrollfalban maradt. A kibontott csontok alapján a halottat kinyújtott helyzetben a hátára fektették, lábak szorosan összezárván. A bal medencelapáton jól kivehető deszkalenyomatok maradtak meg. A sír ásása közben átvágták a 44. számú sírt. Lelet nem volt a sírban.

A temetőrészlet értékelése (I. tábla)

A leletmentő feltárás egy 6x23 méteres, nagyjából NY-K irányú kutatóárokban folyt. A kutatóárok kijelölése a már meglévő határok mentén történt. Ugyanis a szondától északra a víztisztító számára ülepítőaknákat ástak, amelyekkel a temető egy részét is tönkretették. Ezek az ülepítőaknák soha nem kerültek használatba. A feltárási felülettől délre a második világháború folyamán egy megerősített löállást (bunkert) alakítottak ki, ezzel tönkretéve a lelőhely legmagasabb pontját. A löállást mára már szétrobbantották és a közeli bőrfeldolgozó vállalat hulladékával töltötték meg. A temetőterképen jól megfigyelhető, hogy a kutatóárok DNY-i fele is ennek a löállásnak esett áldozatul.

A katonai létesítmény felszámolásakor az egész magaslatot lehumuszták és elegyengették. Ennek következtében is sok sír megsemmisülhetett. Ezek, a legmagasabban fekvő sírok, amelyeket már nem sikerült feltárnunk, vághatták át azokat a korábbi temetkezéseket, amelyeknél a bolygatás eredetét nem tudtuk meghatározni (pl.: 37., 24., 16., 15., 19. sír). A korábbi humusztolás eredménye az is, hogy a feltárt, legmagasabban fekvő sírok - a mai felszíntől

számított - 25 és 30 cm mélységből kerültek elő.

A feltárt 52 sír közül harminc esetben figyeltünk meg NY-K, 18 esetben DNY-ÉK és két esetben DDNY-ÉÉK tájolású csontvázat. Egy esetben került elő ÉNY-DK tájolású csontváz. Azonban a feldolgozás alatt, a terepi megfigyelésekre támaszkodva, arra a megállapításra jutottunk, hogy a 34. számmal jelölt sír, valószínűleg egy hulladékgödör maradványa. Ezt támasztja alá a közeli 35. számú sír bolygatása, és ugyanabban a sírban talált, nem oda tartozó koponyatető megléte is.

A feltárt szelvényben több ilyen hulladékgödör is előkerült, amelyeket A, B, C és D betűkkel jelöltünk. Ezek, a kidobált embercsontokkal feltöltött gödrök több esetben is átvágták a sírokat (6., 31., 36., 40. sír). A B gödör feltárása alkalmával megfigyeltük, hogy a beledobált embercsontok között volt egy nem teljesen elkorhadott csontváz is, amelyiknek a koponyája, a gerincoszlopa és a jobb oldali bordáinak izületei a korabeli kiásás alkalmával még egyben voltak.

A több helyen megfigyelt, emberi vázakkal feltöltött gödrök egy egységes ossarium (csontgyűjtőhely) hiányát feltételezik.

Sírgödört és sírszerkezetet egyetlen egy esetben sem tudtuk megfigyelni, mivel a sírokat a humuszba ásták. Az átlagban - mai felszíntől számított - 1 m mélységben jelentkező sárgaföld szintjét egyik sír sem érte el. A legmélyebben fekvő sírok a feltárási terület NY-i oldalán találhatóak, 90 cm mélységben.

A temetőrészleten belül több superpozíciót is meg lehetett állapítani:

A ráásások alkalmával a korábbi sírok csontjait kidobálták és valószínűleg valamelyik gödörbe temették vissza.

A sírokban több alkalommal is megfigyelhető volt a fakoporsó nyoma (41., 45., 52., 53. sír), a 4. és a 46. sír leletei közül pedig koporsókapcsok is előkerültek (II/3., III/4). Ezek a megfigyelések azt bizonyítják, hogy a halottakat - legalább is egy részüket - fakoporsóban temették el.

A temetőben több sírból is előkerült téglatörmelék, de csak egy esetben (39. sír, IV. tábla) mondható el bizonyosan, hogy a halottnak téglából kriptát

korábbi sír	későbbi sír		korábbi sír	későbbi sír
2. sír	13. sír		39. sír	43. sír
8. sír	7. sír		41. sír	42. sír
12. sír	33. sír		44. sír	53. sír
17. sír	16. sír		51. sír	52. sír
18. sír	46. sír		6. sír	D gödör
23. sír	24. sír		31. sír	C gödör
48. sír	29. sír		36. sír	D gödör
32. sír	31. sír		35. sír	gödör ?
38. sír	39. sír		40. sír	A gödör

emeltek.

Az 52 sír közül csak 8 sír maradt bolygatatlan. Az épen maradt temetkezések alapján megfigyelhető, hogy a halottakat kinyújtott helyzetben a hátára fektették. Csak a 39., és a 48. sírban volt megfigyelhető, hogy a karokat könyökben behajlították és a medencén összekulcsolták. A 49. sír halottjának valamilyen szerves anyaggal alátámasztották a fejét, mivel a koponya a testtől valamivel magasabban került elő.

A leletek

A sírokban talált leletek igen szegényesek és kormeghatározásuk nehezen végezhető el.

A sírokból nagyrészt viseleti és használati tárgyak kerültek elő.

A 16. sírban egy törött, kerek átmetszetű bronzhuzalból készült fülbevaló került elő, amelyre egy eperszerűen megmunkált bronzlemez van ráhajlítva (II/2). Hasonlót találtak Vojlovicán is (STANOJEV 1989, 39/205). A 28. sírban pedig egy sima, szintén bronzhuzalból készült, nyitott fülbevaló volt (II/9).

Két sírban találtunk hajkarikát. A 43. sírban a koponyatetőről (III/2), az 52. sírban pedig a kulcscsont mellől (III/6) került elő egy-egy darab. Az előbbi bronzhuzalból, az utóbbi pedig ezüsből készült.

A 46. sírban egy áttört, bronzlemezből készült hajfonatdísz korong került elő, amelyet poncolással díszítettek (III/5).

Az 52. sír ezüstgombján egy textildarabka is megmaradt (III/7). Hingáról előkerült több hasonló gomb is (ŠAFARIK-ŠULMAN 1954, Tab. IV/13., STANOJEV 74., 75., 80/387., 81/393-394)

A temető legjelentősebb és legjobban meghatározható darabja a 39. sír ezüstlemezből készült pecsétgyűrűje (II/6). Egy szebb kivitelezésű lilimos gyűrű került elő a bánati Bótosról (STANOJEV 1989, 30, 31/160). A lilimos pecsétgyűrűk már a XIII. század elején megjelennek, amikor a stilizált ábrák antropomorf vonásokat mutatnak és csak a század második felében alakul ki a tisztán növényi eredetű liliomforma, amely igen elterjedt lesz a későbbi időszakokban (LOVAG 1980, 222-223. 1. ábra 1-18). A lilimos pecsétgyűrűk legutóbbi feldolgozása alapján (TÜRK 2001) a szabadkai gyűrűt a XIII. század végére lehet keltezni.

A 32. és a 43. sírből került elő vaskés (II/7., III/1). A 43. sír késnyelének egy része is megmaradt, rajta az összeillesztéshez használt vasszegecsekkel és a kés - valószínűleg bőrből készült - tokjának a merevítő vasalásával.

Vascsat volt a 22., és az 52. sírban (II/22., III/8), zárt, bronz csatkarika pedig a 31. sírban.

A 4. és a 46. sír koporsószerelékeit már fentebb említettük (II/3., III/4.),

ezeken kívül előkerült pár vastárgy, amelyeknek rendeltetése nem tisztázott (II/5., II/8., III/3).

A temető feltárása alkalmával került elő egy ezüst, agyonkopott friesachi dénár is (II/1)¹⁵. A leletet az 1. számú, földmunkálatokkal tönkretett gyereksírnak környékén találtuk. Előkerülésének pontos helye ismeretlen. A 43. sír koponyájának alsó állkapcsán és a szápadlásán észlelt zöldes elszíneződés arra utal, hogy a halott szájába valamilyen bronz vagy ezüstitárgyat helyeztek, valószínűleg obulust, de a vékony fém mára már elporladt.

Összegzés

A temetőrészlet elemzése során bizonyosságot nyert, hogy sem a tájolás, sem a ráadások, sem a leletek összefüggései vagy össze nem függései alapján nem lehetett a temető sírjait időben és térben szétválasztani. Egyetlen nyilvánvaló sírcsoport figyelhető meg a feltárt terület K-i végében (18., 19., 9., 10., 12. sír).

Ugyanez mondható el a leletek elemzése kapcsán is. A temető régészeti anyaga a korszaknak megfelelően igen szegényes. Az egyetlen pontosabban keltezhető lelet a 39. sír ezüst pecsétgyűrűje, de ezen az egyetlen lelet alapján nem lehet az egész temetőt meghatározni, mivel az egymásra temetkezések azt mutatják, hogy a temetőt hosszabb időn keresztül használták.

További, pontosabb meghatározásra csak a megmaradt temető és a templom alapjának feltárása után leszünk képesek¹⁶.

¹⁵ A lelet meghatározását Gerlovics Szilveszter végezte el, szíves segítségét ez úton is köszönöm.

¹⁶ A tanulmányban szereplő rajzokat Szekeres Ágnes és Horváth Flórián, a fotókat Hevér Miklós készítette.

Bibliográfia

- LOVAG 1980** Lovag Zs.: Árpád-kori pecsétgyűrűk I. Folia Archaeologica XXXI (1980) 221-236
- ŠAFARIK-ŠULMAN 1954** Šafarik O. - Šulman M.: Hinga. Srednjovekovna nekropola kod Subotice. Rad vojvodanskih muzeja 3 (1954) 5-55
- SEKEREŠ 1961** Sekereš L.: Kameniti hat, Subotica - Srednjevekovna nekropola. Arheološki pregled 3 (1961) 155-156
- SZEKERES 1975** Szekeres L.: Szabadkai helynevek, Helytörténeti kézikönyv. Életjel Könyvek, Szabadka, 1975
- SEKEREŠ 1977** Sekereš L.: Die mittelalterlichen Ansiedlungen in der nordöstlichen Batschka. Balcanoslavica 6 (1977) 9-28
- SZEKERES 1983** Szekeres L.: Középkori települések Északkelet - Bácskában. Újvidék, 1983
- SZEKERES-RICZ 1998** Szekeres L. - Ricz P.: Szabadka története a régmúltban. Régészeti olvasókönyv. Szabadka, 1998
- STANOJEV 1989** Stanojev N.: Nekropole X-XV veka u Vojvodini. Novi Sad, 1989
- TÜRK 2001** Türk A.: Középkori liliomos pecsétgyűrű a Csongrád megyei Nagytőke határából. MFME -

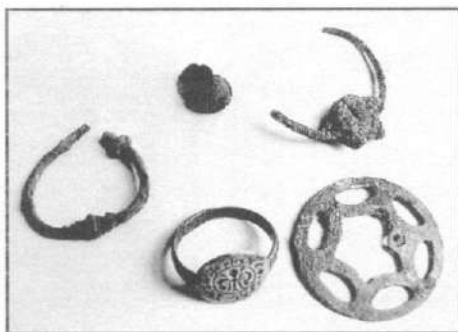
Previous Report about
Archeological Expeditions on
Kameniti Hat - Subotica in 2001.

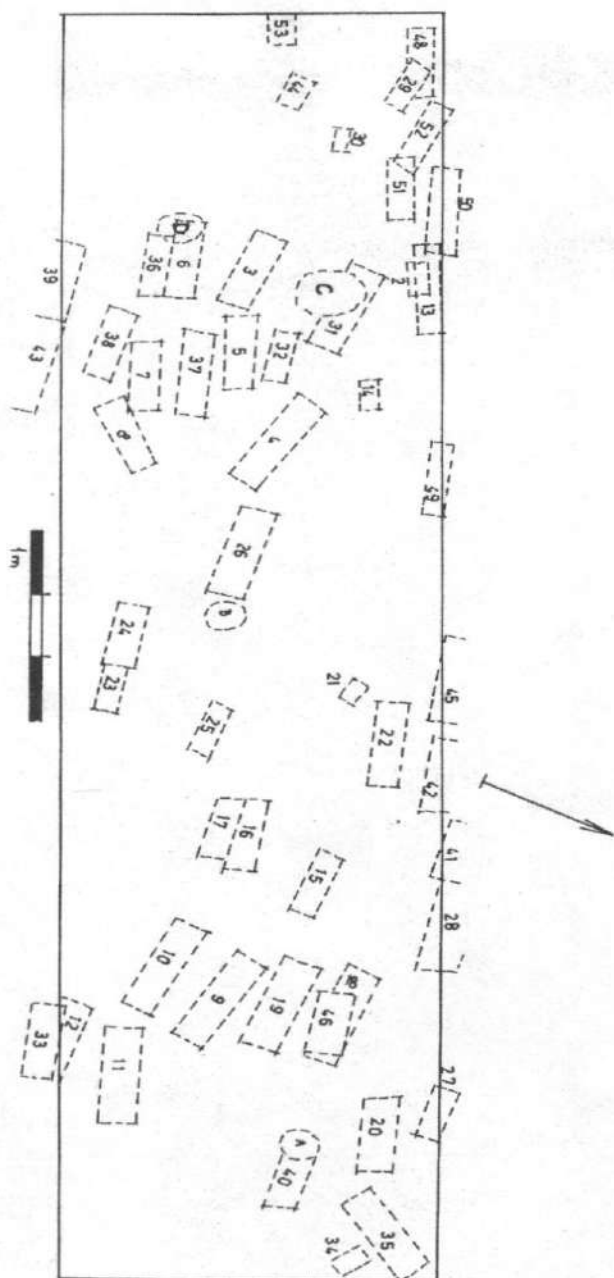
Preliminarni izveštaj o arheološkom iskopavanju na lokalitetu Kameniti hat u Subotici tokom 2001. godine

Tokom arheološkog iskopavanja na Kamenitom Hatu u Subotici otkriven je deo groblja sa 52 groba iz kasnog srednjeg veka. Iskopana je takođe severna osnova zida crkve, koja je iz istog perioda kao i groblje. Arheološka obrada ovog nalazišta je zadatak budućih iskopavanja.

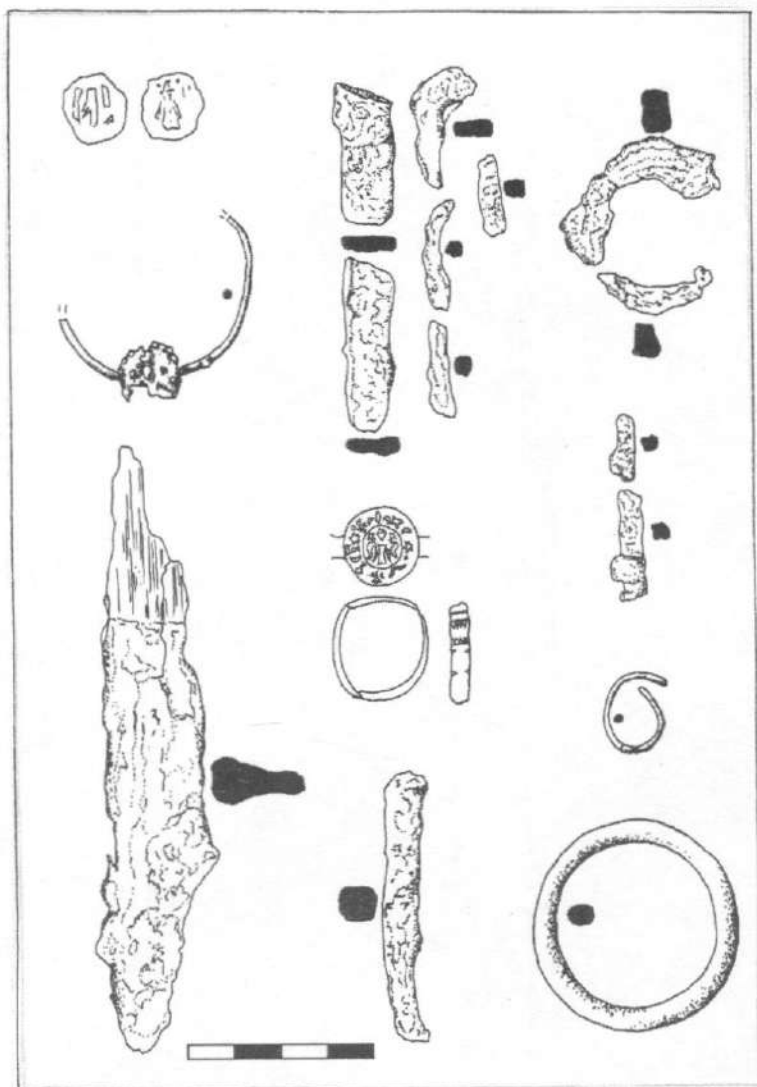
During archeological expeditions on Kameniti Hat - Subotica, a part of the late mediaval cemetery with 52 graves was found. The northern base of the church wall from the same age was also excavated. Revealing this worthy archeological find is the task of future expeditions.

I. tábla

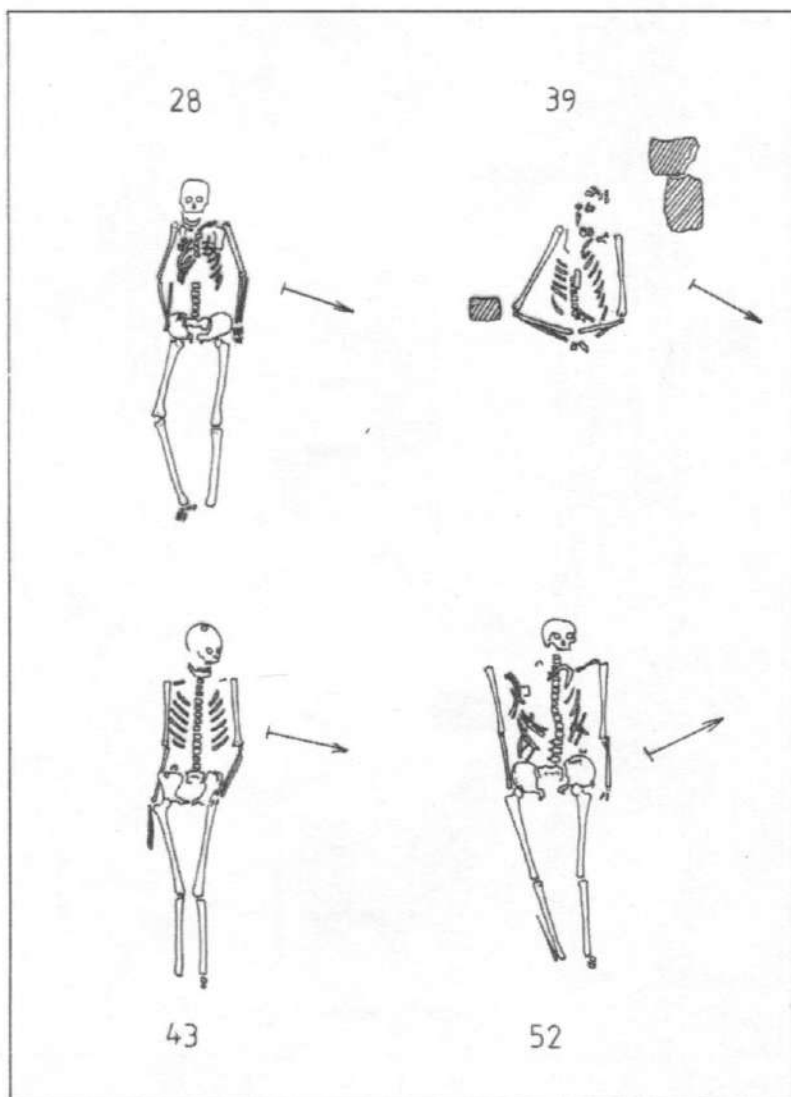

II. tábla

1: 1 sír; 2: 16 sír; 3: 4 sír; 4.,5: 22 sír; 6: 39 sír; 7: 32 sír;
8: 40 sír; 9: 28 sír; 10: 31 sír

IV. tábla

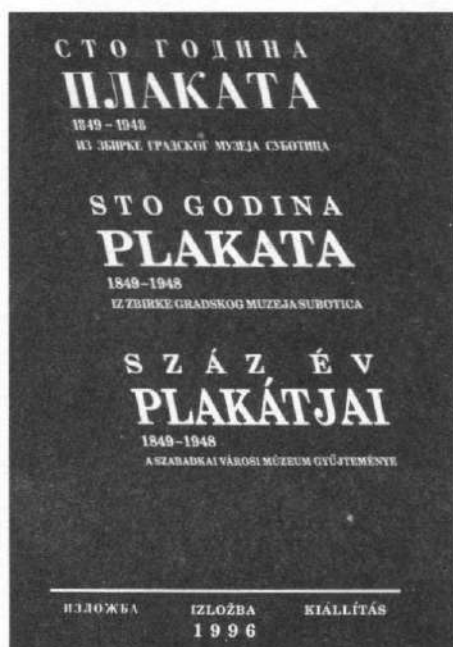

Невенка Башић Палковић, виши библиотекар

**ГРАЂА ЗА БИБЛИОГРАФИЈУ ИЗДАЊА
ГРАДСКОГ МУЗЕЈА
У СУБОТИЦИ (1996-2002)**

Грађа за библиографију издања Градског музеја у Суботици у наведеном периоду представља наставак рада на укупној библиографији музејских издања од оснивања Градског музеја у Суботици 1948. године. У првом броју часописа MUSEION за 2001. годину објављена је грађа из периода 1948 - 1995, која садржи 91 библиографску јединицу, а у наставку следи 25 нових библиографских јединица текуће библиографије издања нашег музеја. Издавачка делатност Градског музеја у Суботици прати различите области стручног рада комплексног музеја: археологију, етнологију, историју, историју уметности, конзервацију и рестаурацију, природњачку збирку и библиотечку делатност.

Библиографска грађа сређена је хронолошки и азбучним редом, у оквиру сваке године, док су издања на мађарском језику сложена на крају сваке године где се јављају, а одредница је латинична. Монографије нису посебно издвојене јер их је мало, док већину грађе чине каталози различитог обима - од пресавијених листова, до озбиљних студијских издања те је најбољи хронолошки распоред грађе, ради лакшег коришћења. Библиографија је уређена према свим правилима обраде каталошких јединица које прописује Међународни стандард (ISBD).

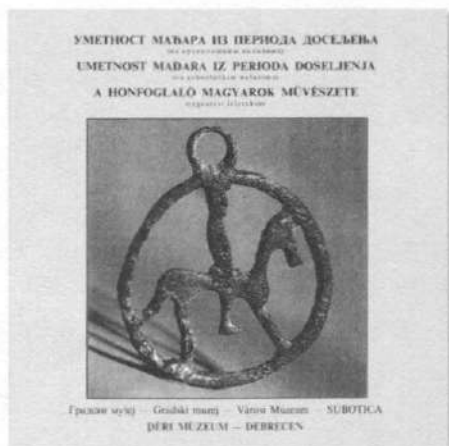

1. СТО година плаката

Сто година плаката : 1849 - 1948 : из збирке Градског музеја Суботица = Sto godina plakata : 1849 - 1948 : iz zbirke Gradskog muzeja Subotica = Száz év plakátjai : 1849 - 1948 : a Szabadkai Városi Múzeum gyűjteménye / аутор изложбе Мирко Грлица ; фотографије Немет Нимрод ; превод Урбан Габор = a kiállítás szerzője Grlica Mirko : fényképek Németh Nimród : fordítás Urbán Gábor. - Суботица : Градски музеј = Subotica : Gradski muzej = Szabadka : Városi Múzeum, 1996 (Subotica : Minerva). - [16] str. ; ilu-str. ; 24 cm

Autori uvodnog teksta Milka Mikuška, Mirko Grlica. - Kor. stv. naslov. - Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku - Tiraž 300. - Broširano.

2. УМЕТНОСТ Мађара из периода

Уметност Мађара из периода досељења : на археолошким налазима = Umetnost Madara iz perioda doseljenja : na arheološkim nalazima = A honfoglaló Magyarok művészete : régészeti leleteken / аутор текста Непер Ибоља ; фотографија Хапак Јожеф = szöveg Nepper Ibolya : fotó Happák József. - Суботица : Градски музеј = Subotica : Gradski muzej = Szabadka : Városi Múzeum, 1996

(Subotica : Birografika). - 1 presav.
list ([6] str.) ; 20 x 20 cm
Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. -
Kor. stv. naslov. - Tiraž 500. -
Broširano.

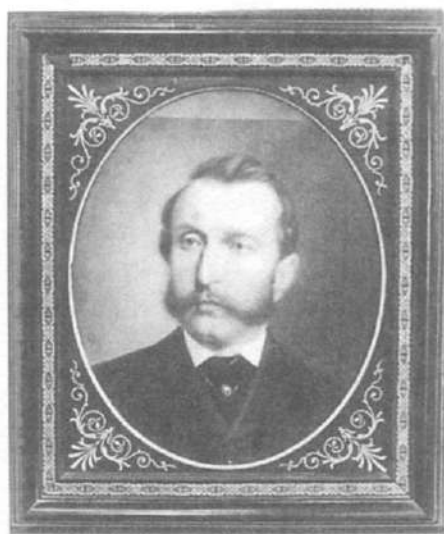
3. БЕШЛИЋ, Ана

Ana Bešlić : skulpture, pasteli = skulpture, pasteli = szobrok, pasztellek : Бело, волим те Бело = Belo, volim te Belo = Fehér, fehéren szeretlek : 1-13. IX 1997 = 1997. IX. 1-13. / превод на мађарски Урбан Габор ; фото Немет Нимрод = magyar fordítás Urbán Gábor : fotó Német Nimród. - Суботица : Градски музеј = Subotica : Gradski muzej = Szabadka : Városi Múzeum, 1997 (Subotica : Birografika). - 1 presav. list ([6] str.) ; ilustr. ; 24 cm
Autori uvodnog teksta Milka Mikuška, Bela Duranci. - Kor. stv. naslov. - Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 400. - Broširano.

4. ИЗЛОЖБА ликовних остварења

Изложба ликовних остварења некадашњих професора и ученика суботичке гимназије = Izložba likovnih ostvarenja nekadašnjih profesora i učenika subotičke gimnazije = A Szabadkai gimnázium egykori tanárai és diákjai képzőművészeti alkotásainak kiállítása : Градски музеј = Gradski muzej =

Városi Múzeum : децембар - decembar 1997. december / аутор изложбе Бела Дуранци ; превод Габор Ф. Урбан ; фотографија Нимрод Немец = a kiállítás szerzője Duranci Bela : fordítás Urbán F. Gábor : fotó Németh Nimród. - Суботица : Градски музеј = Subotica : Gradski muzej = Szabadka : Városi Múzeum, 1997 (Subotica : Birografika). - 1 presav. list ([4] str.) ; ilustr. ; 24 cm
 Autori uvodnog teksta Milka Mikuška, Bela Duranci. - Kor. stv. naslov. - Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 300. - Broširano.

5. ТЕЛЧ, Еде

Еде Телч = Ede Telč = Telcs
 Ede : 1872-1948 : 1-30. X 1997. X. 1-30. / Бела Дуранци ; превод Урбан Габор = Bela Duranci ; fordítás Urbán Gábor. - Суботица : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum, 1997 (Subotica : Birografika). - 1 presav. list ([6] str.) ; ilustr. ; 24 cm
 Autori uvodnog teksta Milka Mikuška, Bela Duranci. - Kor. stv. naslov. - Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 300. - Broširano.

6. ФАРКАШ, Бела

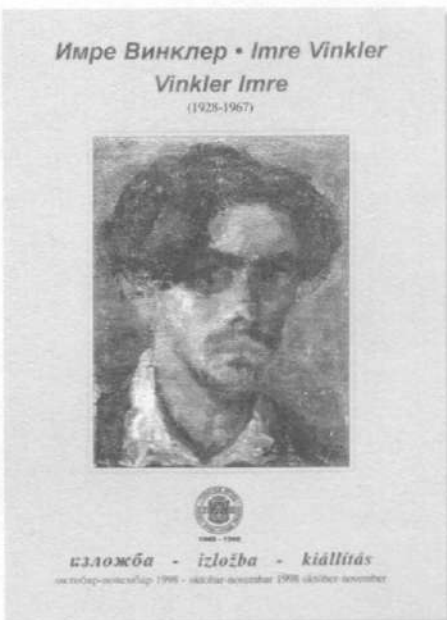
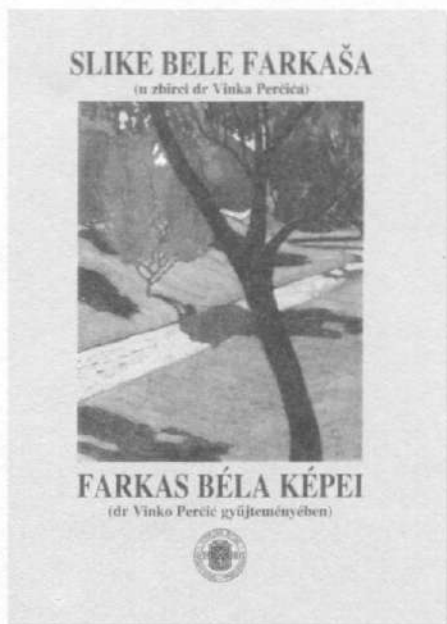
Slike Bele Farkaša : u zbirci
dr Vinka Perčića = Farkas Béla képei :
dr Vinko Perčić gyűjteményében /
Bela Duranci ; prevod na mađarski
Urban Gabor ; foto Nemet Nimrod =
Bela Duranci ; magyar fordítás Urbán
Gábor ; fotó Nemet Nimród. -
Суботица : Градски музеј =
Subotica : Gradski muzej = Szabadka
: Városi Múzeum, 1997 (Subotica :
Birografia). - 1 presav. list ([6] str.) ;
24 cm

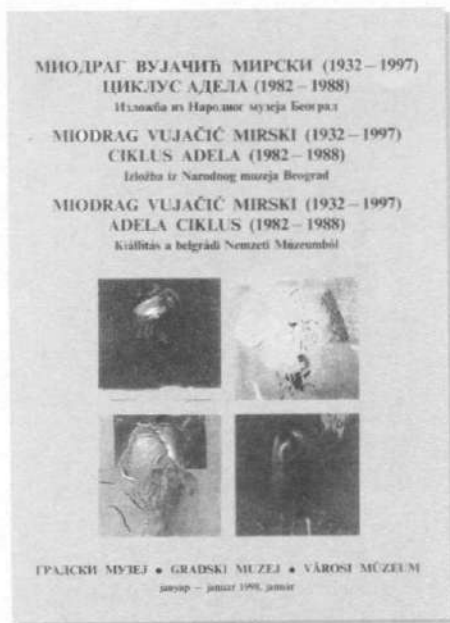
Uvodni tekst o slikaru Bela Duranci. -
Kor. stv. naslov. - Tekst uporedo na
srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 400. -
Broširano.

7. ВИНКЛЕР, Имре

Имре Винклер = Imre Vink-
ler = Vinkler Imre : 1928-1967 :
изложба = izložba = kiállítás :
октобар-новембар 1998 = oktobar-
novembar 1998 = október-november /
аутор изложбе Бранка Шади ;
превод на мађарски Габор Ф.
Урбан; конзервација и рестау-
рација Жужана Корхеџ Пап; фото
Нимрод Немет. - Суботица :
Градски музеј = Gradski muzej =
Városi Múzeum, 1998 (Subotica :
Grafoprodukt). - 1 presav. list ([6] str.)
; ilustr. ; 24 cm

Autori uvodnog teksta Milka
Mikuška, Branka Šadi. - Kor. stv.
naslov. - Tekst uporedo na srp. i mađ.
jeziku. - Tiraž 300. - Broširano.

8. ВУЈАЧИЋ, Миодраг Мирски

Миодраг Вујачић Мирски (1932-1997) : Циклус Адела (1982-1988) : Изложба из Народног музеја Београд = Miodrag Vujačić Mirski (1932-1997) : Ciklus Adela (1982-1988) : Izložba iz Narodnog muzeja Beograd = Miodrag Vujačić Mirski (1932-1997) : Adela ciklus (1982-1988) : Kiállítás a belgrádi Nemzeti Múzeumból : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum : јануар = januar 1998. = január / аутор Љубица Миљковић ; превод Габор Ф. Урбан = a kiállítás szerzője Miljković Ljubica ; fordító Urbán F. Gábor. - Суботица : Градски музеј = Subotica : Gradski muzej = Szabadka : Városi Múzeum, 1998 (Subotica : Birografia). - 1 пресав. лист ([6] стр.) ; илустр. ; 24 cm

Аутори уводног текста Милка Микушка, Љубица Миљковић. - Кор. ств. наслов. - Текст упоредо на срп. и мађ. језику. - Тираж 300. - Броширано.

9. ГРАЂАНСТВО Суботице на

Грађанство Суботице на фотографијама до Првог светског рата = Gradanstvo Subotice na fotografijama do Prvog svetskog rata = A Szabadkai polgárság első világháború előtti fényképeken : изложба = izložba = kiállítás : децембар 1998 = decembar 1998 =

december / аутор изложбе Мирко Грлица ; превод на мађарски Габор Ф. Урбан = a kiállítás szerzője Grlica Mirko ; magyar fordítás Urbán F. Gábor. - Суботица : Градски музеј = Subotica : Gradski muzej = Szabadka : Városi Múzeum, 1998 (Subotica : Grafoprodukt). - [16] str. ; ilustr. ; 24 cm

Autori uvodnog teksta Milka Mikuška, Mirko Grlica. - Кор. ств. наслов. - Тираж 500. - Броширано.

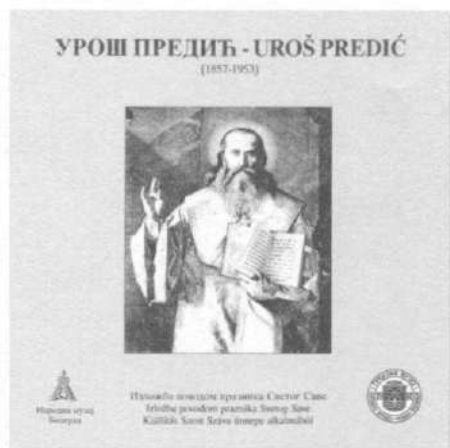
10. СЕЋАЊЕ на Ловачки музеј

Сећање на Ловачки музеј = Sećanje na Lovački muzej = Emlékezés a Vadászati Múzeumra : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum Subotica : 1948-1998 / аутор изложбе Душица Зрнић ; фотографије Нимрод Немет = a kiállítás szerzője Zrnić Dušica ; fényképek Németh Nimród. - Суботица : Градски музеј = Subotica : Gradski muzej = Szabadka : Városi Múzeum, 1998 (Subotica : Grafoprodukt). - [8] str. ; ilustr. ; 23 cm

Аутори уводног текста Милка Микишка, Душица Зрнић. - Кор. ств. наслов. - Текст упоредо на срп. и мађ. језику. - Тираж 500. - Броширано.

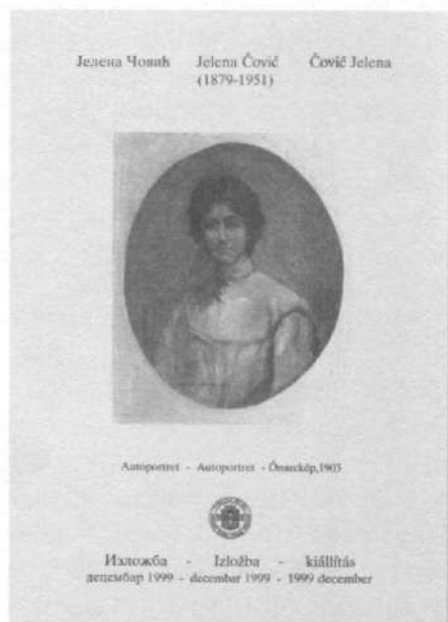
11. ПРЕДИЋ, Урош

Урош Предић = Uroš Predić : 1857-1953 : изложба поводом празника Светог Саве = izložba povodom praznika Svetog Save = kiállítás Szent Száva ünnepe alkalmából / аутор поставке Никола Кусовац ; превод Габор Ф. Урбан = kiállítás Kusovac Nikola ; fordító Urbán F. Gábor. - Суботица : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum, 1999 (Subotica : Grafoprodukt). - 1 presav. list ([6] str.) ; ilustr. ; 20 x 20 cm

Autori uvodnog teksta Milka Mikuška, Nikola Kusovac. - Kor. stv. naslov. - Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 300. - Broširano.

12. ЧОВИЋ, Јелена

Јелена Човић = Jelena Čović = Čović Jelena : 1879-1951 : изложба = izložba = kiállítás : аодеаф 1999 = decembar 1999 = december / аутор изложбе Олга Ковачев Нинков ; превод на мађарски F. Urbán Gábor ; конзервација и реставрација Korhecz Papp Zsuzsanna ; фото Hevér Miklós. - Суботица : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum, 1999 (Subotica : Čikoš). - 1 presav. list ([8] str.) ; ilustr. ; 24 cm

Autori teksta Milka Mikuška, Olga Kovačev Ninkov. - Kor. stv. naslov. - Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 400. - Broširano.

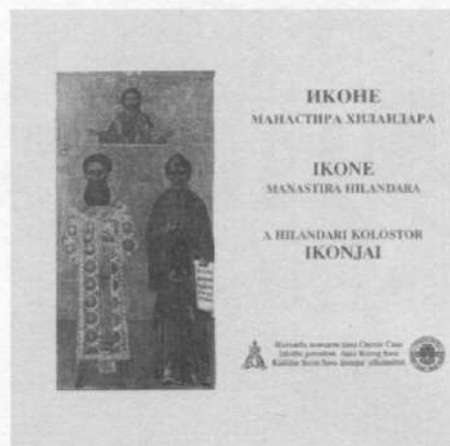
13. ВОЈНИЋ, Оскар

Радознало око светског путника : изложба фотографија Оскара Војнића снимљених с краја XIX века и почетком XX века : из збирке историјске фототеке Мађарског националног музеја = izložba fotografija Oskara Vojnića snimljenih s kraja XIX veka i početkom XX veka : iz zbirke istorijske fototeke Mađarskog nacionalnog muzeja = a világutazó kíváncsi szemével : Vojnich Oszkár fényképei a századfordulón : kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának gyűjteményéből : Суботица, јун 2000 = Subotica, jun 2000 = Szabadka, 2000 június / аутор изложбе Јудит Варга, музеолог ; с мађарског превео Лазар Мерковић = а киаллítás szerzője Varga Judit, muzeológus ; fordítás Lazar Merković. - Суботица : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum, 2000 (Subotica : Čikoš štampa). - [12] str. ; ilustr. ; 22 x 22 cm

Autori uvodnog teksta Milka Mikuška, Judit Varga. - Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 300. - Broširano.

14. ИКОНЕ манастира Хиландара

Иконе манастира Хиландара = Ikone manastira Hilandara = A Hilandari kolostor ikonjai : изложба поводом дана Светог Саве =

izložba povodom dana Svetog Save = kiállítás Szent Sava ünnepe alkalmából / аутор фотографија Хранислав Мирковић ; текст мр Бојана Борић Брешковић ; превод Габор Ф. Урбан = fényképek Mirković Hranislav ; szöveg Borić-Brešković Bojana ; fordító Urbán F. Gábor. - Суботица : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum, 2000 (Subotica : Čikoš štampa). - 1 presav. list ([6] str.) ; ilustr. ; 20 x 20 cm

Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Kor. stv. naslov. - Tiraž 400. - Broširano.

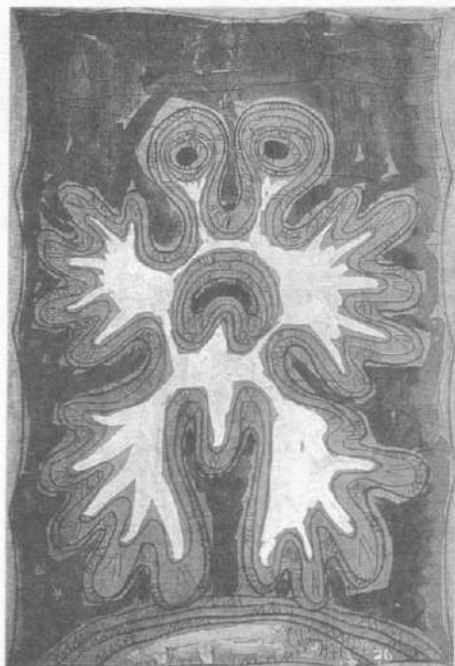
15. ШАФРАЊ, Имре

Sáfrány Imre : sámántánc = шаманова игра = šamanov ples : изложба = kiállitás = izložba : 31. VIII 2000. 30. IX / аутор поставке Олга Ковачев-Нинков ; превод на мађарски Ерика Пап ; превод на хрватски мр Јосип Буљовчић ; фотографија Миклош Хевер ; дизајн Мирослав Јованчић = autor postavke Olga Kovačev-Ninkov ; prijevod na mađarski Papp Erika ; prijevod na hrvatski mr Josip Buljovčić ; fotografija Miklós Hevér ; dizajn Miroslav Jovančić = a kiállitás szerzője Olga Kovačev-Ninkov ; magyar fordítás Papp Erika ; horvát fordítás mr Josip Buljovčić ; fényképek Hevér Miklós ; design Miroslav Jovančić. - Суботица : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum,

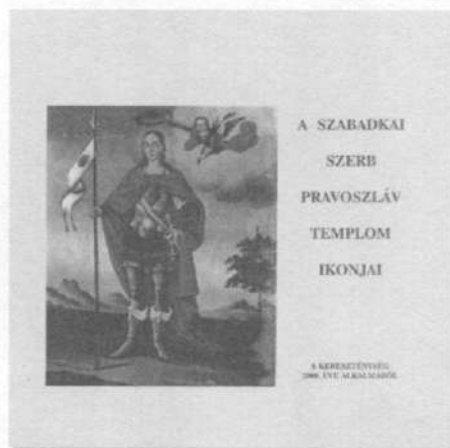
2000 (Subotica : Grafoprodukt). - [24] str. ; ilustr. ; 22 x 22 cm

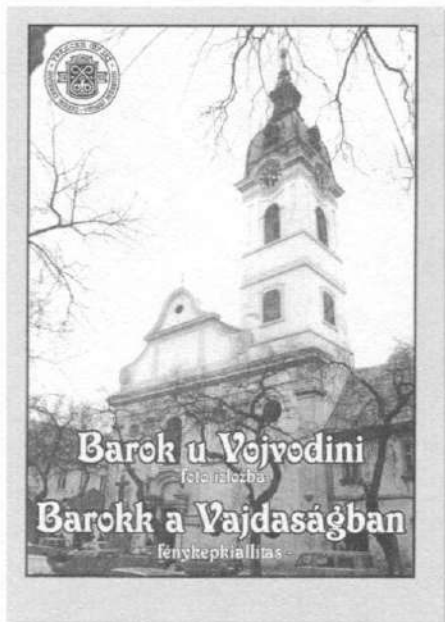
“Изложба - Шаманова игра - у поводу 20 година од смрти Имре Шафрања = Kiállítás-sámántánc-Sáfrány Imre halálának 20. évfordulója alkalmából”. - Tekst uporedo na srp, hrv. i mađ. jeziku. - Tiraž 300. - Uvodni tekst / Milka Mikuška : str. [1]. - Sámántánc = Шаманова игра = Šamanova igra / Olga Kovačev-Ninkov : str.[6-15]; Rövid életrajz = Kratka biografija / Olga Kovačev-Ninkov : str.[16-18]; Izbor literature o Imre Šafranju / Olga Kovačev-Ninkov : str. [19]; Katalog izloženih dela = Kiállított művek katalógusa / Olga Kovačev-Ninkov : str.[20-24]. - Broširano.

16. A SZABADKAI szerb pravoszláv

A szabadkai szerb pravoszláv templom ikonjai : a kereszténység 2000. éve alkalmából / a kiállítás szerzője Olga K. Ninkov ; műszaki munkatárs Branislav Racić ; fordította Bálint Irén ; fotó Hevér Miklós. - Szabadka : Városi Múzeum, 2000 (Szabadka : Čikoš štampa). - 1 összehajlt. lap ([6] old.) ; ill. ; 20 x 20 cm Bevezető Milivoje R. Mijatov. - Példányszám 150. - Fűzve.

17. БАРОК у Војводини

Barok u Vojvodini : foto izložba = Barokk a Vajdaságban : fényképműkiállítás / autori izložbe i kataloga Kovačev Ninkov Olga, Korhecz Papp Zsuzsanna, Papp Árpád ; foto Hevér Miklós ; prevod Nevenka Bašić Palković, Korhecz Papp Zsuzsanna. - Subotica : Gradski muzej = Szabadka : Városi Múzeum, [2001] (Subotica : Grafoprodukt). - 10, [1] str. ; 25 cm
Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Kor. stv. naslov. - Tiraž 500. - Broširano.

18. ИСТОЧНА Африка у доба

Istočna Afrika u doba Oskara Vojnića i savremenika = Kelet-Afrika Vojnich Oszkár és kortársai idejében = East Africa at the Time of Oscar Vojnich and his Contemporaries / autori izložbe = kiállítás szerzői = authors of exhibition Šimon Vuletić Viktorija, Papp Árpád ; katalog Šimon Vuletić Viktorija, Papp Árpád, Damir Lučić ; prirodnjačko odeljenje = biológiai osztály = department for biology Dušica Zrnić ; fotografije = fényképek = photos Hevér Miklós ; prevod na srpski jezik = szerb fordítás = Serb translation Šimon Vuletić Viktorija, Nevenka Bašić Palković ; prevod na engleski = angol fordítás = English translation Šimon Vuletić Viktorija. - Суботица : Градски музеј = Subotica : Gradski muzej = Szabadka

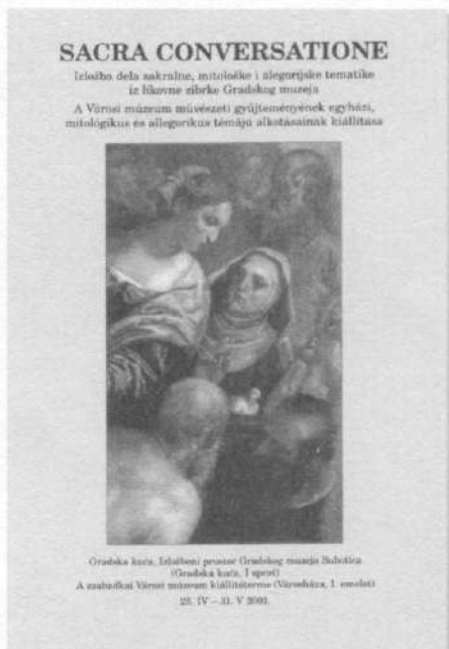
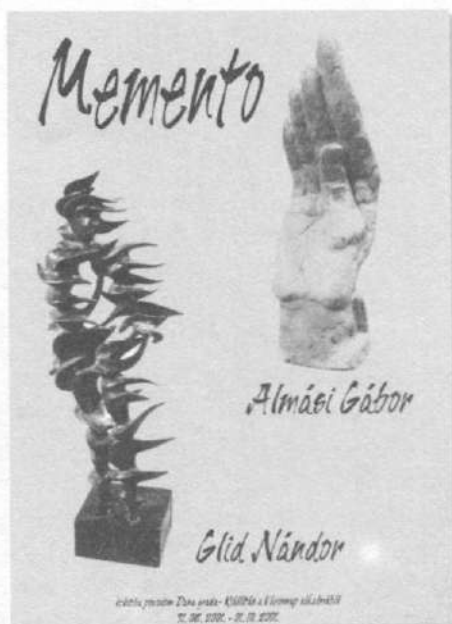
: Városi Múzeum, [2001] (Subotica : Grafoprodukt). - 20 str. ; ilustr. ; 32 cm
Tekst uporedo na mađ. i srp. jeziku. -
Kor. stv. naslov. - Summary : str. 16. -
Broširano.

19. MEMENTO

Memento : Almási Gábor,
Glid Nándor : izložba povodom Dana
grada = kiállítás a Városnap alkalmából : 31. 08. 2001 - 01. 10. 2001.
/ koncepcija izložbe i tekst kataloga =
a kiállítás koncepciója és a katalógus
szövege Olga Kovačev Ninkov ;
postavka izložbe i dizajn kataloga = a
kiállítás felállítása és a katalógus
formatervezése Korhecz Papp Zsuzsanna
; foto = fotó Hevér Miklós ; prevod =
fordítás Nevenka Bašić Palković, Olga
Kovačev Ninkov. - Суботица :
Градски музеј = Subotica : Gradski
muzej = Szabadka : Városi Múzeum,
2001 (Subotica : Grafoprodukt). - [12]
str. ; ilustr. ; 24 cm
Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. -
Kor. stv. naslov. - Tiraž 300. -
Broširano.

20. SACRA conversatione

Sacra conversatione : izložba
dela sakralne, mitološke i alegorijske
tematike iz likovne zbirke Gradskog
muzeja = a Városi Múzeum művészeti
gyűjteményének egyházi,
mitológikus és allegorikus témájú
alkotásainak kiállítása : Gradska kuća,

Izložbeni prostor Gradskog muzeja Subotica, I sprat = a szabadkai Városi Múzeum kiállítóterme, Városháza, I. emelet : 25. IV - 31. V 2001. / koncepcija izložbe tekst kataloga Olga Kovačev Ninkov ; restaurator = restaurátor Korhecz Papp Zsuzsanna, Vera Gabrić Počuča ; foto = fotó Hevér Miklós ; prevod = fordítás Korhecz Papp Zsuzsanna, Kovačev Ninkov Olga, Šimon Vuletić Viktorija. - Суботица : Градски музеј = Subotica : Gradski muzej = Városi Múzeum, 2001 (Subotica : Grafoprodukt). - [12] str. ; ilustr. ; 24 cm

Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Kor. stv. naslov. - Tiraž 500. - Broširano.

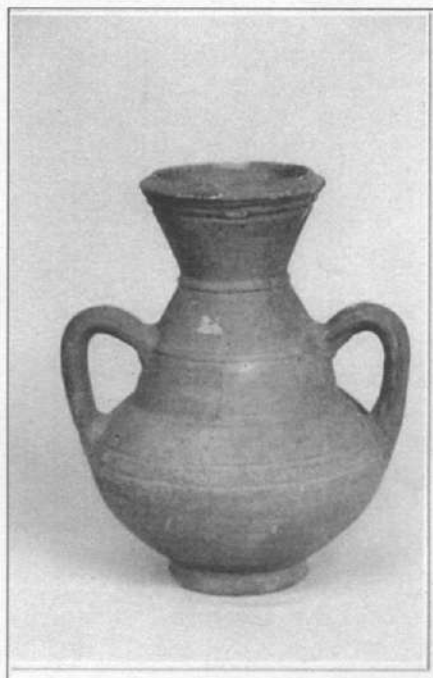
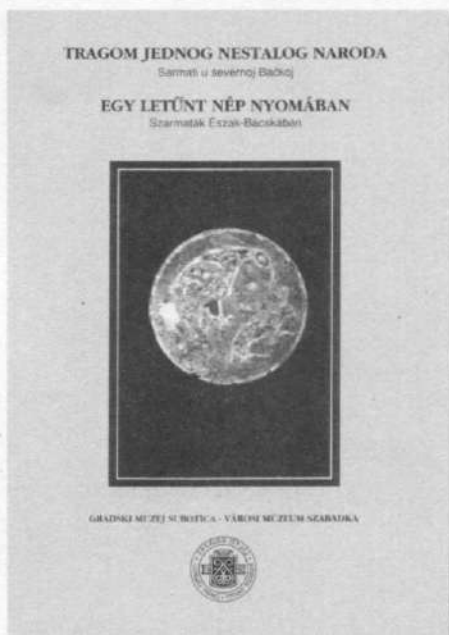
21. СТОЛЕЋЕ лоптања код

Столеће лоптања код Сомборске капије : фудбалски клуб Бачка из Суботице 1901 - 2001 = Stoleće loptanja kod Somborske kapije : fudbalski klub Bačka iz Subotice 1901 - 2001 = A labdázás évszázada a zombori kapunál : a szabadkai Bácska futbalcsapat 1901 - 2001 / аутор изложбе = autor izložbe = a kiállítás szerzője Mirko Grlica ; фото = foto = fotó Hevér Miklós ; превод = prevod = fordítás Viktorija Šimon Vuletić. - Суботица : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum, 2001 (Subotica : Globus). - [16] str. ; ilustr. ; 24 cm Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 700. - Broširano.

22. ТРАГОМ једног несталог

Tragom jednog nestalog naroda : Sarmati u severnoj Bačkoj = Egy letűnt nép nyomában : Szarmaták Észak-Bácskában : Gradski muzej Subotica = Városi Múzeum Szabadka / autor = szerző Szekeres Ágnes ; koautor = társszerző Gerlovics Szilveszter ; restauracija, crteži, tehnička priprema = restaurálás, rajzok és technikai előkészítés Korhecz Papp Zsuzsanna ; prevod na srpskohrvatski = szerbhorvát fordítás Viktorija Šimon Vuletić, Nevenka Bašić Palković ; crteži, tehnička priprema i restauracija = rajzok, tehnički előkészítés és restaurálás Horváth Flórián, Tóth Mihály ; fotografije = fotó Hevér Miklós. - Суботица : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum, [2001] (Subotica : Grafoprodukt). - [36] str. ; ilustr. ; 24 cm
Tekst uporedo na mađ. i srp. jeziku. - Kor. stv. naslov. - Kutatástörténet = Istorijat istraživanja / Ricz Péter : str. [1-3, 14-16]. - Broširano.

23. ЦАВИЋ, Мартин

Martin Džavić : 1900 - 1957
: 2001. VIII - IX : Градски музеј =
Gradski muzej = Városi Múzeum :
Subotica, Trg slobode 1 : Zavičajna
galerija dr Vinko Perčić = Завичајна
галерија др Винко Перчић = Dr.
Vinko Perčić honi műgyűjteményének képtára : Subotica,
Maksima Gorkog 22 / autor izložbe i
kataloga = a kiállítás és a katalógus
szerzője Ninkov Kovačev Olga ;
restaurator = restaurátor Korhecz
Papp Zsuzsanna ; foto = fotó Hevér
Miklós ; prevod = fordítás Korhecz
Papp Zsuzsanna. - Суботица :
Градски музеј = Gradski muzej =
Városi Múzeum, 2001 (Subotica :
Grafoprodukt). - 24 str. ; ilustr. ; 25
cm

Tekst uporedo na srp. i
mađ. jeziku. - Tiraž 500. - Broširano.

24. ОД ФЛОРИДЕ до Камчатке

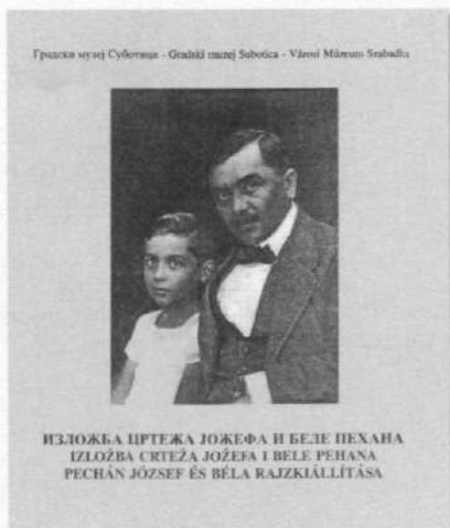
Od Floride do Kamčatke :
izložba fotografija Lakatoš J. Jovana
povodom svetskog dana zaštite
životne sredine = Floridától Kam-
csatkaíg : Lakatoš J. Jovan fotókiállí-
tása a környezetvédelmi világnap
alkalmából / autor izložbe = a kiállítás
szerzője Hulló István ; autor fotografi-
ja = fényképek Lakatoš J. Jovan ; pre-
vod = fordítás Nevenka Bašić Pal-
ković, Korhecz Papp Zsuzsanna. -
Subotica : Gradski muzej = Városi
Múzeum, 2002 (Subotica :

Grafoprodukt). - 1 presav. list ([4] str.)
; ilustr. ; 21 cm
Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. -
Tiraž 300. - Broširano.

25. ПЕХАН, Јожеф и Бела

Изложба цртежа Јожефа
и Беле Пехана = Izložba crteža
Jožefa i Bele Pehana = Pechán József
és Béla rajzkiállítása : Градски музеј
Суботица = Gradski muzej Subotica
= Városi Múzeum Szabadka / autor
izložbe i kataloga = a kiállítás és a
katalógus szerzője Ninkov Kovačev
Olga ; foto = fotó Hevér Miklós ; pre-
vod na mađarski jezik = fordító
Ninkov Kovačev Olga. - Суботица :
Градски музеј = Gradski muzej =
Városi Múzeum, 2002 (Subotica :
Grafoprodukt). - [12] str. ; ilustr. ; 24
cm

"Izložba crteža Jožefa i Bele Pehana-
povodom 80-godišnjice od smrti
Jožefa Pehana (1922-2002) = Pechán
József és Béla rajzkiállítása-Pechán
József halálának 80. évfordulója alkal-
mából (1922-2002) : str. 3. - Tekst
uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž
300. - Broširano.

A szabadkai Városi Múzeum kiadványainak bibliográfiai anyaga

A szabadkai Városi Múzeum kiadványainak (1996–2002) bibliográfiai anyagfeldolgozása a katalógus-szerű és évszám szerinti rendszerezés elve alapján történt. E tevékenység a múzeum könyvtárában folyt kutatómunka eredménye. A szerb nyelven megjelent kiadványokat, évszámok szerint és a cirill ABC sorrendjét követve rendszereztük, míg a magyar nyelvű nyomtatványok rendszerezését a latin ABC betűrendje alapján végeztük el. Az anyag nagy részét a kiállítási katalógusok teszik ki, melyek terjedelme igen különböző. A néhány oldalnyi ismertető és a komoly tanulmányok mellett felöleltük a kimerítő monográfiákat is. Ezért mutatkozott a legmegfelelőbbnek az évszám szerinti besorolás. A bibliográfia elkészítésének során figyelembe vettük a hatályon lévő nemzetközi előírások (ISBD) követelményeit.

Bibliography of the Publications Printed by the Municipal Museum in Subotica

The purpose of publishing the bibliography of all the publications printed by the Municipal Museum through its fifty-year-long development was to classify them and to give a chronology of all the printings that were surely published by the Museum. The material for the bibliography is worked out in chronological and Cyrillic alphabetic order for each year, while the Hungarian publications are given at the end in Latin alphabetic order for every year they were printed in. There is a small number of monographs so they were not classified separately. Most of the publications are exhibition catalogues from a page long printings to serious scientific publications, thus the chronological order of the publications seemed the most appropriate. The bibliography was worked out according to the actual international standards (ISBD).

Viktorija Šimon Vuletić, kustos - etnolog

IDENTITET LJUDI U MULTIETNIČKIM PORODICAMA U SUBOTICI

DOSIJE: KENTAUR

"Tako je našim ukućanima, komšijama i kolegama, svima koji zbog nečeg nisu ubrojeni u naše, nametnuto da budu i da pokažu da su nešto drugo, etnički identitet zalepljen im je na rukav, kao žuta jevrejska zvezda. U toj situaciji, odjednom se moj zet preda mnom ukazao kao Hrvat, a moji sestrići kao KENTAURI: polu-Hrvati, polu-Srbi."

(Ivan Čolović)

„Nedostatak potpunog, vertikalnog obrazovanja na maternjem jeziku i nemogućnost da se slobodno koristi u javnom životu, dovodi do stvaranja tzv. KENTAURSKE ličnosti koji od struka na dole razmišljaju na maternjem jeziku, a od struka nagore na jeziku sredine."

(Hódi Sándor)

„Pod nazivom kontrakultura podrazumeva se kultura koja je toliko korenito udaljena od glavnih tokova našeg društva da mnogima već ne izgleda kao kultura nego kao provala varvara. U svesti se iznenada javlja slika invazije KENTAURA prikazane na zabatu Zeusovog hrama u Olimpiji. Pijani i razulareni kentauri prekidaju tok civilizovanih svečanosti koje su u toku, ali strogi Apolon, zaštitnik ortodoksne kulture, istupa da bi ih prekorio i vratio nazad. Ova se slika doima snažno, jer evocira ono što uvek predstavlja strašno iskustvo u životu svake civilizacije: iskustvo korenitog kulturnog raskola, sukob međusobno nepomirljivih koncepcija života. A sukob se ne završava uvek pobedom Apolona."

(Theodore Roszak)

Urušavanjem jedne naizgled monolitne države i nestankom ideološke matrice po kojoj su se mnoge posleratne generacije samoironično nazivale *Titovim pionirima*, napukao je i model kolektivnog identiteta – kulturno/političkog *patchwork*-a poznatog kao jugoslovenstvo. Iako je na površini delovalo moderno i okrenuto sadašnjosti, dobar deo stanovništva nekadašnje celovite Jugoslavije našlo se u situaciji da i dan danas sa više ili manje uspeha savlađuje teskobu povampirene prošlosti i nepisano pravilo da se postane sličan nekom kolektivnom nacionalnom uzoru. S neočekivanom žestinom, etnički identiteti nametnuli su se u poslednjih deset godina kao fanatična seljačko-kulturnjačka privrženost svojoj etničkoj posebnosti čak i po cenu da se žigošu izdajice – neopredeljeni, kosmopoliti, multietnični itd. koji po rečima subotičkog pisca Dudás Károlya “žele da narodima smuljaju uspomene, jezike, pesme, igre i ukuse.” (Primer za subotičko *smuljavanje* jezika je i ime jedne rock grupe dobijeno permutacijom slogova reči *rede* - *Put kojim se gyere ide*. No comment za Subotičane kojima smeta takva vrsta duhovitosti i igranje jezikom.)

Kanonizacijom etniciteta kao vanvremenog i nepromenljivog skupa *kulturnih crta* (verovanja, vrednosti, normi, simbola, obreda, jezika, načina odevanja itd.) potiskuju se identiteti koji se temelje na drugim vidovima zajedništva kao što su urbani, socijalni/kulturni ili regionalni identiteti. Poplava popularnih etno-istorijskih štiva natopljenih romantičarskim, nacionalističkim idejama i pojmovima poput *etnička homogenost*, *istorijska sudbina* i *narodna tradicija*, iskorišćava se u političke svrhe, ili kako to jezgrovito zaključuje Serž Moskovisi – “u svim društvima, čak i najnaprednijima, u svemu što se tiče vlasti, prošlost nadvladava sadašnjicu, mrtva tradicija drži pod svojim činima živu savremenost.”²

I površan uvid u radove posvećene teorijama o etnicitetu, potvrdiće da se od sedamdesetih godina prošlog veka etnička pripadnost pretvorila u sveprisutnu stvarnost savremenog sveta. Brojni istraživači u modernosti ne vide više nastupanje jednoobraznosti i individualizma već doba etničkog nacionalizma i rasizma. Uprkos procenama da su “posle Drugog svetskog rata etnički sukobi izazvali smrt gotovo dvadeset miliona ljudi”³, umesto očekivane uniformizacije i asimilacije pomalaju se sve brojniji partikularistički identiteti. Po mišljenju autora Filipa Putinja i Žoslin Stref-Fenar, na delu je “američki model koji promoviše postojanje etničkih grupa i njihovo konstituisanje u političke snage u okviru nacije, što Francuze neodoljivo podseća na *etnički komunitarizam* koji je u celosti oprečan francuskoj nacionalnoj tradiciji koja demokratiju

¹ Dudás Károly: *Nemzetiek és nemzetietlenek*, Hét Nap, jun 26. 2002. str.3

² Serž Moskovisi: *Doba gomile*, Biblioteka XX vek, Beograd (1997) str.64.

³ Filip Putinja i Žoslin Stref-Fenar: *Teorije o etnicitetu*, Biblioteka XX vek, Beograd (1997) str.23.

utemeljuje na izravnoj vezi između građana i države.”⁴

S obzirom da u Evropi (posebno u Vojvodini gde se stanovništvo i milom i silom preseljavalo, doseljavalo i mešalo) ne postoje rasno (po antropološkim merilima) čiste grupe, već populacije koje su zaboravile da su proistekle iz stapanja, etnička pripadnost se zasniva na subjektivnom verovanju u zajedničko poreklo. Sećanje koje utemeljuje nacionalno jedinstvo u isti je mah i nužno zaborav uslova u kojima je to jedinstvo skovano – zaboravljeni su prvobitno nasilje i samovolja kao i mnoštvo etničkih korena. Kako inače objasniti Popity-e, Lality-e, Bozsits-e, Kulesevics-e itd. u mađarskim ili Kočiše, Birkaše, Šmitove u srpsko(hrvatskim) odelenjima? Upravo zato što više ne mogu tačno reći da li su samo Mađari, Bunjevci, Nemci, Jevreji ili Srbi, veliki broj žitelja Subotice, a i cele Vojvodine, ne može sebe etnički da definiše, niti ima potrebu za tim. Čak i dr. Hódi Sándor, revnosni čuvar svete nacionalne vatre, u svom ratnom dnevniku navodi primedbu prijatelja iz Budimpešte da “srpska-jevrejska omladina koja tamo boravi ima zanimljiv identitet. Privrženi su tome da su oni najviše Jugosloveni.”

Pri raščlanjivanjima samog pojma etnos ili etnija, treba za početak imati na umu mišljenje Maxa Webera da je *najartificijelniji* izvor vere u etničku srodnost politička zajednica koja, zaodevajući se simbolizmom zajedništva krvi i koristeći arhaične metafore o *istrgnutim delovima tela majke nacije*, podstiče javljanje plemenske svesti i osećanje moralne dužnosti da se sačuva jedinstvenost i celovitost tog svetog tela. Uprkos sve većoj etnifikaciji i društva i politike, nemački sociolog, Wolf Lepenis smatra da “danas postoje samo hibridne kulture i da je proročanstvo o *sudaru civilizacija* (clash of civilizations) daleko od stvarnosti. Takva predviđanja se zasnivaju na pobrkanim pojmovima kulture i politike. U nekadašnjoj Jugoslaviji nisu kulture i religije došle u sukob, nego su ih određene političke grupacije iskoristile za postizanje svojih ciljeva.”⁵

Iako preispitivanje mnogobrojnih uslova koji su doveli do nacionalnih ostrašćenosti na tlu nekadašnje Jugoslavije prevazilazi domete ovog rada, neke osnovne (kulturološke) napomene izgledaju neophodne.

Gradeći modernost na razvalinama ranijih tradicionalnih verskih i političkih okvira, nedovoljno obrazovani ideolozi socijalističkog jugoslovenskog društva s nestrpjenjem su pokušavali da uhvate korak sa savremenim svetom. Nasilno odvajajući ljude od svoje zemlje i svojih crkava upućivali su ih u neposvojani svet gradova u nastajanju. Prelazak sa tradicionalnog na moderni način života stvorio je mnoštvo anonimnih pojedinaca spremnih za utapanje u masovnu proizvodnju i masovnu potrošačku kulturu. Umesto spontane zajednice

⁴ Filip Putinja i Žoslin Stref-Fenar : Teorije o etnicitetu, str.15.

⁵ Hódi Sándor: Jugoszlávia bombázása, Lélektani és politikai reflexiók, Logos, Tóthfalu, (1999) str.83.

⁶ Wolf Lepenis: Önkritikus modernség, Új eszményképek a kulturák kapcsolataiban, Regio 1996/4 str.14-15

zasnovane na krvnoj vezi, saživotu suseda i zajedništvu verovanja, ponuđena im je jedna hladna, veštačka i prinudna zajednica koja počiva na interesnom sporazumu i ekonomiji. Rezultat toga je bio nastanak jedne polu-urbanizovane polururalne, iz korena iščupane populacije nesigurnog socijalnog identiteta. Posle sloma vojnopartijske diktature zvane komunizam, taj društveni sloj je ostao u procepu, zastrašen promenama i nesiguran u svoj status, prava i obaveze. Samim tim i najpodložniji porukama koje su slali novopečeni etnički preduzetnici.

Štaviše, umesto da se modernizacija izvede jačanjem već postojećeg predratnog, ali nedovoljno lojalnog i suviše heterogenog građanskog sloja kao nosioca viših civilizacijskih standarda i multietničnosti, izvedena je brza i nepromišljena *rurbanizacija* (poseljavanje) gradova. Istorijski eksperiment da se za kratko vreme pređe put od zaostalog patrijarhalnog do *modernog* društva iziskivao je potiskivanje slika ukorenjenih u kulturnom pamćenju miliona ljudi. Provala tog potisnutog sadržaja izazvala je bumerang efekat koji osim ideoloških doktrina o novom socijalističkom čoveku, zbrisao pred sobom i sva pozitivna dostignuća nekadašnjeg multietničkog jugoslovenskog društva.

S obzirom da se Titova Jugoslavija, za razliku od prethodne, nije zasnivala toliko na *južnoslovenskom bratstvu* koliko na ideji klasnih interesa radnika i seljaka, kao i na zajedničkoj narodnooslobodilačkoj borbi, sa slabljenjem komunističke ideologije jačala je istovremeno ideja da je ranija istorijska pripadnost različitim kulturnim i civilizacijskim okvirima postala nepremostiva prepreka daljem zajedničkom životu. Iako je teritorija cele prethodne Jugoslavije locirana u Evropi, simbolička geografija uspostavljena mnogostrukim invazijama, okupacijama i kolonizacijama dovela je do raspada Jugoslavije duž *civilizacijskih* šavnih linija. Postalo je neprirodno da delovi države sa zapadno-katoličkom tradicijom ostanu *na silu* udruženi sa pravoslavnim orijentalno-vizantijskim područjima. Beg od jugoslovenskog identiteta, koji su Slovenci, Hrvati i Bošnjaci ostvarili uz pomoć *prijateljskih naroda* bio je predstavljen u medijima i kao kraj *srbo-komunizma*.

Nemački etnolog Klaus Rot navodi reči hrvatske spisateljice Dubravke Ugrešić koja žali što se narod Jugoslavije *oprostio od sadašnjosti* i krenuo na put u istoriju. Zaboravljajući pozitivno iskustvo zajedničkog života različitih etničkih grupa i noviju istoriju Jugoslavije, milioni se okreću prošlosti i vraćaju na mitske priče sopstvenog naroda. Zbog ovakvog *sloma* vremena, prošlost dobija vlast nad sadašnjošću, a sadašnjost postaje beskonačno ponavljanje prošlosti.⁷

Kao etnologu gradske provenijencije i osobi multietničkog porekla, u ideološkoj rašomonijadi koja prati našu aktuelnu stvarnost, najveći profesionalni izazov predstavlja mi sve naglašenija tendencija da se kroz folklorizaciju i

⁷ Klaus Rot: *Slike u glavama*, Biblioteka XX vek, Beograd (2000) str. 170-171.

etnizaciju gradske kulture povuku jasne, po mogućstvu neprohodne etničke granice i zanemari multietnička (višenacionalna) stvarnost nezanemarljivog broja naših sugrađana. Istovremeno zanemaruje se činjenica da je još osamdesetih godina demograf dr Ruža Petrović iznela podatke da je *po mešovitim brakovima Vojvodina jedinstvena u Evropi*. Porast broja etnički mešanih brakova bio je vidljiv i u ostalim delovima Jugoslavije, međutim kako tvrdi Desimir Tošić, "bilo ih je sve više, ali daleko od radnika i seljaka – uglavnom u vladajućoj eliti i među školovanim ljudima u gradovima."⁸

Geografska karta Jugoslavije na kojoj je prikazana učestalost građana koji se etnički opredeljuju kao Jugosloveni jasno ilustruje da je jugoslovenski identitet najrasprostranjeniji u gradovima kao i na područjima gde je velika etnička pomešanost stanovništva.

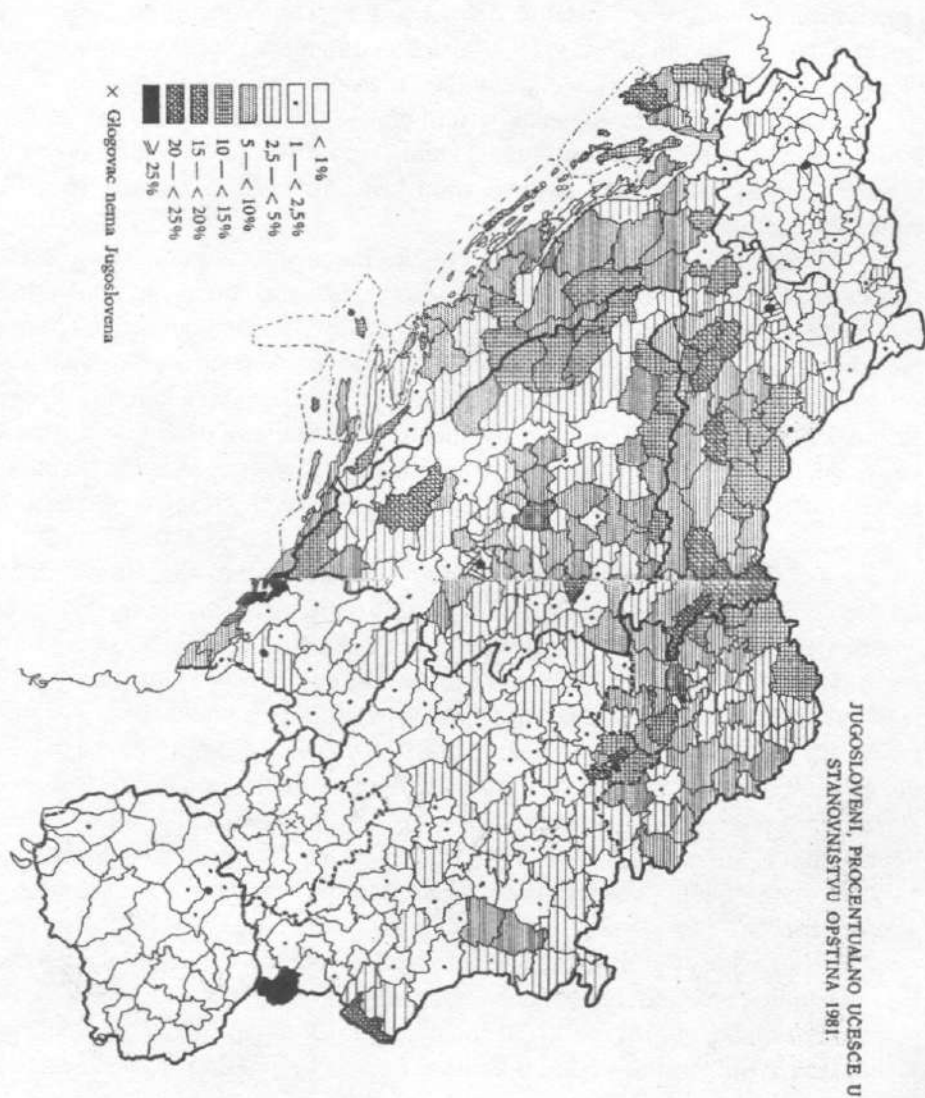
Paradoksalnost same suštine etničke homogenosti i današnjeg insistiranja na njemu čak i u etnički vrlo izmešanim sredinama, dokazuju upravo ljudi iz etnonacionalno mešovitim porodica. Prečutno pripisivanje detetu etnonacionalnost oca (veliki broj multietničkih osoba nacionalno se izjašnjava po očevoj etničkoj pripadnosti) samo je konvencija patrijarhalnog životnog kruga i ne govori ništa o samom iskustvu dvojnosti niti o fiktivnoj prirodi samih etničkih granica. Nije stoga čudno da o nepodnošljivosti *dvojne lojalnosti* najpronijljivije piše psihijatar Dušan Kecmanović, i sam svedok zlosrećne bosanske drame.

"U optici etnonacionalista, deca etnonacionalno različitih roditelja uopšte ne postoje. Za njih je etnonacionalnost do te mere sveodređujuća karakteristika svakog čoveka da nemati je ili nemati je u čistoj, nedvosmislenoj formi i u dovoljnoj meri znači isto što i ne biti čovek u *pravom smislu riječi*. U rečenom okruženju, skrajnuta, nepriznata, na zlu glasu, nikakva, deca iz etnički mešovitim brakova predmet su opšte podozrivosti, pa čak i omraze. Ni krivi ni dužni, ljudi ovakvog porekla osećaju se spolja izopštenim, a u sebi podeljenim, stavljenim pred zid neodložnosti odluke, koja će, ma kakva bila, biti iznuđena, neprirodna. I kako onda – postavlja se pitanje - *etnički mešanci* izlaze na kraj sa, na ovaj način uslovljenom, unutrašnjom napetošću, nametnutom obeskućenošću."⁹

Kao iskusni psihijatar, Kecmanović navodi nekoliko karakterističnih tipova odgovora na muku podeljene lojalnosti od kojih je paradigmatično postojanje tzv. *etničke mimikrije* kada pojedinci što otvoreno, što prikriveno prilagođavaju svoj identitet sredini u kojoj se nalaze. Pod geslom *s kim si takav si*,

⁸ Desimir Tošić: Nacionalizam - osnovna smetnja za demokratsku evoluciju, Danas, 7-8 decembar 2002.

⁹ Dušan Kecmanović: Etnička vremena, Biblioteka XX vek, Beograd (2001) str.110.

svoj prividni nedostatak pretvaraju u svoju stvarnu prednost. Kecmanović smatra da je ovakva domišljatost u stvari trijumf lične slobode nad kolektivnom rigidnošću. "Budući da su *etničke anomalije*, oni su kadri da zadaju najjači udarac etnonacionalističkoj uskogrudosti. Da se njome poigraju. Kada se poigraju."¹⁰

Upravo zbog postojanja prelaznih područja, savremeni etnolozi se često opredeljuju za dinamičan pojam etničkog identiteta koji se kao i svaki drugi lični identitet izgrađuje i menja u međuakciji unutar društvenih grupa zahvaljujući procesima uključivanja i isključivanja. Na taj način uspostavljaju se granice među etničkim grupama i održavaju distinkcije između nas i drugih čak i kada ne postoje objektivne razlike već samo one crte koje sami akteri smatraju značajnim. U najzanimljiviji primer fiktivnih razgraničenja spada ravnomerna podela istorodnog stanovništva u Subotici – polovina se izjasnila kao Bunjevci, a polovina kao Hrvati.

Savremena teorija problematičnosti etničkog identiteta vidi u tome što se takvo zajedništvo izgrađuje na osnovu razlike. Privlačnost među onima koji sebe doživljavaju kao pripadnike iste vrste nerazdvojna je od odbojnosti spram onih koji bivaju doživljeni kao stranci. Ta ideja podrazumeva da se svest o pripadnosti ne stvara zahvaljujući izolovanosti već, naprotiv, međusobnim suprotstavljanjem razlika koje ljudi ističu da bi ustanovili etničke granice. Sadržaj etničkog zajedništva jeste vera u *etničku čast* zahvaljujući kojoj se različiti stilovi života zaodevaju vrednostima, a na ovima se utemeljuju pretenzije na dostojanstvo onih koji dotične vrednosti gaje i prezir prema onima koji upražnjavaju drugačije običaje. Jednom rečju, etničke granice mogu da budu vrlo proizvoljne, stoga iznenađuje da još uvek veliki broj etnologa i sociologa smatra *problematičnim* postojanje etnički teško odredljivog stanovništva na prostorima gde za to postoje svi preduslovi.

Tako na primer, u svojoj studiji o asimilaciji i promeni jezika među mađarskim Slovencima, sociolog Radó Péter navodi kao *problem* što se između grupe koja sebe smatra Slovencima i koja dominantno upražnjava slovenačku kulturnu praksu i grupe koja sebe smatra Mađarima i dominantno upražnjava mađarsku kulturnu praksu *nazire i jedna treća, najbrojnija populacija koja se sastoji od dvojezičnih osoba sa manje-više dvostrukim identitetom, mešanom socijalnom zaleđinom i dvostrukom kulturom*. Kako sam autor navodi – Kako će se ovi pojedinci koji se nalaze u *međustanju*, u različitim stadijima asimilacionog procesa nacionalno izjasniti vrlo je nepredvidljivo.¹¹ S obzirom da je

¹⁰ Dušan Kecmanović: *Etnička vremena*, str.114.

¹¹ Radó Péter: *Asszimiláció és nyelvváltás a magyarországi szlovének körében*, Régio 1996/I str.143-144

danas pojam asimilacije *bauk koji kruži Evropom*, sociolozi i etnolozi sa zabrinutošću posmatraju nezaustavljiv proces društvenih promena. U navedenom primeru o mađarskim Slovencima, autor na osnovu statističkih podataka zaključuje da su obrazovanost i životna dob stanovništva i privrženost nacionalnom jeziku i običajima obrnuto proporcionalni (mlađi odlaze sa sela, školuju se i stupaju u brak sa ne-Slovencima).

“Sa smanjenjem prostora za jezičku socijalizaciju (situacija u kojima se koristi slovenački) smanjuje se kohezija grupe što dovodi do odumiranja izuzetno važne kulturne baštine. (za koga je važna ako nije važna dotičnim Slovencima?) Znaci duhovne akulturacije su *opasni* i zato što su Slovenci kao i sve ostale etničke manjine u Mađarskoj već prošle kroz proces gubljenja svoje materijalne kulture kao što su tradicionalna odeća, građenje kuća, tradicionalnih alata i načina proizvodnje, što utiče i na duhovnu kulturu – na bogatstvo materijeg jezika ili sistem običaja vezanih za poljoprivredu. Zato je poslednjih godina *problematična* i manjinska kulturna praksa koja se u potpunosti svela na negovanje tradicije seljačke kulture koja gubi tlo pod nogama. Svoje kulturne potrebe mađarski Slovenci ne zadovoljavaju okretanjem matičnoj zemlji, nego prihvatanjem mađarske kulture.¹²

Čak i najosnovnije znanje iz psihologije potvrdiće da je za mentalno zdravlje pojedinca neophodno da poseduje lični i grupni identitet i da se najlakše manipuliše ljudima koji su nesigurni u svoje poreklo, nacionalne korene i mesto u svetu. Ipak ne mogu da vidim tragediju u tome što će Bosanci u Sloveniji vremenom postati Slovenci, a Slovenci u Mađarskoj pretvoriti se u Mađare. Ljudi se odvajkada prilagođavaju društvenim okolnostima i skloni su prihvatanju i jezika i kulture koja im može omogućiti ekonomski prosperitet. Tradicije i običaji vezani za ciklično shvatanje vremena, karakteristično za agrarna društva, ubrzano odumiru ustupajući mesto racionalnom shvatanju sveta. Ostaje nostalgija i ulepšana slika života u davnini. Hoćemo li sačuvati pravo na lapot, na ubijanje vampira ili na krvnu osvetu samo zato što je to nekada (navodno) bila naša tradicija? Svim zagovornicima getoizacije i stvaranja etničkih rezervata preporučujem posetu indijanskim rezervatima gde *autentični crvenokošci* izvode tradicionalne obredne plesove sve sa digitalnim satovima na rukama, žvačući nehajno američke žvake. Kamerama i fotoaparatom naoružani turisti uživaju u spektaklu i kupuju suvenire u poglavičinom dućanu. Treba li naglasiti da apatija i alkoholizam spadaju u endemske bolesti stanovnika rezervata?

Iako je većina društvenih nauka i ranije potvrdila da društvene krize, kao što su kod nas slom socijalizma, raspad države i materijalno osiromašenje,

¹² Radó Péter: *ibid.* str.161-162.

navešću i neke podatke iz još nezavršene ankete o multietničkom identitetu.

Odgovarajući na pitanje da li multietnički pojedinci imaju neke zajedničke osobine, ispitanici su u najvećem broju karakterističnim osobinama označili tolerantnost, težnju ka univerzalnim vrednostima, ponos zbog pripadanja dvema tradicijama i bolji uvid u problem zajednice. Označili su sebe i kao ljude sklone kosmopolitizmu i okrenute budućnosti. Indikativno je takođe da su (za sada) skoro bez izuzetka zaokruživali da im ne smeta ničije doseljavanje i da im se sviđa da u gradu bude što različitijih ljudi. Pretpostavljena privrženost nekadašnjoj Jugoslaviji kod multietničkih osoba nema ideološku osnovu, već težnju ka širim i raznorodnijim kulturnim prostorom karakterističnim za državu u kojoj su odrastali. Jugosloveni (kulturološki opredeljeni za tu opciju) osećali su se savremenim Evropljanima svesnim *egzotičnosti* (kulturne izukrštanosti) zemlje u kojoj žive. I još i dan danas ti nepriznati *jugo-evropljani* postavljaju pitanje koje je izneo i književnik Milovan Miković – Zašto su i evropski državni- ci učestvovali u uništenju Jugoslavije, mada je - u malom - po svemu podsećala na Evropsku uniju južnoslovenskih i drugih naroda, kao višenacionalna država, u kojoj su živeli narodi pravoslavne, katoličke, muslimanske i drugih vera, uz to bogata mešavina kultura koje su međusobno koegzistirale, zemlja sa karakteristikama, kakvu upravo nastoje da stvore između sebe, dvanaestorica, unutar Evropske unije? Zašto su onda dozvolili da se podrije i sruši jedna takva već uspostavljena zajednica?¹⁴

Nasuprot takvom shvatanju jugoslovenstva koje je ojačalo u naizgled beskonfliktnim sedamdesetim godinama prošlog veka, od starijih ljudi mađarske (i druge) nacionalnosti slušala sam o višedecenijskom uslovljavanju partijskom pripadnošću i jugoslovenstvom za dobijanje zaposlenja ili političke funkcije. Ta ideološki uslovljena negativna selekcija postala je omča oko vrata čitavoj nekadašnjoj Jugoslaviji. Sve lošiji ekonomski uslovi uverili su ljude (posebno u Vojvodini, koja je privredno izraubovana) da od države nemaju nikakve koristi i da se mogu osloniti jedino na sopstvene snage. Samim tim otvorio se prostor za nove ideologe koji spas od bede vide samo u jačanju zajedništva po etničkoj pripadnosti. Kako sarkastično primećuje Hódi Sándor: „Nekadašnji komunistički kadrovi koji su se za vreme poslednjeg popisa izjašnjavali kao Jugosloveni, danas su postali Mađari koji idu u crkvu.”¹⁵ Ista primedba se može staviti i na pojavu turbo-pravoslavaca.

Za razliku od nenametljive populacije tolerantnih ljudi, poslednjih godina su u svim sferama javnog života prisutna naricanja nad zlehudom sudbinom samo svojih sunarodnika. Uživajući podršku vlasti i štampe namnožile su se

¹⁴ Milovan Miković: Grad je reč, Subotica (1996) str.36.

¹⁵ Hódi Sándor: Jugoszlávia bombázása, Logos, Tóthfalu (1999) str.116.

kolektivne slike o nezahvalnim Mađarima, izdajničkim Hrvatima, nasilničkim i za sva zla koja su nas snažila krivim Srbima. Iako nemam nameru da umanjim realnu težinu i složenost svakog manjinskog života, a u Subotici ćemo se svi uskoro osećati kao manjina, moram da naglasim da ni pripadnici manjina nisu imuni na preterano nacionalno pregalaštvo koje na kraju iznedri petparački prosvetiteljski žar za spašavanjem nacionalnog identiteta. Stoga i manjinskim intelektualcima preti opasnost da polazeći od zahteva da se poštuju razlike, pređu na govor o potrebi potiskivanja razlika zarad sloge, jedinstva i okupljanja u isto jato. Etnička homogenizacija zahteva da se uvek imaju na umu *viši nacionalni interesi* koji su iznad ličnih, kao i da se zanemare socijalne ili ideološke razlike među ljudima. O takvoj svetoj dužnosti pripadanja etnosu piše i psiholog Hódi Sándor – “Odustajanje od nacionalnog identiteta psihološki, politički i ekonomski se može razumeti, ali se moralno ne može opravdati jer se svaki čovek rađa u nekoj etničkoj zajednici, što automatski podrazumeva određene obaveze. Pojedinaac ne može da odlučuje o svojoj etničkoj pripadnosti kao da je sam na svetu jer svojom odlukom ne odlučuje samo o svojoj sudbini nego i o sudbini svojih etničkih drugova koje *izdaje ako odustane od borbe koja ih čeka.*”¹⁶

Zahtevanje pomenute nekritičke lojalnosti etnosu sadrži i prihvatanje moralne odgovornosti za nedela počinjena u ime tog istog etnosa. Nedavno mi je prijatelj istoričar rekao – Moramo da se nosimo sa saznanjem da su *naši* preci učestvovali u istrebljenju Jevreja. Da li taj moralni teret treba da nose i ljudi čiji su preci bili humanisti ili socijalisti uvereni u mogućnost socijalne pravde i jednakost ljudi pred zakonom? Ili se moralnim pitanjima kao i uvek bave samo moralno osetljivi ljudi, a mračna vremena omogućuju delovanje onog odljuđenog soja iste nam vrste. Poznajem više osoba multietničke pripadnosti koji će radije za sebe reći da su vanzemaljci nego da se poistovete sa bilo kojom etničkom zajednicom, upravo zbog svesti o nedelima koji su počinjeni u ime jedne ili druge etničke svetinje. Zajednička svest o nacionalnoj pripadnosti ne bi trebala da znači i deljenje zajedničkih vrednosti i stavova. Takva neraslojenost mišljenja karakteristična je samo za plemensko osećanje jednosti & istosti.

Ako imamo u vidu da je sa nestankom jugoslovenstva nestao i glavni činilac društvene kohezije, postaje prilično jasno zašto nacionalna inteligencija, u pokušaju da se sačuva kohezija zajednice, pribegava *aktualizaciji istorije*. Talijanski etnolog Kristijan Đordano navodi “dva uobičajena načina aktualizovanja istorije. 1) dekonstrukcija prošlosti, to jest, sistematsko uklanjanje činjenica, simbola i društvenih delatnosti koji su povezani sa vremenima smatranim za *varvarska, mračna* ili *degenerisana* i 2) reverzibilnost događaja, to jest

¹⁶ Hódi Sándor: *Légütres térben*, Logos, Tóthfalú (2001) str.325.

projekcija povratka u *stanje stvari kakvo je bilo nekad*, sa ciljem da se prevaziđe skora prošlost koja se pokazala kao fatalna greška.

U socijalističkim zemljama za manipulaciju prošlošću nisu bili zaduženi samo političari i državni pisci, nego i izučavaoci društva i kulture, uključujući i one koji su se bavili dominantnom nacionalnom etnologijom. Ovo je pogotovo očito u fiksaciji etnologa na seosku *narodnu kulturu*. Seljaci iz jugoistočne Evrope bili su faktički lišeni imovine i pretvoreni u *proletarijat* uvođenjem u zemljoradničke zadruge, ili *urbanizovani* tako što su se selili u gradove, ili *sistematizovani* pomoću centralizacije. Ipak slika *nevine i nekapitalističke* narodne kulture bila je propagirana od strane države i partije, a etnolozi su je negovali i njome rukovali. Ako se, međutim, socijalistički diskurs o istoriji zasnivao na selektivnoj destrukciji prošlosti, onda postkomunistička konstrukcija istorije za svoje polazište uzima premisu reverzibilnosti događaja. U mnogim primerima rušenja statua i menjanja imena ulica u postkomunističkim društvima, snage odgovorne za izvođenje reformi govore o *slavnoj* predsocijalističkoj prošlosti, koja se posmatra kao osnova za promenu sadašnjosti i određenje budućnosti.¹⁷

Čitanjem spisanija čuvara nacionalnog identiteta na našim prostorima, uočava se jedna zajednička crta – iako svi priznaju da je *narod* za čiji su pravoverni identitet tako zabrinuti i u prethodnim istorijskim periodima bio pretežno seljački, sa nerazvijenom svešću o ideji nezavisnog građanina i nedostatkom vekovnih kulturnih i obrazovnih institucija, kao i sa uglavnom mit-skom predstavom o sopstvenom etničkom identitetu, samo postojanje Jugoslavije i Jugoslovena smatraju krivcem za razvodnjavanje etničkog identiteta. Kako im onda objasniti da je većina Jugoslovena, koji su istovremeno bili i polu-Madari, polu-Srbi, polu-Hrvati ili šta već, s lakoćom upoznava i usvajala preko knjiga, filmova, televizije i putovanja sve što je bilo kulturno zanimljivo u gradovima koji su bili i *naši*, a ne samo glavni grad Madara, Srba ili Hrvata. Retorika nacionalnih tribuna ne dozvoljava takvu raznorodnost i koristi pojam *volja naroda za samoopredeljenjem* u nekom monolitnom značenju. Stvarnost je mnogo složenija: često se *narodna volja* zapravo izražava u uskom krugu elita, a na štetu interesa i volje drugih. Da je *narod* sklon pragmatičnosti i nacionalnoj neosveštenosti dokaz je i nedavno sprovedena anketa o istaknutim istorijskim ličnostima gde su građani mađarske nacionalnosti visoko rangirali Josipa Broza Tita, pretpostavljajući ga čak i nekim nacionalnim velikanima. Ovakvi statistički rezultati verovatno su veliko razočarenje za nacionalne stratege jer dokazuju *iskvarenost* narodnog duha. No, kao što je poznato, taj *duh naroda* je ideološka konstrukcija, rezultat ideološke selekcije i prerade doku-

¹⁷ Kristijan Đorđano: *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*, Biblioteka XX vek, Beograd (2001), str.88-91.

nata iz takozvanog *narodnog života*.

Profesionalno bavljenje etnologijom danas trebalo bi da ima na umu sve artikulisaniji stav svetskih stručnjaka na polju etnologije i kulturne antropologije da predmet istraživanja ovih nauka mora da se usmeri na konkretne probleme suživota danas i da se težište stavi na proučavanje savremenih običaja ljudi u složenim društvima. Preusmeravanjem pažnje na sadašnjost napravio bi se pomak od etnocentričnog načina razmišljanja, nadasve prisutnog u našoj struci, ka interetničkim istraživanjima s obzirom da je priča o autohtonoj mađarskoj, srpskoj i hrvatskoj kulturi u Subotici samo *izmišljanje tradicije*, intelektualna konstrukcija koja iznudaže homogenost i ističe navodne, nepremostive razlike u kulturi Subotičana. Ili kako etnolog Klaus Rot navodi – “Kada se u etnografskim muzejima, u knjigama, na smotrama folklora itd. govori o nacionalnoj nošnji, nacionalnom plesu, nacionalnoj narodnoj kulturi, sugerise se postojanje nekakve jedinstvene kulture jednog naroda u jednoj naciji. *Etnolozi znaju* da tih nacionalnih narodnih kultura u granicama današnjih nacionalnih država nije bilo, u jugoistočnoj Evropi postojale su etničke ili regionalne kulture na relativno malom prostoru ili nadnacionalne kulturne strukture koje su pokrivala veće prostore.”¹⁸ Po K. Rotu, narodna kultura u naše vreme ima tri pojavna oblika:

1. marginalna ili marginalizovana *reliktna kultura* kao posledica zapuštanja seoskih regiona, napuštanja sela i nesputanog rasta gradskih centara

2. primenjena, negovana i eksploatisana *folklorizovana kultura* koja je pod uticajem države, delimično ili u velikoj meri profesionalizovana, stilizovana i homogenizovana (Dužijanica, Durindó itd.)

3. živa, dinamična *svakodnevna narodna kultura* u modernom životnom okruženju kom su svojstveni mobilnost, sve veći gradovi, industrija i tehnika (kićenje svadbenih automobila, snimanje svadbi i krštenja video kamerom itd.)

Uprkos činjenici da su različitost porekla, kulturološkog, etničkog i generičkog kruga (tradicija, navike, jezik itd.) specifičnosti stanovnika Subotice, ne treba zaboraviti da je politička upotreba tradicije, a posebno folklora, sastavni deo nacionalističkih pokreta i režima jer nacionalizam traži legitimitet kao vlast naroda, tako da na simboličnom planu proizvodi predstave o nacionalnom kolektivu kao o nekoj vrsti kolektivne *etničke ličnosti* čije vezivno tkivo predstavlja zajednički jezik, kultura, mentalitet ili istorija. Aktuelni etno-nacionalizam počiva na *primordijalnim* mitovima o narodnoj čistoti, izvornosti i autentičnosti i polazi od čvrste pretpostavke da se etnos sastoji od jednog kompleksa *stvarnih crta* koje se daju empirijski zapaziti i koje emaniraju *narodni duh* ili *narodnu dušu*. Ovakav način posmatranja sadrži predstavu o nepromenljivosti etničke pripadnosti i o bauku asimilacije.

¹⁸ Klaus Rot: *Slike u glavama*, Biblioteka XX vek, Beograd (2000) str.72.

Iako u savremenoj etnologiji preovlađuje mišljenje da etnos ima procesualne osobine (Đordano, Lanternari, Dženkins itd.) i da su samim tim asimilacije i multietničnosti prateća pojava svakog višejezičnog i multikulturnog prostora, nacionalni ideolozi su veoma zabrinuti zbog sklonosti pripadnika svojih naroda da se s lakoćom *izmešaju* sa drugima. Eklatantan primer je sledeći odlomak iz knjige sociologa Mirmics Károlya, koji tvrdi da su Mađari koji su živeli u mešovitim brakovima bili izloženi takvom propagandnom pohodu da promene svoj identitet i identitet svoje dece da je to dovelo do obogaljivanja njihove samosvesti. Po premisama te propagande nije bilo normalno da se dete etnički poistoveti samo sa jednim roditeljem već je smatrano normalnim da sebe proglasi Jugoslovenom. "Krenula je *nezamisliva manipulacija* (kurziv – V.Š.V.) da bi se formirao nadnacionalni jugoslovenski identitet."¹⁹ Mada nam ne otkriva metode te uspešne manipulacije, autor je duboko zabrinut nad tipom porodice u kojoj jedno ili više dece sebe smatra Jugoslovenom iako mu je jedan od roditelja mađarske nacionalnosti.²⁰

Izvođeci svoje zaključke na osnovu statističkih podataka, Mirmics kao da zaboravlja da je simbolička geografija na paradoksalan način uticala na živote Subotičana. Do devedesetih godina graničili smo se sa *istočnom* (čitaj – siromašnom) Evropom, a danas sa *zapadnom*, što je više ili manje uticalo na živote svih nas. Poznajem dosta subotičkih Mađara, koji su ranijih godina i u svojoj matičnoj zemlji voleli da naglašavaju da su oni jugoslovenski Mađari jer je takvo određenje tada imalo auru slobode i blagostanja. Neupućenima pak treba naglasiti da je za *etničke mešance* jugoslovenstvo predstavljalo zaštitu od etničkih krstaša koji su, istina tada skrivenije, zahtevali jednoznačno opredeljenje. Poistovećivanje (identifikacija – koja je uvek parcijalna) sa jugoslovenstvom nije značilo i gubljenje identiteta, jer porodične istorije su se pamtile, a u većini porodičnih priča bilo je i pobednika i poraženih, i građana i seljaka kao i nezaboravnih egzemplara više ili manje čovečnosti.

Osim pomenutog interetničkog pristupa, isto toliko važan korak za etnološku nauku ovih prostora bilo bi okretanje gradu, budući da su zbog intenzivnih demografskih pomeranja gradovi i gradske četvrti postali najvažniji zavičajni i identifikacioni prostori (npr. buckaši, zorkaši, severaši, setite se grafita u centru grada – Šandor republika ili Smrt buckašima itd.)

Već navođeni nemački etnolog, Klaus Rot, tačno primećuje da je etnologija "usredsredivši se gotovo isključivo na seljake i zanatlije na selu, na tzv. reliktnu kulturu, gotovo potpuno zanemarila ili samo usputno obraćala pažnju na nove socijalne slojeve i grupe. Pri tom su u velikoj meri zanemareni

¹⁹ Mirmics Károly : Kisebbségi sors, Fórum Könyvkiadó, Novi Sad (1993) str. 89-90.

²⁰ Mirmics Károly : Kisebbségi sors, str.74

oblici kulturnog izražavanja novih gradskih slojeva (new urbanities), građanstva, novih političkih elita, pečalbara i povratnika. S tim u skladu, slabo je proučavana i gradska *popularna kultura* koja nastaje krajem XIX veka, dalje – *masovna kultura* koja nastaje u vremenu između dva svetska rata, kao i kulturno poseljavanje gradova u poratno vreme.”²¹ U jedan od uvreženih stereotipa spada i mišljenje da su seljaci koji su *okupirali* vojvođanske gradove – kolonisti, iako statistički pokazatelji potvrđuju da su se u Suboticu u velikom broju doseljavali i Mađari iz bačkih i banatskih sela, sa vrlo konzervativnom porodičnom zaleđinom. I za njih je život u gradu i suočavanje sa multikulturnom stvarnošću grada predstavljao civilizacijski izazov i potrebu da se sedimentiraju ili prevaziđu raniji, u homogene seoske zajednice ušušnani identiteti.

Bavljenje problemom kulturnih ukrštanja i multietničkim pojedincima, neminovno povlači za sobom i fokusiranje pažnje na *još uvek postojeću* kulturu, etnički teško odredljivu populaciju koja se do popisa 1991. godine izjašnjavala kao Jugosloveni. Fenomen Jugoslovena, koje esejista Teofil Pančić duhovito naziva “prvom pravom postmodernom nacijom”²² nije još uvek dovoljno istražen. Statistike pokazuju da je do raspada Jugoslavije, broj pripadnika ove nadnacionalne identifikacione grupe ubrzano rastao. Tome je svakako doprineo izuzetno veliki broj mešanih brakova, koji je tokom osamdesetih godina dostigao procenat od 27.1%, a logično je pretpostaviti da su se prvenstveno deca iz ovakvih brakova kasnije izjašnjavala kao Jugosloveni.

I Jovan Komšić²³ navodi podatak iz popisa 1981. godine kada su u Vojvodini Jugosloveni postali po brojnosti treća nacionalna grupa (8,21%), iza Srba (54,42%) i Mađara (18,93%). Štaviše, i u momentu najizraženijih nacionalnih homogenizacija, 1991. godine kada se moglo očekivati da će broj Jugoslovena stagnirati ili opasti, taj broj pokazuje dalji rast sa 165.215 na 168.859 građana koji se opredeljuju za ovu opciju.

Iako se većina osoba multietničkog porekla u ranijim popisima izjašnjavala kao Jugosloveni, događanja poslednjih desetak godina koje je Dušan Kecmanović pronicljivo nazvao “etničkim vremenima”, obeshrabrila su ih u izjašnjavanju za taj, sada već prezreni identitet. Jugoslovenstvo je počelo da podrazumeva pristalice propalog komunističkog projekta ili ljude obezličene i iskorenjene iz svoje tradicije. S obzirom da čak ni u Subotici, kao poslovično multikulturnoj sredini **pluralni (multietnički) identiteti nisu dobili nikakav legitimitet**, multikulturalizam se svodi na istorijsku datost suživota nacionalnih

²¹ Klaus Rot: *Slike u glavama*, Biblioteka XX vek, Beograd (2000), str.148.

²² Teofil Pančić: *Urbani Bušmani*, Biblioteka XX vek, Beograd (2001) str.95.

²³ Jovan Komšić: *Šanse interkulturalizma i iskušenje etnodemokratije*, Otvoreni Univerzitet, Subotica (1997) str.48.

zajednica, od kojih svaka vodi svoj etnocentrični monolog. Razlog je verovatno u tome što kako političke (države zasnovane na aktuelnom, empirijskom konsenzusu koji je omogućen kroz delovanje sistema demokratskih institucija) tako su i jezičko-etničke nacionalne države jednako sklone da smatraju potencijalnim neprijateljem i asimiluju nacionalne manjine jer nijedna nije spremna da prizna dvostruki ili mnogostruki etnički identitet.

Pišući o multikulturnom identitetu u Banatu, istoričar Victor Neumann²⁴ govori o interkulturnom karakteru ovog područja koji se formirao tokom vekova i koji karakteriše višezjezičnost i asimilacija tradicija i običaja. Nezaobilazni elemenat ovog procesa je organizovanost različitih grupa na osnovu zajedničkih interesa što je dovelo do pojave kako etnički tako i konfesionalno mešanih porodica. *Interkulturalizam se formirao u obliku dvostrukog ili višestrukog kulturnog identiteta.*

Učestvujući u ovogodišnjem popisu stanovništva i smatrajući to dragocenim terenskim radom, imala sam priliku da se susretnem sa mnogobrojnim ličnim dilemama naših sugrađana, vezanih za određivanje sopstvene pripadnosti. Bila sam svedokom čitave palete ljudske domišljatosti. Od slučajeva gde su etničku pripadnost određivali prema ocu, a maternji jezik prema majci ili muško dete upisivali po ocu, a žensko po majci, do prilika kada su me pitali da li još uvek *smeju* da se izjasne kao Jugosloveni ili tvrdoglavog neodustajanja od svoje dvostrukosti, kao u slučaju gimnazijalke koja je zahtevala da joj se kao konfesionalnost upiše i hrišćanka i Jevrejka.

Zanimljiv je i zaključak etnologa Marte Batikove u radu o mešanim brakovima u okolini Bratislave, gde prati istoriju jedne porodice u kojoj je kroz generacije dolazilo do višestrukog mešanja. "S vremenom je očigledno slovački identitet postao dominantan iako to nikada nisu javno potvrdili. Takva jedna izjava bila bi u oštroj suprotnosti sa etničkom istorijom porodice, a ne bi imala velikog značaja ni za život članova porodice. Verovatno imamo posla sa pojavom dvostrukog identiteta koji bi mogli da analiziramo postavljanjem sledećih pitanja – Iz kakvog porodičnog okruženja potičem? Kakvoj etničkoj grupi pripadam? *Da li mi je uopšte bitno da dobijem odgovore na ova pitanja?* (kurziv –VŠV)²⁵

Nedostatak sluha za složenost multietničkog identiteta vidljiv je i u tekstu dr. Korhecz Tamása o Subotici kao utočištu multikulturalne koegistencije. Kako sam autor rezimira – "Na ovom mestu nemam nameru da detaljno analiziram položaj Jugoslovena, ali su osnovne napomene nužne, budući da je reč o

²⁴ Victor Neumann: Multikulturális identitás a régiók Európájában, u Regio 1997/3-4 str.3.

²⁵ Marta Batikova: Vegyesházasságok Pozsony környékén, u Regio 1994/1 str.125.

populaciji od 22.000 lica (22.746 ili 15% u samoj Subotici – prim. V.Š.V.). Kao što je već pomenuto, populacija Jugoslovena nema zajedničke etno-kulturalne osobenosti, stoga ih u teorijskom smislu ne možemo smatrati etničkom skupinom ili narodom. Ova lica su uglavnom deca iz nacionalno mešanih brakova. Iako su uopštavanja često opasna, ipak brojke govore da se ova lica uglavnom školuju na srpskom jeziku, koriste srpski jezik i skloni su prihvatanju većinske (na nivou države) srpske kulture.²⁶

Iako brojke nedvosmisleno govore da se deca iz nacionalno mešanih brakova uglavnom školuju na srpskom (donedavno još srpsko-hrvatskom) jeziku, to takođe za sada važi i za većinu bunjevačke ili hrvatske dece. Svakodnevni *obični* razgovori Subotičana poput - da li su zanimljiviji filmovi na HRT-u ili na Pinku, koji je voditelj kviza *Hoćete li da postanete milioner/milijunaš* šarmantniji, zašto Segedin nema toliko kafića kao Subotica, hoćemo li ove godine u Vrnjačku banju ili u Đulu itd.- čini besmislenim Korheczov zaključak ko je i uolikoj meri sklon prihvatanju *srpske kulture*. Subotička kultura (shvaćena u najširem smislu) je definitivno sklona sinkretizmima i samosvesno isticanje te osobenosti daje joj osnovu za prevazilaženje palanačkog duha. Ili kako o gradu piše M. Miković – Ne verujem onima koji su svoju istoriju ispisali samo trpljenjem i žrtvama svoje nacije, previđajući i prećutkujući patnje i žrtve koje su naneli drugima. Zato u gradovima koji su uvek u većoj ili manjoj meri multikulturni, istorija nacija nije presudan kod, sporazumevanje i zajednički život poprima drugačije znakove.²⁷

Posećujući nas čak i u najteža vremena, prijateljica iz Marosvásárhelya mađarsko-jermenskog porekla, s nevericom je slušala lokalnu radio emisiju gde su voditelji naizmenično pričali srpski i mađarski i uključivali slušaoc na oba jezika. – Tako nešto kod nas nije moguće, rekla je rezignirano, žaleći zbog duboke podeljenosti mađarske i rumunske zajednice u svom gradu.

Radeći nekoliko (ratnih) godina po subotičkim školama kao dvojezična nastavnica engleskog jezika, uverila sam se da su za razliku od mađarskih odeljenja koja su skoro potpuno etnički jedinstvena (ako ne računamo prezimena koja asociraju na neko daleko i drugačije poreklo), srpsko-hrvatska odeljenja – multietnična. Čitava šarenolikost porekla i imena bila je zbijena u osiromašene školske učionice. Nedostajala je samo iskrena tolerancija i predmeti poput građanskog vaspitanja. Previše dugo nedostaje našim školama profesionalni rad prosvetnih radnika koji bi deci pružili uvid u kulturnu i etničku složenost vojvođanske stvarnosti i objasnili im da je upoznavanje i poštovanje različitosti

²⁶ Tamás Korhecz: Subotica - Utočište multikulturalne koegzistencije u Upravljanje multietničkim lokalnim zajednicama u zemljama bivše Jugoslavije, LGI/OSI, Budapest (2000), str.432.

²⁷ Milovan Miković : Grad je reč, Subotica (1996) str.9.

ljudskih ličnosti - civilizacijsko dostignuće.

Tekst dr. Korheca istovremeno nameće zaključak da u Subotici koegzistiraju *tri različite kulture* – mađarska, srpska i hrvatska. Takav stav potkrepljuje i činjenicom da je dugoročni cilj lokalne samouprave da rekonstruiše, pojača i snažno dotira tri najznačajnija kulturna centra (kulturno-umetnička društva) u gradu: mađarski “Népkör”, hrvatsko “Bunjevačko kolo” i srpski “Sveti Sava”.²⁸

Suočeni sa ovakvim prikazom Subotice, *strani posmatrači* bi mogli da steknu utisak da je na ovim geografskim prostorima vreme stalo i da se svaka od tri navedene, *autohtone* kulture ispoljava na nivou arhaične, folklorne kulture u kojoj celo selo učestvuje u igri i obredu, a lokalni običaji su putem dijalekata i zajedničkih svetkovina duboko ukorenjeni u svakodnevnicu etničkih zajednica. Zahvaljujući svojoj geografskoj/istorijskoj izolovanosti, u Subotici masovna kultura još nije srušila jedinstvo seoske folklorne kulture, njenu toplinu rođaćkih veza i solidarnosti. Po subotičkim predgrađima domoroci u živopisnim narodnim nošnjama pale ivanjske vatre, obigravaju oko majske motke i ljubomorno čuvaju svoje mesne obrede, verovanja i sujeverja. S obzirom da na našem peskovitom bačkom tlu tehnički ili industrijski razvoj nije stvorio nove uslove života, očuvale su se stare tradicionalne kulture i sprečile prodor anacionalne masovne kulture.

Subotica je dakle odolela svakom sinkretizmu, građanskom individualizmu i industrijskoj kulturi bez korena koja integriše i komercijalizuje različite folklora. U našem gradu kao da se još uvek ne slave novi međunarodni praznici (Međunarodni dan zaštite životne sredine, Trka mira, Dan bez automobila, Sveti Valentin – praznik ljubavi), a ni stari praznici nam više nisu bliski (8. mart i 1. maj). Tinejdžeri ne gube vreme i zdravlje po reju žurkama, internet kafićima i narkomanskim Trenchtown festivalima, a medijski praćeni rituali venčavanja u svečanoj većnici Gradske kuće, uz defile smokinga i belih haljina, zvuka električnih orgulja i čitanja stihova Halila Džubrana, samo su slučajni zajednički imenitelji građana Subotice.

S obzirom da se poslednjih godina nameće slika Subotice kao životnog prostora tri čista, autentična kolektivna *entiteta* uz potragu za kulturom i umetnošću koje će pre svega i iznad svega biti mađarska, srpska i hrvatska i koje će odisati tom “mističnom čistotom nacionalne supstance, tom neponovljivom i jedinstvenom *duhovnošću* koja se zove *mađarstvo, srpstvo, hrvatstvo*”, građani Subotice koji ne mogu tako jednoznačno da se opredele, a kojih je i po statistikama sve više, biće gurnuti na društvenu i kulturnu marginu. Budući da je

²⁸ Tamás Korhecz : Subotica - Utočište multikulturalne koegzistencije, str.439.

²⁹ Ivan Čolović: Dubina, Članci i intervjui 1991-2001, Samizdat FreeB92, Beograd (2001), str.97.

Vojvodina životni prostor za koji je karakteristična takozvana erozija etničkih granica zahvaljujući *amalgamiranju* (u toku kojeg se jedna ili više grupa sjedinjuje da bi obrazovale veću grupu, različitu od svakog svog sastavnog dela – Vojvodani / Jugosloveni) ili *inkorporiranju* (proces u u kojem se jedna grupa rastvara u drugoj, koja zadržava svoj identitet), učvršćivanje etničkih granica zahtevalo bi striktno uvođenje endogamije, etnički diferencijalnu raspodelu delatnosti u ekonomskom i kulturnom sektoru (etnička pripadnost = klasni položaj) i po mogućstvu stvaranje etnonacionalnih gradskih četvrti. Je li to budućnost Subotice? Da zaboravi da se različitost identiteta čuva "bez neukusno naglašenih identifikacionih simbola, kao nostalgично negovana, čudesna vrednost, ograničena na najintimniju sferu ličnosti."³⁰

Kako sa sebi svojstvenom oštrinom rezimira i Ivan Čolović "težnja ka stvaranju nacionalnih feuda zahteva dve stvari: da se različiti varijeteti ljudskog roda zvani *narodi* odvoje jedni od drugih, kako bi živeli *jedni pored drugih* a nikako *jedni s drugima*, isto onako kako se na selu razdvaja i u posebne prostorije (svinjce, štale, konjušnice) smešta stoka."³¹

Sa označavanjem multietničkog identiteta kao *prećutanog iskustva* velikog broja naših sugrađana, istovremeno se nameće i pitanje čemu služi aktuelno prenaplašavanje etno-kulturnih različitosti? Da li je u pitanju strah koji se krije i u sledećim redovima Hódi Sándora kada tvrdi da je "naglašavanje multikonfesionalnog i multikulturalnog karaktera Subotice štetno jer praktično znači potiskivanje i poništavanje mađarske kulture". Po ubeđenju ovog autora "u ovakvim frazama danas opstaje i dalje ideja jugoslovenstva koja je kao i ranije tako i danas težila asimilaciji mađarstva".³²

Ako je jedna krajnost bila ideološka i kulturna homogenizacija u znaku jugoslovenstva, nije li druga krajnost romantičarsko potenciranje jedinstvene etničke kulture i aistorični pristup *narodnom* životu koji se time svodi na slikoviti folklor? Markiranjem kulturno-umetničkih društava za nosioce kulturnog identiteta većine građana Subotice u suštini odvajamo kulturu od sadašnjosti i stavljamo je na raspolaganje političkoj i komercijalnoj eksploataciji. Po dosadašnjim rezultatima ankete o multietničkom identitet, od ponuđenih kulturnih ustanova najviše ispitanika se opredelilo za bioskope i međunarodni filmski festival na Paliću, za biblioteku, muzej ili kafiće sa nekim kulturnim događajem, dok programi kulturnih ustanova sa nacionalnim predznakom kao da uopšte ne privlače pažnju multietničkih osoba.

Stavom da je subotička kultura u mnogim aspektima jedinstvena ne

³⁰ Dr. Đerd Šefić: Jeretičke misli jednog real-intelektualca, Rukovet 1994/1-2-3 str.48.

³¹ Ivan Čolović: Dubina. Beograd (2001), str. 98.

³² Hódi Sándor: Jugoszlávia bombázása, Logos Tóthfalú (1999) str.100.

želim da negiram bilo čija etnička svojstva ili kulturnu različitost već da podsetim na činjenicu da trajan proces interakcija između grupa sa različitom kulturom dovodi do neminovnih promena tzv. akulturacije. Iako zagovaranje bilo koje vrste integracije, nacionalnim lobijima može izgledati kao stvaranje novog, jedinstvenog *homo jugoslavicus*, iskustvo mi govori da je krajnje vreme za ozbiljno bavljenje interkulturnim komunikacijama koje kao novi pravac u etnologiji, ne zanemaruju stvarnost različitih *kulturnih gramatika* i nerazrešivi sukob između tzv. društvenih diferencijacija i homogenizacija. Interkulturalna komunikacija je kratko rečeno nauka o komunikativnim interakcijama među članovima različitih kultura, o različitim predstavama o *drugom* i tumačenjima *drugog*, kao i o upravljanju sukobima među kulturama.

Bilo bi svrsishodno pozabaviti se i pitanjem da li smo svedoci novog vremena kada kolektivni identiteti koji potiču iz one sveukupnosti podneblja, načina života i jezika koja se ranije zvala *Volksgeist*, a danas kultura, postaju važniji od autonomije ličnosti. Jer kako inače razumeti zamerku književnika Vajda Gábora upućenu kolegi, Tolnai Ottu zbog uvrštavanja južnoslovenskih umetnika u svoju maestralnu monografiju *Meztelen bohóc* posvećenu prijateljima likovnim stvaraocima? "Koje je nacionalnosti Tolnai Ottó?"³³ – pita se Vajda. Doista, koje je nacionalnosti umetnost?

Promišljanja književnika o složenosti ljudske prirode, kao i o neminovnim kulturnim prožimanjima predstavljaju dragocene putokaze za istraživače kulturne antropologije. Stoga uvodni deo studije završavam citirajući Danila Kiša, potomka majke Crnogorke i oca mađarskog Jevrejina.

"Nemam dece i ova čudna rasa ugasiće se sa mnom. Sa tim dvema religijama spojila se, u izvesnom smislu treća, katoličanstvo, kojem su me učili u školi, u Mađarskoj. Susret između dva slična i, zbog mnogih strana, različita sveta, svest o svojoj dvostrukoj pripadnosti bila je kao šok, naročito posle rata. S jedne strane, epska tradicija srpskih junačkih pesama, koju mi je prenela moja majka zajedno sa oporom balkanskom realnošću, sa druge srednjoevropska literatura, i dekadentna i barokna mađarska poezija. U ovu mešavinu, načinjenu od sudara i kontradikcija, uključuje se moje jevrejsko biće, ne u religioznom smislu, već u jednoj suštinski kulturnoj optici, kao istraživača."³⁴

³³ Vajda Gábor: *Visszaidegenedés*, Püski, Budapest (2000) str.105.

³⁴ Danilo Kiš: *Gorak talog iskustva*, u *Mi i Drugi*, katalog izložbe, Univerzitetska biblioteka Svetozar Marković, Beograd (2002) str.40.

TORANJ NAD GRADOM

"Možeš izvući čoveka iz močvare, ali ne možeš izvući močvaru iz čoveka".

(Cartoon Network)

Subotica više i nije grad već tri surevnjiva sela - govori mi prijatelj, subotički književnik, misleći na srpsku, mađarsku i bunjevačku/hrvatsku zajednicu. I sam multietničkog porekla, ne snalazi se dobro u ovim novim etničkim podelama i popisivanjima. Bibliotekar Borhesovskog profila, upoznao je i iščitao sve što je tokom decenija dospelo u zavičajno odeljenje subotičke biblioteke - jedne od kulturnih institucija koja za sada, nije dobila nacionalni predznak. Dovoljno oprezan da retko javno govori, ali da uvek podrži čak i umetnički neosvešćeni akt pobune protiv duhovne učmalosti i večitih istina o našem često samo(za)dovoljnom gradu. Ko zna bolje od književnika i bibliotekara, da su umetnici na koje se sada svi pozivaju, za života trpeli prezir i nerazumevanje, da bi tek odavno mrtvi zaslužili priznanje, bivali svojatani u ime jačanja *naših* redova, i postali paradigma večitog subotičkog duha.

- Eh, da mi je samo videti toranj Gradske kuće - govori navodno tipični Subotičanin u posprdom tumačenju Novosađana i Beograđana. I doista je čuvena građevina još čuvenije secesije postala nešto na šta se svi pozivamo kada opisujemo taj neuhvatljivi, fluidni subotički identitet. Kada sam se zaposlila u Gradskom muzeju, upravo pod tim tornjem, odmah nakon petooktobarskog prevrata, prvi radni zadaci bili su mi vođenje grupa posetilaca od svečane sale gradske kuće do muzeja, a za one zahtevnije čak i na vrh tornja. Svaki put gubeći dah dok bih se na čelu grupe uspinjala čeličnim stepenicama i nikada ne uspevajući da ih prebrojim, razmišljala sam šta su se arhitekta Jakab i Komor (obojica inače Jevreji) imali na umu (osim opasnosti od požara) kada su osmislili ovu, svetioniku sličnu osmatračnicu. Za njih se inače govori da su bili masoni i da su u samu strukturu građevine ugradili mnogo metafizičkih promišljanja o ustrojstvu sveta. Bez obzira na ostale kosmičke tajne, svako ko se dokopa vidikovca postaje svestan bar jedne poruke njenih tvoraca: ovoj ravničarskoj jednoličnosti nedostajala je ta visinska tačka sa koje se može jasno sagledati prostor naše zajedničke sudbine.

Za razumevanje današnjeg ne/tolerantnog suživota etničkih zajednica u Subotici, treba znati da su ovo područje kroz vekove obeležavale migracije manjih ili većih razmera, naseljavanja raznorodnih etničkih zajednica. Ostale su zapisane i sve istorijske pošasti - od preobraćanja, proterivanja i nasilne asimilacije do "konačnih rešenja". Različitosti u jeziku, običajima i verskim ubeđe-

njima utemeljivale su se s više ili manje otpora, što je na kraju iskristalisalo spoznaju da je upravo ta upućenost jednih na druge uslov opstanka na ovim prostorima. Politički sukobi i ratovi dovodili su do smenjivanja različitih vlasti, država i imperija sklonih da uspostave novi "kulturni menadžment", ali je istovremeno delovao i "tok prirodne asimilacije koji će uspostaviti kao civilizacijski kod, saznanje da se svako vremenom asimilira."³⁵

Treba međutim istaći, da je Subotica, koja je svoj procvat doživela u poslednjim decenijama XIX veka i početkom XX veka kada dobija uređeno gradsko jezgro, zahuktalu industriju, električni tramvaj i kupalište na Paliću, sa promenom granica mnogo izgubila, i postala "tek puki garnizonski grad na granici."³⁶ Mačehinski odnos mlade države prema gradu iskazan je u sledećim redovima subotičkog književnika M. Mikovića:

"Sve je to došlo još više do izražaja posle drugog svetskog rata, tokom pedesetih, šezdesetih i do kraja sedamdesetih godina, pod okriljem egalitarizma Subotica je drastično i beskrupulozno devastirana i materijalno i duhovno. Odnešene su iz nje radio stanice, kompletne fabrike, podizane i odnošene kompletne železničke pruge, kompletna Opera i balet su rastureni, a sve što je valjalo odmamljeno je u druge kulturne centre u nastanku."³⁷

Nije stoga čudno što je naneta nepravda vremenom postala pogodno tlo za retrogradne ideologije, jalovo prizivanje bolje prošlosti i agresivno ispovedanje nacionalne pripadnosti. Može li se iz tog ugla razumeti i nepomirljivo mišljenje mladog subotičkog istoričara Dévavári D. Zoltána koji u svom članku "Kriza inteligencije i građanstva u Subotici" tvrdi, "da udarac koji do današnjih dana grad nije mogao preboleti, događa se između 1918. i 1920. godine, kada se grad u dinamičnom razvoju priključuje stranom kulturnom miljeu, Srbiji i Kraljevini Jugoslaviji."³⁸

Prepustimo, međutim, istoričarima da procenjuju opravdanost ili neopravdanost promena granica koje, kako to dokazuju primeri iz naše neposredne istorije, stanovništvu uvek donose velike patnje. Čuveni mađarski erudita i doktor političkih nauka Bibó István, u svom eseju o bedi teritorijalnih rasprava zaključuje da "svaki problem oko granice, koji je problem u najozbiljnijem smislu te reči, proizilazi iz dva suprotstavljena principa: jedan je istorijska pripadnost, status quo, princip nekog istorijskog osećanja ili prohteva, a drugi je princip etničkog, jezičkog pripadanja. I svuda je nevolja u tome što na mestima gde je jezički nacionalizam naćeo istorijske celine, sa istorijskih granica prešlo se na

³⁵ Boško Kovačević: *Trijumf ili obmana*, Subotica (1991) str. 71.

³⁶ Milovan Miković: *Grad je reč*, Subotica (1996) str. 82.

³⁷ Milovan Miković: *Grad je reč*, str. 83.

³⁸ Dévavári D. Zoltán: *Az értelmiség és a polgárság válsága Szabadkán*, Hét Nap, 24. 10. 2001.

jezičke granice, što zbog višjezičnosti teritorija kao i zbog istorijskih osećanja vezanih za određene lokalitete, nije uvek bilo lako. Za zapadno-evropskog posmatrača najupečatljivija crta izvitoperenog političkog razmišljanja jeste nerazumljivi i besmisleni *rat među jezicima*.³⁹

U mitu o duhovnom prostoru nacije granice tog prostora uglavnom se podudaraju sa granicama nacionalnog jezika. Jezik je postao svetinja o kojoj vode brigu nacionalni lingvisti i književnici. Oni su dobili zadatak da paze da taj jezik-svetinja ne bude oskrnavljen ili izdat, da se ne *smulja* sa okolnim jezicima. Tenzije koje nastaju u dvojezičnim sredinama američki lingvista Džošua Fišman pokušava da razjasni uvođenjem pojmova bilingvizma (sposobnost pojedinca da koristi više jezika) koji bi spadao u domen psiholingvistike i diglosije (upotreba više jezika u jednom društvu) koja bi spadala u domen sociolingvistike. U potonjem slučaju radi se najčešće o dva jezika od kojih jedan, s obzirom da je *društveno korisniji*, dobija prednost nad drugim, najčešće manjinskim jezikom.

Danski lingvista Tove Skutnabb-Kangas detaljno je proučio odnos evropskih zemalja prema učenju manjinskog jezika i došao do zaključka da i u najrazvijenijim demokratijama postoji tzv. jezički imperijalizam koji naglašava da je radi lakše integracije u društvo, neophodno da deca iz manjinskih zajednica što ranije usvoje državni jezik. Upoređujući modele obrazovanja na jeziku manjina, Skutnabb-Kangas dolazi do nekoliko zanimljivih zaključaka. Posmatrajući razvojni put obrazovanja na manjinskom jeziku razradio je šest modela gde se ciljevi metode obrazovanja kreću od težnje da manjina što pre usvoji državni jezik do bar delimičnog priznavanja zvaničnog statusa manjinskom jeziku. U tom (idealnom) slučaju društvo je svesno da manjine znače i kulturno bogatstvo i raznovrsnost te podstiču da i većinska deca uče jezik manjine. Naglašava međutim da je vrlo malo manjinskih grupa uspele da postigne najviše standarde u obrazovanju na jeziku manjine, a razloge nalazi u samom kulturnološkom i privrednom položaju manjina.

“Nije slučajno što među malobrojnima manjinama najzaštićenija prava imaju *raniji vlastodršci i njihovi potomci* (npr. južnoafrički belci ili potomci švedskih kolonijalista u Finskoj). Visoki standardi postignuti su samo u nekim slučajevima kada je s obe strane granica isti broj manjine (npr. danski Nemci i nemački Danci). To su uspele da ostvare i pojedine manjine u nekadašnjim socijalističkim zemljama. Neke države, na primer Jugoslavija, organizovale su obrazovanje na jezicima manjina tako da bi mnoge države mogle da uče od nje.”⁴⁰

Problem dvojezičnosti u Subotici ima svoje korene u istoriji samog

³⁹ Bibó István: Válogatott tanulmányok, Magvető könyvkiadó, Budapest (1986) prvi tom, str. 352-354.

⁴⁰ Tove Skutnabb-Kangas: A kisebbségi oktatás fejlődésének szakaszai, Regio 1994/3, str.6-8.

grada. Dok je do Prvog svetskog rata jezička asimilacija išla u korist mađarskog jezika, nakon promene granica zvaničan jezik postaje srpskohrvatski, a time i obavezan za novonastalu manjinu. Iako je usvajanje više jezika civilizacijsko dostignuće, osim profesionalnih lingvista i malobrojnih intelektualaca, većina ljudi nije u stanju da savlada dva ili više jezika na književnom nivou. U razgovorima sa ljudima iz dvojezičnih porodica često mi je isticano da ih netolerantnost jezičkih čistunaca obeshrabruje i sputava u spontanoj upotrebi jezika.

Po Luj-Žan Kalveu potcenjivanje koje prati *nečisti govor* izvire iz uvreženog mišljenja da su otadžbina i jezik jemci jednog mitskog jedinstva i da se između porodične ćelije i nacionalnog entiteta ukazuje nešto poput kontinuum-a čije su glavne potvrde jezik (maternji) i teritorija (očeva). Samim tim mnogojezične porodice postaju mesto jezičkog sukoba i one registruju i reperkutuju šire konflikte društva koje ih okružuje.⁴¹

Novija, tzv. sekularna istraživanja živog jezika, o kojima piše lingvista Sándor Klára, otkrivaju da osim tradicionalnog negovanja jezika propisanog određenim standardom, teorijski pristup jeziku može da uzme u obzir i *promenljivost* jezika kao osobinu izazivanu skrivenim, a ne priznatim normama. Autorka navodi da negovanje jezika još uvek predviđa da svako govori obrazovanim, idealnim (tzv. književnim) jezikom koji je jedini toliko savršen da svaka promena može samo da ga iskvari. Kao primer pominje i Priručnik za negovanje jezika koji je izdao Institut za nauku o jeziku mađarske Akademije nauka u kojem se manjinskim Mađarima predočava zastrašujuća slika da zbog dvojezičnosti čak i razmišljanje može da im postane *raspadnuto* (bomlott). Nazivajući ih praznovericama, citira jedan deo iz Priručnika: - Specifične odlike upotrebe jezika kod Mađara koji žive u dvojezičnim uslovima pokazuju da se dva jezička sistema koji su u stalnom dodiru u svesti pojedinca lako izmešaju, osećaj za jezik često postaje nesiguran, kategorije jednog jezika prilagođavaju se drugom, a osobenosti se proređuju i postoji opasnost da se jezički sistem raspadne. Taj proces ne sprečava razumevanje jezika, ali ugrožava formiranje logičkih pojmova kao i kreativno razmišljanje. Raspadom jezičkog sistema i samo razmišljanje postaje neorgansko, raspadnuto, polovično.⁴²

I socijalni psiholog Hódi Sándor pridružuje se mišljenju da je dvojezičnost nepopravljivi mentalni hendikep - "Poneko dete vaspitavano u dvojezičnoj sredini nije u stanju da jasno izrazi svoje misli ni na jednom ni na drugom jeziku. Ovakvi *polu-jezični* s teškoćom formiraju složene pojmove i manje su

⁴¹ Luj-Žan Kalve: Rat među jezicima, Biblioteka XX vek, Beograd (1995) str.112.

⁴² Sándor Klára: Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola - a kisebbségi kétnyelvűség, Regio 1995/4, str. 124-128.

podobni za apstraktno razmišljanje.”⁴³

Šta dvojezičnim, etnički neosveštenim roditeljima može u tom slučaju da pomogne u vaspitavanju svoje *retardirane* dece? S jedne strane, s akademskih visina predočavaju im opasnost *smuljavanja* dva nekompatibilna sistema, s druge ih optužuju za korumpiranost i nelojalnost prema svom poreklu. “U mešovitim brakovima skoro u svakom slučaju prekinula bi se dvojezičnost roditelja da bi ustupila mesto srpskoj jednojezičnosti. Baš je u tome razorno delovanje propagande. Dominacija srpskog bračnog druga ili roditelja određivala je maternji jezik ili nacionalni identitet potomaka.”⁴⁴ Dosledno dovodeći do kraja ovakva razmišljanja zalazimo u tamni vilajet gde etnički nesavesne roditelje sa svih strana sustiže prekor – kajaćete se. Ili će im deca imati lažni identitet – jugoslovenski, ili su zbog dvojezičnosti intelektualno unazađeni, ili ostaju neautentična bića jer se ne osećaju (bez ostatka) pripadnikom etnonacionalne zajednice za koju su se opredelili. “Izabrani identitet moraju neprestano da naglašavaju, a da poriču i obezvređuju onaj kojeg su se odrekli i koji im ugrožava etničku *čistotu*. Istorija poznaje dosta krvnika koji su ostrašćeno činili zlo pripadnicima etnonacionalne grupe jednog od roditelja.”⁴⁵

Ovakve činjenice je bitno naglasiti ako se statistički pouzdano zna da je u Vojvodini 1988. godine čak 33,7% brakova sklopljeno između supružnika različite nacionalnosti, a da ih je čak i u ratnoj 1993. godini bilo 24,7% jer se uglavnom smanjio broj brakova sklopljenih između Srba i Hrvata, dok se nastavio dalji rast međuetničkih brakova između ostalih etničkih grupa.⁴⁶ I najjednostavnija računica time pokazuje da je bez obzira na školovanje ili kasnija opredeljenja, najmanje četvrtina (posebno mlađeg) vojvođanskog stanovništva multietničkog porekla. Izlišno je i pominjati podatak za koji ne postoje nikakvi statistički podaci, ali za koje iz životnog okruženja pouzdano znam, da je sve više dece koja su kroz multietničnost svojih roditelja već višestruko izmešana. Kakvu budućnost takvoj deci može da pruži grad koji bi pokušao da sledi primer južnog Tirola i da naknadno uspostavi segregaciju pre svega u sferi obrazovanja i kulture. Čak i u toj visoko razvijenoj evropskoj regiji koja manjinski problem poznaje tek od vremena aneksije dela austrijske teritorije od strane Italijana 1919. godine, sve je više zahteva za okretanjem etničke provenijencije ka regionalnoj koja bi bila otvorena za sve stanovnike južnog Tirola.⁴⁷

Kako je postalo moguće da Subotica više ne prepoznaje ili ne prihvata

⁴³ Hódi Sándor: *Légúres térben*, Logos, Tóthfalú (2001) str. 590.

⁴⁴ Mirmics Károly: *Asszimilációs tényezők és asszimilációs politika Jugoszláviában*, Regio 1998/2 str.49.

⁴⁵ Dušan Kecmanović: *Etnička vremena*, Biblioteka XX vek, Beograd (2001), str.112.

⁴⁶ Mirmics Károly: *Asszimilációs tényezők...* str.50.

⁴⁷ Jens Woelk: *Od zaštite prava manjina do suživota*, u *Ogledi o regionalizaciji*, Otvoreni univerzitet, Subotica (2001) str.124.

sklonost svojih građana da bez velike buke *našizuju* različitosti i time stvaraju jednu samo sebi svojstvenu kulturnu zajednicu bez oštih razgraničenja, akvarel sa finim prelazima, a ne leopardovu kožu, kako je u jednom intervjuu Nenad Čanak opisao razliku između Bosne i Vojvodine.

U svojoj studiji o grupnom identitetu i o manjinskim kulturnim pravima, pravica Kartag-Ódri Ágnes naglašava da je "najveća opasnost pri određivanju kulturne zajednice da je pomešamo sa etničkom zajednicom. Kulturni pluralizam se tada pretvara u etnički i neizbežno se naglašeno premešta na političku ravan."⁴⁸

U anketi o istraživanju multietničkog identiteta, na pitanje – Da li Suboticu smatrate a) etnički dobro integrisanim gradom b) etnički podeljenim gradom c) etnički integrisanim, ali politički podeljenim d) samo starosedeoci su dobro integrisani – ispitanici su skoro bez izuzetka zaokruživali odgovor koji evocira staru maksimu – Podeli pa vladaj.

Koliko god da je dobra ideja o ponovnom stvaranju zatrtog nacionalnog građanstva, pitanje je da li ćemo biti kadri i za neko šire poimanje zajedničkog života ili će sada dramu izolovanosti i marginalizacije doživeti ljudi koji ne mogu da se opredele gde u stvari žive – da li u severnoj Srbiji, Délvidéku ili u hrvatskom Podunavlju.

Lingvista Nádor Orsolya tvrdi da je "mnogonacionalna Karpatska dolina u etnopolitičkom pogledu bila prilično jedinstvena sve dok se pojam nacije nije preobrazio i dok raniju hungarus-svest (hungarustudat) nije zamenio osećaj jezičko-kulturnog zajedništva."⁴⁹

S obzirom da su istorijska dešavanja očigledno poslala na čuveno dubrište i hungarus-svest i jugoslovensku svest, ostaje nam da se nadamo nekom boljem vremenu koje će zaustaviti dalje bolne podele među ljudima primoranim da dele isto podneblje, trgove i ulice i *tude* prisustvo na njima.

Tragajući za celovitom slikom sveta koju možemo preneti ovim post-modernim, post-komunističkim, post-industrijskim naraštajima ostaje nam samo da pažljivo, bez predrasuda slušamo drugačija mišljenja i viđenja života na ovim prostorima da nam istorija ne bi postala većito ponavljanje istih grešaka. Kada sam se (čak i večernjim lupanjem u šerpe) zalagala za građansku opciju života u ovoj državi, nadala sam se da ćemo jednog dana svi prodisati u gradu u kome je najmanje važno koje si nacionalnosti i odakle dolaziš ako si spreman na odgovornost koju život u gradu donosi. Ako u Subotici više ne postoji mogućnost za građansku, nenacionalnu opciju, kako ćemo se nositi sa socijalnim problemima koji će neminovno iskrsnuti budući da je su građanski ratovi na tlu nekadašnje

⁴⁸ Kartag-Ódri Ágnes: Csoportidentitás és a kisebbségi kulturális jogok, Regio 1998/1 str.160.

⁴⁹ Nádor Orsolya: A magyar nyelv és az anyanyelvi oktatás, Regio 1998/1, str.66.

Jugoslavije doneli na ove prostore novi talas neprilagođenih i ogorčenih ljudi sa ratnih područja, dok su je uglavnom napustili natprosečno obrazovani i mladi ljudi svih nacionalnosti. Ma koliko bile razumljive kao odbrane od ugroženosti i novonastalih životnih okolnosti, nacionalne homogenizacije nužno dovode do zametanja novih sukoba. Svaki nacionalizam daje argument drugom nacionalizmu i ljudima koji ne žele Vojvodinu da vide kao multietničko područje sa dugom tradicijom specifičnog političkog identiteta. Srpskoj nacionalističkoj euforiji koja je po Dimitriju Boarovu krajem osamdesetih godina omogućila da 95% položaja i funkcija od javnog interesa države predstavnici *kolonističke grupacije*, kojoj inače pripada samo oko 20 % stanovništva Vojvodine⁵⁰ ne mogu se suprotstaviti drugi nacionalizmi već samo opcija građanskog društva.

Zbog mnogobrojnih pitanja i nedoumica na koje nemam odgovore, iznela bih zanimljivu kulturološku paralelu između Subotice i Novog Sada, iz pera mladog vojvođanskog sociologa, Szerbhorváth Györgya. Ispitujući domete savremene bačke kulture, Szerbhorváth György njenu zaostalost i zakasnelost vidi u poznatim istorijskim uslovima: "Nedostatak vekovnog procesa urbanizacije ili premošćavanje istog u nekoliko skokova, ovdašnje formiranje sistema ravničarske varoši, nedostatak, tačnije, zakasnelost industrijalizacije, i nerazvijenost u celini – jer Bačka je u evropskim poređenjima periferija periferije, i ni približno toliko bogato područje koliko je to elita volela da naglasi – sve su to uslovi koji uvek i svuda, više ili manje sprečavaju razvoj nacionalnog građanstva, a samim tim i kulture (definisane na određen način)."⁵¹ Kao ilustraciju za ovakvu tvrdnju, autor daje sledeći kulturološki presek Subotice i Novog Sada:

SUBOTICA	NOVI SAD
konzervativna	liberalan, slobodouman
antikomunistička	bivši komunistički
nacionalna (razmišlja u okvirima naroda)	anacionalan, anti-etnički
(mala)domovina	napredak
domovina joj je područje nastanjeno Mađarima	kosmopolitski
anti-jugoslovenstvo	(nekadašnje) jugoslovenstvo
zajednica	društvo
poštuje autoritet	ruši autoritet
tradicionalni autoritet	racionalni autoritet
centralizacija	policentralizacija
romantično antikapitalistička	pobornik kapitalizma

⁵⁰ Dimitrije Boarov: Imali još Vojvodine, Edicija Magma, Novi Sad (1996), str.49.

⁵¹ Szerbhorváth György: Értelmisségünk kvintesszenciájáról, Symposium, Novi sad septembar-oktobar 1998.

prirodnjačka	artificijelan
služi opstanku	sve proćerda
hrišćanska	paganski
okrenuta porodici (premoderna)	nije okrenut porodici-postmoderan
antisemitski	filosemitski
iracionalna	racionalan
empatična (razmišlja srcem)	trezvena ali hladna intelektualnost
etična	taktičan
moralna (i obrnuto)	nemoralan (i obrnuto)
principijelna	izdajnički (kvislinški)
služi opštim interesima	ostvaruje lične interese
partikularna	univerzalan
«mučajski» seljak	obrazovani građanin
narodnjačka	urban
kultura	civilizacija
poluobrazovanost	obrazovanost
kulturni fundamentalizam	multikulturalnost
ksenofobična	obožava strance, i sam je stranac
služi narodu	prezire narod
čuva i neguje tradiciju	inovator, napredan
veruje u trajne vrednosti	bira sredstva za promenjive ciljeve
bliska zemlji, ima korene	lebdi, ne vodi brigu o kalu
okrenuta selu	okrenut gradu
puritanski način života (ide na selo)	sklon uživanju (ide na more)
narodne tradicije, slavi narodnu umetnost	elitna, visoka kultura
prezire alternativnu umetnost	podržava alternativnu umetnost
sklona «pokretima»	apoteoza individualnosti
slavi amaterizam	prezire amaterizam
prošlost smatra učiteljicom	ima kritički odnos prema prošlosti
sumnjičavost u vezi sadašnjosti i budućnosti	okrenut sadašnjosti i budućnosti
optimistički pesimistična	pesimistički optimističan

Iako se šaljiva preteranost navedene tabele antagonizama na relaciji Subotica- Novi Sad odnosi na mađarske kulturne elite ova dva grada, dovoljno je ilustrativna za jasnije sagledavanje “nelagodnosti u subotičkoj kulturi” koju osećaju multietničke osobe.

Pišući o problemima naroda koji su se oslobađali od kolonijalne vlasti (u našem slučaju nove tamnice naroda – Jugoslavije), francuski filozof Alen Finkelrot naglašava da vladajuće elite naroda time postaju zatočenici svoje pripadnosti, ukočeni u tom kolektivnom identitetu koji ih je oslobodio tiranije. “Mi – to je postala zamenica za ponovo pronađenu autentičnost i odsad to treba da bude naziv za obaveznu homogenost. Umesto da se tvrdoglavo teži samopotvrđivanju ili da jalovo gaji svoja osobenost, ljudima se nudi zagnjuri-

vanje u narodsku močvaru. Odričući se bilo kakve sopstvene misli, treba da se vrate u krilo svoje zajednice. Ukinuta je individualna pseudostvarnost: svako nalazi da je sličan ostalima, da je nosilac istog identiteta. Mistično telo nacije apsorbuje duše: zašto bi ih ono vaspostavilo sada kada je suverenost proglašena?"⁵²

Iako je neosporno da je i država kolektivitet koji stvara identifikaciju, ali da identiteti koje ona generiše, uopšteno nazvani "građanskim", nisu tako jaki kao identiteti proizišli iz etniciteta, *Jugosloveni* koji su to bili iz normalne građanske lojalnosti poistovećivali su se upravo sa bogatstvom jezika, običaja, predela i arhitekture integrisanih u taj zajednički identitet.

Kako navodi politikolog Džordž Šeflin "ukoliko ne dođe do odvajanja principa građanstva od etniciteta, negativni aspekti nacionaliteta dolaze u prvi plan. To je dobro poznati obrazac centralne i istočne Evrope. Pozivajući se na kolektivne emocije (reaktivirajući istorijske nepravde) zajednice gube sposobnost da definišu svoje interese prema materijalnim i građanskim kriterijumima, i da komuniciraju bilo kakvim drugim putem osim diskursa o etnicitetu i ličnoj lojalnosti."⁵³ Pa ipak, istorijske nepravde su učinjene i utiču na svest ljudi i nakon nekoliko generacija. Svaka vlast je sklona da zataškava i prećutkuje neprijatne činjenice, pobednici kao i uvek nameću svoju sliku stvarnosti. Mnogo ne-Mađara ne zna da je narodno-oslobodilačka armija u osvetničkom pohodu pobilila desetine hiljada nedužnih civila, da su Nemci u Vojvodini bili žrtve kolektivne krivice, da su radi međuetničkog pomirenja ostala neispričana (i neokajana) sveđoćanstva o svakojakim zverstvima učinjenim u ime nacije, partije, ideologije. Jer kako piše ruski filozof Vladimir Kantor, čim se neka evropska zemlja, odana hrišćanskom sistemu vrednosti, tih vrednosti odrekne, u njoj se istog časa ponovo uspostavljaju paganski ideali, ideali krvi i tla, i ona se momentalno pretvara u antievropsku zemlju.⁵⁴ Decenijama prećutkujući i cenzurišući sve teme koje su mogle da poremete idealizovanu sliku zajedničke borbe protiv fašizma u kojoj se iskalilo novo jedinstvo države, vojno-partijske vrhuške su do iznemoglosti veličale ikonografiju partizanske borbe i slobode koja se osvaja samo oružjem. A onda su Mirko i Slavko odrasli i krenuli da dokažu svoju patriotsko-ratničku vokaciju...

⁵² Alen Finkelkrot : Poraz mišljenja, Plato, Beograd (1993) str.72-74.

⁵³ George Schoepflin: Civilno društvo i nacionalitet, u Potismuto civilno društvo, Eko Centar Beograd (1995) str. 164.

⁵⁴ Vladimir Kantor: Rusija je evropska zemlja, Edicija XX vek, Beograd (2001) str.4.

KA "OTVORENOJ" ILI "ZATVORENOJ" SUBOTICI

„Kulturne granice su mesto plodne napetosti. One su temelj identiteta jer upravo tu, u onome što se dovršava, jedan identitet prevladava tupu podudarnost sa sobom i otvara se prema nečem posve drugom.“

(Dževad Karahasan)

Smatra se da je izraz "otvoreno društvo" među prvima u upotrebu uveo francuski filozof Anri Bergson krajem prošlog veka, u delu "Dva izvora morala i religije".⁵⁵ Po Bergsonu, zatvoreno društvo je tradicionalističko, hijerarhizovano, socijalno nepokretno i autokratsko društvo. Za razliku od toga, otvoreno društvo je ono u kome preovlađuje socijalna mobilnost, postoje sve vrste društvenih i ljudskih komunikacija i vlada građanska tolerancija.

Ideja i pojam otvorenog društva doživljava punu afirmaciju pola veka kasnije u delu Karla Popera "Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji" gde Popper put ka otvorenom društvu vidi u prevladavanju svake vrste tribalizma, rigidnosti društvenih običaja i oslobađanju čovekovih kritičkih moći. Otvoreno društvo ne pripada tipu organske zajednice u kojoj su društveni statusi i uloge nezamenljive, a klase ili kaste nepovredive. Jednostavno rečeno, otvoreno društvo je nezamislivo bez principa građanstva, a građanstvo se razvija samo u *civilnom društvu* svesnom da je zasebno u odnosu na državu, ali je voljno da koristi njene građanske identitete za promociju svojih interesa. "Problemi nastaju ako postoji razilaženje etniciteta i principa građanstva, kada politički značajni delovi stanovništva smatraju da država ne zastupa njihove težnje i kada se ona doživljava kao *otuđena* stoga i neprirodna. Tada etnička povezanost, koja je jača, po pravilu podriva kodeks principa građanstva i može da dođe do etnizacije države ili do marginalizacije etničkih manjina."⁵⁶

S obzirom na prethodne decenije pozitivnog iskustva suživota u Subotici, kada je nacionalna pripadnost spadala u domen privatnog života, a omladina tragala za univerzalnijim ili "podkulturalnim" modelima identifikacije, zabrinjavaju glasovi koji prizivaju segregaciju bilo koje vrste, sve u interesu očuvanja etničkog identiteta. Jedan od već navođenih korifeja vojvođanske

⁵⁵ Anri Bergson: Dva izvora morala i religije, Kulturna zajednica Novog Sada, Novi Sad (1989) str. 221-224.

⁵⁶ George Schoepflin: Civilno društvo i nacionalitet. (1995) str. 162.

mađarske kulture, Hódi Sándor opominje kako "vojvođanski Mađari ni dan danas nemaju svoju samostalnu biblioteku, galeriju, arhiv i muzej, ali nije čuo ni za slične slovačke, rumunske ili rusinske kulturne ustanove".⁵⁷ Pročitavši i ovu nacionalnu žalopojku, u trenu mi se prikazala vizija ponovnog procvata domova kulture diljem naše multikulturalne Vojvodine gde kustosi i bibliotekarke, u obaveznim narodnim nošnjama, vode raspravu po pitanju razvrstavanja nekog *etnički sumnjivog* pesnika ili slikara.

Da li Vojvodina nakon raspada Jugoslavije ima snagu za procese integracije na drugim osnovima? Mirmics Károly, sociolog i demograf iz Subotice tvrdi da je "počevši od popisa stanovništva 1971. godine, počela državna i komunistička propaganda neverovatnih razmera da bi se što više ljudi opredelilo za jugoslovensku nacionalnu opciju."⁵⁸ Navodeći već pomenute precizne podatke o broju mešovityh brakova konstatuje da je u takvim slučajevima (i kod Mađara kao i kod ostalih naroda) dolazio do izražaja patrijarhalni model ponašanja – deca su po pravilu pripala očevoj etničkoj zajednici. Istovremeno, zamera mađarskim majkama što se "radi društvenog prosperiteta s lakoćom odriču svoje nacionalnosti."⁵⁹ Uz dužno poštovanje prema autorovim verovatno povređenim nacionalnim osećanjima, njegovo viđenje uzroka sve većeg broja etnički mešovityh brakova sugerše ljudima multietničkog porekla da su plod korumpiranosti svojih roditelja koji su putem braka pokušavali da poboljšaju svoj društveni status ili materijalni položaj, ili su bili samo slepi instrument političke propagande. "Nacionalna agresivnost se javljala isključivo na ideološkoj ravni, ali je imala deprimirajući učinak. Besprizorno i na sav glas propagirali su veću moralnu vrednost i poželjnost etnički mešanih brakova, a od komunističkih kadrova su od 1945. godine čak i očekivali da sklope takav brak."⁶⁰ Drugarice i drugovi, vaš partijski zadatak je da radate male Jugoslovane, koji će u sledećim decenijama žive pojesti nacionalne manjine! Programirani jugoslovenski lebensraum.

Ne mireći se sa sklonošću ljudi da se u beskonfliktnim vremenima lako *izmešaju*, ostrašćeni ideolozi etničke čistote zapadaju u logičke kontradikcije. I Mirmics Károly žigoše asimilaciju u kojoj se gube manjinski jezici dok istovremeno kao pozitivnu činjenicu ističe da je u popisu iz 1991. godine od 513 Jevreja 272 *ponovo* označilo mađarski kao svoj maternji jezik isto kao i 242 Nemaca, 213 Rusina, 265 Slovaka i 292 Roma.⁶¹ Takva alterofonija (različitost

⁵⁷ Hódi Sándor: *Légüres árben* (2001) str. 17.

⁵⁸ Mirmics Károly: *Kisebbségi sors, Fórum Könyvkiadó, Novi Sad* (1993) str.81.

⁵⁹ Mirmics Károly: *Kisebbségi sors* (1993) str.74.

⁶⁰ Mirmics Károly: *Asszimilációs tényezők és asszimilációs politika Jugoszláviában, Regio* 1998/2, str.49.

⁶¹ Mirmics Károly: *Asszimilációs tényezők...* Regio 1998/2, str.52.

nacionalne pripadnosti i maternjeg jezika) je očigledno po Mirnicsu *normalna* i poželjna jer ide u korist mađarskog jezika. Da li su se u Budimešti ikada mnogo sekirali zbog statističke činjenice da je za samo sedamdeset godina (1851-1920) broj stanovnika čiji je maternji jezik mađarski sa 22,9% porastao na 90,2%.⁶²

Kao protivnik jugoslovenskog univerzalizma koji je imao svoju logiku u realnoj istorijskoj multietničnosti geografskog prostora (univerzalizam čijim se jednim legitimnim čuvarom nažalost proglasila komunistička partija) Mimics, iako demograf, zanemaruje činjenicu da i sami rezultati popisa kroz modalitete prikupljanja informacija (jedan čovek-jedna nacionalnost) precenjuju monoetničke identitete ne iskazujući progresivni rast etničke izmešanosti. Našavši se u ulozi da odvoji žito od kukolja, zalazi i u tananije slojeve statističkih podataka. "Vojvodanski popis iz 1981. godine pokazao je da se veliki broj Mađara (33.653) izjasnio za srpski kao maternji jezik. Istovremeno prilično veliki broj Srba ili Jugoslovena je kao maternji jezik označio mađarski. *Nažalost ne znamo sasvim tačno ko su oni?* Jesu li to sve potomci iz mešovitih brakova? Ili neki drugi? Činjenica je da su se pod uticajem političke propagande i mnogi pojedinci iz jednojezičnih porodica izjasnili kao Jugosloveni."⁶³

Protivnici jugoslovenstva kao da nisu spremni da priznaju da je jugoslovensko nacionalno jedinstvo bilo sazdan na kulturnoj raznolikosti čije je vezivno tkivo bio zajednički jezik sa svojim varijetetima i sličnost mnogih lokalnih običaja. S obzirom da se jugoslovenski identitet nije mogao oslanjati na neku zajedničku istorijsku teritoriju i mistifikovano mitsko poreklo, predstavljao je vrlo moderni program kulturne integracije. Jugoslovenski kulturni univerzalizam, koji je postojao sve do kraja osamdesetih godina, ostao je međutim prisutan samo u sferama kulture ne uspevši da modernizuje i političku svest još uvek obojenu etničkim nacionalizmom. Stoga je haranga protiv jugoslovenstva kao faktora *nasilne* asimilacije u najmanju ruku zamena teza.

I sociolog Biacsi Antal navodi da se u Vojvodini svaki četvrti, a poslednjih godina čak svaki treći brak može smatrati mešovitim i da nedvosmisleno predstavlja najveću heterogamiju u Evropi. Primećuje takođe da je do sada svako po *slobodnoj volji i bez ikakve kontrole* (a kako drugačije?) mogao nacionalno da se opredeli što je od popisa do popisa na neočekivan način promenilo pretpostavljene rezultate. Zaključujući da je heterogamija verovatno razlog što su se mnoga deca iz mešovitih brakova nacionalno izjasnili kao Jugosloveni, istovremeno dodaje da je i među samim Jugoslovenima prisutna velika heterogamija što je po autoru i "razumljivo s obzirom da su mnogi od njih doseljenici

⁶² Tóth Zoltán: Város és etnicitás, Regio 1995/1-2, str.84.

⁶³ Mirmics Károly: Kétnyelvűség a vajdasági vegyesházasságokban, Regio 1994/4 str.124.

i kao etnička grupa okupljaju se na specifičan način.”⁶⁴ Autor verovatno nije imao priliku da zaviri na *specifična okupljališta* Jugoslovena te o njima očigledno ima vrlo nejasnu predstavu. Iako je već pomenuto da je pripisivanje detetu etnonacionalnost oca samo konvencija proistekla iz patrijarhalnih običaja, (u slučaju mešovitih brakova iznosi 66,9%, a ako je otac Mađar 55,3%). Biacsi pomoću statistike pokušava da napravi razliku između multietničkih osoba koje se opredeljuju za očevu (ili mnogo ređe majčinu etničku pripadnost) i onih drugih koji se izjašnjavaju kao Jugosloveni. Pretpostavljam da je i sam ubeđen da se Jugoslovenom postajalo samo pod uticajem političke propagande, a ne zbog privrženosti nekadašnjoj Jugoslaviji. Izneti statistički podaci i ovog subotičkog sociologa zanimaju samo iz optike smanjenja nacionalnog korpusa, a ne i kao mogućnost da se upozna sa iskustvom dvojne pripadnosti koju, bili toga svesni ili ne, osećaju sve osobe multietničkog porekla. Stiče se utisak kao da nije dobrobit ljudi bitna, već samo njihovo opredeljivanje kojim će uvećati ili smanjiti broj neke od suparničkih etničkih grupa. Takav pristup više podseća na političko procenjivanje veličine glasačkog tela, nego na zainteresovanost za stvarne probleme grada, a kamo li za prisustvo velike, ako ne etničke onda ipak socijalne grupe koju predstavljaju ljudi multietničkog porekla.

U upitniku o multietničkom identitetu većina ispitanika se na pitanje –Da li Vam multietničko poreklo predstavlja problem u životu?– prvenstveno opredeljivala za sledeća tri odgovora: 1) ponosan sam što pripadam dvema tradicijama, 2) svi smo bili Jugosloveni, 3) bilo je mnogo sličnih meni i niko nije pravio probleme. Mnogo ređe su zaokruživali negativno iskustvo vezano za poreklo kao što su – osećam se marginalizovanim, previše moram da se prilagođavam i bilo mi je teško dok nisam prihvatio svoju različitost.

Heterogamija je očigledno onaj *problem* koji brine sve čuvare etničke čistote. U nekoj dokumentarnoj emisiji posvećenoj ratovima na tlu bivše Jugoslavije čula sam podatak (koji nažalost nisam uspela da proverim) da je što se gradova tiče, u Sarajevu i Vukovaru bilo najviše mešanih brakova. Svakom Subotičaninu ovaj podatak mora da zvuči jezivo. Evo kako se ta tema pominje u međunarodnoj panel diskusiji – Multikulturalnost i regionalizacija – održanoj 2001. godine u Subotici.

Jovan Komšić (naučni saradnik, Institut društvenih nauka, Beograd) – U Vojvodini razlog za autonomiju nije etnicitet nego multietnicitet Vojvodine. Pluralni identitet Vojvodine je mnogo jači nego u Južnom Tirolu. Ovde je više od trećine brakova bilo nacionalno mešovito, a ima ih mnogo čak i danas. Evropa ne sme da izgubi to iskustvo Vojvodine.

Jens Velk (naučni saradnik, Evropska Akademija, Bolcano) – Argument

⁶⁴ Biacsi Antal: Magyar betegség, u Barométer, Tóthfalu (1997) str.100.

o multietničnosti je zanimljiv, ali je važno šta će o tome reći Beograd, Vašington i drugi. Primer Vukovara je pokazao da mešoviti brakovi u krajnjem, nemaju veliki značaj.

Miroslav Samardžić – Teza o Vukovaru ne stoji jer ga nisu rušili njegovi stanovnici...⁶⁵

Pažljivim iščitavanjem teorijskih radova vezanih za buduće regionalizacije, integracije, teritorijalne i druge autonomije o kojima većina ljudi nema pojma iako je reč o njihovoj budućnosti, postaje previše očigledno da je civilno stanovništvo kao i uvek lako indoktrinirati ako za to postoji politička volja. Kome idu u prilog nedavno rasturani trapavi leci protiv Mađara i šta još nećemo poverovati jedni o drugima, kao da ne živimo vekovima zajedno i kao da kulturne razlike postaju podloga za *diferencijalistički rasizam* (Taguieff) gde se kulturne razlike do te mere preneglašavaju da članovi zajednice razlike između sebe i svojih komšija osećaju kao nepremostive, zbog čega im se ne bi trebalo previše približavati. Čitajući možda čak i dobronamernu analizu Timothy William Watersa o Vojvodini kao novom bojnopolju za princip samo-opredeljivanja, priču na temu kako će nas možda još preraspodeljivati neki nevidljivi moćnici čiji cinizam zna da ide do krajnosti kao u izjavi nemačkog politikologa Stefana Troebsta koji kao model da se prevaziđe nasilje koje izazivaju etnopolitički konflikti na teritorijama koje više nacija svojata predlaže administrativno uvođenje novog nacionalizma.⁶⁶ Slažem se. Moj predlog za novu nacionalnost – Šišarke!

Zanimljivo je upoređenja radi citirati na ovom mestu Vladana Jojkića koji pišući još tridesetih godina prošlog veka o zakonitostima asimilacije, pominje da je žena po svom društvenom položaju, naročito kod najširih slojeva i još patrijarhalnih odnosa, najpouzdaniji nosilac i čuvar nacionalnih osobina. Zatim dodaje kako su se "Mađari stalno tužili na društvenu povučenost Bunjevki koje su tako mnogo manje učile mađarski od muškaraca."⁶⁷

U toj "zloj, ali iskrenoj knjizi"⁶⁸ kako ju je nazvao subotički pisac Dudás Károly, Jojkić vrlo lucidno ukazuje na greške koje je mađarska država učinila pri pokušaju nacionalne homogenizacije. "Jasno je da su Mađari potpuno pogrešno shvatili uticaj prisilnih mera pri asimilaciji nemađarskih naroda. Država nije mogla neposredno da utiče na narodnu svest odraslih pokoljenja i da je preobrazi pomadjarivanjem javnih oznaka i natpisa, prisilnom upotrebom

⁶⁵ Ljubomir Đorđević : Akcenti iz diskusija, u Ogladi o regionalizaciji, Otvoreni Univerzitet, Subotica (2001) str.312.

⁶⁶ Stefan Troebst: Nacionalizam, államalapítás, nemzetépítés, Regio 1992/4, str.54.

⁶⁷ Vladan Jojkić: Nacionalizacija Bačke i Banata, Etno-politička studija, Beograd (1930) str.85.

⁶⁸ Dudás Károly: Oldott kéve, u Barométer, Logos, Tóthfalu (1997) str. 89.

mađarskog jezika u upravi i nastavi i drugim sličnim merama, koje su po prirodi stvari pre odbijale nego privlačile nemađarski živalj. U stvari, državna vlast je s uspehom delovala na sasvim drugi, posredan način: unapređivanjem nacionalne privrede i kulture, ona je jačala prestiž i privlačnu snagu mađarskog življa na omladinu ostalih naroda, nacionalno manje svesnih, i time ju je neosetno privodila asimilaciji.”⁶⁹ Upozoravajući da je nasilna politika asimilacije bila pred međunarodnim forumom najjači argument za odvajanje nemađarskih krajeva od Ugarske, Jojkić kaže (zalud) da bi ovaj mađarski primer trebao da bude veoma poučan za predstavnike vlasti u nacionalno mešovitim krajevima.

Ako sedamdeset godina kasnije ovakvo razmišljanje deluje anahrono i nedemokratski (setimo se, u to vreme je pisan i *Mein Kampf*), danas isto tako anahrono zvuče *herderovske* reminiscencije koje evociraju pojmove kao što su *narodni duh* i *narodna duša* kao i čežnje za reverzibilitetom istorije pri čemu bi nova budućnost direktno uspostavila vezu sa predkomunističkom epohom, kao da nije bilo komunizma i kao da se socijalizam istorijski može izbrisati.

Kristijan Đordano italijanski etnolog beleži: “Mora se postaviti pitanje uolikoj meri je cela diskusija o multikulturnom društvu obeležena i određena diferencijalističkim relativizmom. Ne mogu da se otmem utisku da se slabost svih koncepata *multikulturalizma* upravo sastoji u naglašavanju etničkih razlika i specifičnosti.”⁷⁰ Teoretičar multikulturalizma, W. Kymlicka čak naglašava da su zahtevi za priznavanjem posebnih identiteta, bar u prvom trenutku, predstavljali težnju da se ostvari bolja integracija u nacionalnu zajednicu. Marginalizovane etničke zajednice ostajale su homogene sve dok sa porastom zakonskih prava i slobodnim pristupom društvenom prostoru nije počeo i proces njihove asimilacije. Poučan je u tom smislu primer evropskih Jevreja koji su se nakon dobijanja građanskih prava pa sve do pojave fašizma potpuno integrisali u građanska društva Evrope. Antisemitizam je sačuvao jevrejski identitet – bila je velika pouka koju je nakon drugog svetskog rata izrekao Žan-Pol Sartr.

Osvrćući se na problem asimilacije vojvodanskih Mađara, Mirmics Károly piše: “Oni koji sprovode nasilnu asimilaciju trebalo bi da stalno imaju na umu primer Severne Irske. Iako govore istim jezikom, ne razmišljaju na isti način čak i kada se izjašnjavaju kao Englezi. I ti Mađari koji su na *silu postali Srbi* će drugačije razmišljati.”⁷¹ Nije međutim jasno u odnosu na koga će drugačije razmišljati. U odnosu na Mađare koji svi isto razmišljaju ili u odnosu na Srbe koji svi isto razmišljaju? Autor nam sugerise da ljudi mogu da razmišljaju

⁶⁹ Vladan Jojkić: *Nacionalizacija Bačke i Banata*, str. 86.

⁷⁰ Kristijan Đordano: *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*, Biblioteka XX vek, Beograd (2001) str. 132-133.

⁷¹ Mirmics Károly: *Kisebbségi sors* (1993) str. 137.

samo u okvirima svoje etničke zajednice i da se shodno tome pluralizam identiteta u višenacionalnim sredinama može zamisliti samo kroz nacionalna udruživanja i negovanja etničke posebnosti. Kako takav pristup može da korespondira sa savremenim kulturnim inicijativama koje podržavaju interkulturalne projekte i koji grad shvataju kao subjekt, a ne samo kao puku lokaciju nacionalnih i ideoloških aspiracija. Takozvani *maksimalistički multikulturalni model* podržavan od grupa koje zahtevaju različite oblike odvajanja ili potpune političke autonomije, poriče svaku mogućnost postojanja jedne zajedničke sfere i zagovara usitnjavanje društvene kohezije. "Ovim modelom se ne rešava problem različitosti već je pre *demultiplikovan* stvaranjem onoliko monokulturnih prostora koliko je grupa koje zahtevaju posebni identitet."⁷²

Potenciranjem udruživanja građana na osnovu etničke pripadnosti dolazimo do paradoksa da će u bliskoj budućnosti svaka od manjih etničkih zajednica u Subotici sa najviše 500 pripadnika (Bošnjaci – 98, Bugari – 67, Goranci – 54, Makedonci – 492, Muslimani – 370, Nemci – 272, Rumuni – 57, Rusi – 64, Rusini – 157, Slovaci – 168, Sloveni – 158, Ukrajinci – 44, Česi – 20) s pravom zahtevati svoje kulturne ustanove, škole, medije i sve ostale privilegije koje im kao manjinama pripadaju, dok će 16.947 stanovnika grada koji se nisu nacionalno izjasnili ili su neopredeljeni – 6.470, ili su još uvek Jugosloveni – 8.562, ili su se regionalno opredelili – 706, ili spadaju u ostale – 1.041 i nepoznate (recimo šišarke – pouzdani podatak iz poslednjeg popisa) – 168, zbog nepristajanja na etničke podele ostati uskraćeno za kulturne ustanove koje neguju neki vid multipolarnog ili samo posebnog kulturnog senzibiliteta. Možda će se vremenom podeliti na srpske, mađarske ili bunjevačke ljubitelje džezza, na rusinske, makedonske i rumunske ekologe ili ukrajinske filateliste i ruske šahiste, češke i nemačke poklonike naučne-fantastike pa što da ne i na crnogorske i slovenačke strip crtače.

Ako bi nastavili statističko raščlanjivanje stanovništva Subotice dobili bi sledeće podatke vezane za etničku pripadnost:

Mađari – 57.092 ili 38,5%

Srbi – 35.826 ili 24,1%

Hrvati – 16.688 ili 11,3%

Bunjevci – 16.254 ili 11%

Jugosloveni, neopredeljeni i regionalni – 15.906 ili 10,8 % (karika koja nedostaje)

Ostale etničke grupe – 4.922 ili 4,3 %

Dosledno sprovođenje podele subotičke kulture po nacionalnoj osnovi

⁷² Andrea Semprini: Multikulturalizam, Clio, Beograd (1999) str.117.

ostavlja 10,8% stanovništva bez ikakvog kulturnog identiteta čak i ako ne uzmemo u obzir multietničke osobe koje se po tradiciji opredeljuju za očevu etničku pripadnost. Nije li to ipak preveliki broj ljudi na koje niko ne računa smatrajući da imaju mogućnost da se priklone nekoj od tradicionalnih etničkih zajednica i kulturnoj politici koju ona vodi. Ako prihvatimo definiciju kulture koju je formulisao UNESCO u Meksiku 1982. prilikom Svetske konferencije o politikama kulture – Pod pojmom kulture danas podrazumevamo skup jedinstvenih odlika, materijalnih i duhovnih, intelektualnih i emotivnih, koje karakteriše jedno društvo ili društvenu grupu. Pored umetnosti i književnosti, kultura obuhvata i životne stilove, osnovna prava ljudskog bića, sisteme vrednosti, tradiciju i verovanja. Kultura pruža čoveku razmere mogućnosti samorefleksije. Kultura je ono što nas čini ljudskim bićima, racionalnim i etičnim. Kroz kulturu se čovek izražava, postaje svestan sebe kao nedovršen poduhvat, preispituje sopstvena postignuća, neumorno traga za novim značenjima i stvara dela koja ga prevazilaze.⁷³ – postavlja se pitanje da li 10,8% Subotičana nema nikakvu kulturu, sisteme vrednosti, životni stil i sposobnost samorefleksije ili su pak skloni prihvatanju srpske kulture, kako to tvrdi dr. Korhecz, i svoje kulturne potrebe mogu da zadovolje u kulturno-umetničkom društvu "Sveti Sava". U tom slučaju 51.732 ili 35% stanovnika Subotice i okoline svoj kulturni identitet može da izrazi isključivo na nivou tradicionalne, a nikako i savremene, svetu okrenute i nacionalno neopterećene srpske kulture. A verujte ima i takve. Ipak, verovatnije je da bi velikom broju Subotičana više odgovarao kulturni prostor u kojem su mogući susreti i prožimanja različitih kulturnih opcija, ukrštanje profesionalnih i umetničkih senzibiliteta gde je nacionalnost samo boja samoizražavanja, a nikako ishodište stvaralaštva. Radikalno razdvajanje kulturnih prostora dovodi do kulturnog provincijalizma partikularnih identiteta koji, u strahu od drugačijeg okruženja, svoju legitimnost potvrđuju oslanjajući se na nacionalističke struje iz svojih kulturnih prestonica. Ili su možda zagovornici svoje autentične nacionalne kulture samosvojni i samosvesni sinovi i kćeri vekovne tradicije dok su ljudi multietničkog porekla ona, u Orteginom smislu shvaćena *gomila*, pobunjena *masa* protiv reda i poretka, civilizacijski otpad niskog socijalnog porekla, ljudi bez identiteta, istorijske svesti i kulturnih prohteva...

Pišući o kulturnoj politici u Istočnoj i Centralnoj Evropi, rektor Univerziteta umetnosti u Beogradu, Milena Dragičević-Šešić naglašava da su sa promenama, na početku tranzicionog perioda kulturne politike zemalja ovog regiona suočene sa dva suprotstavljena zahteva:

a) pitanjem identiteta (povratak nacionalnim vrednostima, lokalnoj tradiciji – naglašavanje nacionalnog kulturnog identiteta, istraživanje prošlosti

⁷³ Rejmon Veber: Kultura nas čini ljudskim bićima, Danas, 25-26 januar 2003. str. XVII

da bi se dokazalo da je zemlja oduvek bila deo Evrope, ili da bi se istražila *slav-na* prošlost na osnovu bi se tražila određena prava);

b) potreba za globalnim povezivanjem, borba za modernizaciju (probi-janje izolacije, izlazak na svetsko tržište savremene umetnosti, uvođenje demokratije u kulturi – vrednosti građanskog društva kao evropske vrednosti)⁷⁴

Horizontalno kulturno raslojavanje, pečurkasti rast različitih etno-kulturnih udruživanja sa idejom da se sačuvaju dragoceni lokalni koloriti, sprečiće svako vertikalno odmeravanje kvaliteta i mogućnost modernizacije. Bolećivo gajeći svoju ugroženu posebnost postaćemo slatko urođeničko ostrvce na kojem masovna kultura još nije izvršila integraciju u polikulturnu stvarnost. Nakon što se po etničkoj pripadnosti podele škole, mediji i kulturne ustanove, trebalo bi preći na etničku podelu pijaca i supermarketa, kozmetičkih salona, fast-food restorana, javnog prevoza i gradskih bilborda. Da svakom posetiocu Subotice još sa nepostojećih kapija grada bude jasno da ulazi u grad ponosnih čuvara nacionalne ideje iz XIX veka.

Potenciranje etno-kulturne različitosti i pokušaj da se na njima utemelje savremene kulturne institucije kao i zloupotreba istorije da bi se u kolektivnoj svesti što dublje urezale nepravde koje je jedna etnička zajednica doživela od druge, dovodi do formiranja kolektivne predispozicije za pojavu uniformnog oblika rezonovanja, ponašanja i osećanja među članovima zajednice. Takav uticaj na stvaranje kolektivističkog duha imaju i lokalni nacionalni mediji ako postanu jedini izvor obaveštavanja o društveno relevantnim zbivanjima. Tada postoji opasnost da se razlozi svih nedaća, oskudica i nesloboda traže i nalaze u samom postojanju rivalskih etničkih grupa i njihovih predstavnika u vlasti. Nije građanin X. nesposoban, korumpiran ili autoritaran nego je to Mađar, Bunjevac, Srbin ili Jevrejin.

U skladu sa pomenutim tendencijama etnizacije grada (mali lokalni nacionalizmi nasuprot velikom državnom nacionalizmu) prenebregava se ta problematična multietnička stvarnost velikog broja građana Subotice. U svojim sasvim ličnim istraživanjima čula sam bezbroj priča o pradedama zalutalim iz drugih postojbina, o unucima koji su jednog dedu zvali ded a drugog dida, o prebeguljama među tuđine i prekrštavanju zbog ljubavi prema ruskom vojniku, o skrivanjima porekla i preimenovanjima, o babama koje su svojim srpskim unucima pevale na nemačkom i još mnogim sudbinama koje samo književnost može da obuhvati, a nikako statistika. I upravo ta promenljivost i mnogostrukost identiteta potvrđuje mišljenje savremene etnologije da etnos ima procesualne osobine. Vojvodina je sa svojom izmešanom realnošću savršen primer za pobi-

⁷⁴ Dr Milena Dragičević-Šešić: Transparentna, demokratska, otvorena ili u zapečku, u *Danas* 25-26. januar 2002. str.XV.

janje svih etničkih stereotipa i dokaz da se etno-kulturne vrednosti menjaju nekom svojom logikom koju i najdogmatskija vlast teško može da kontroliše. Neka me neko uveri da se po vojvođanskim gradovima već nakon jedne ili dve generacije razlike između *dodoša* i *nađoša* ne svode na teško prepoznatljivu meru. Da su toga svesni i nacionalni borbovnici svedoči i sledeće razmišljanje dr. Hódi Sándora ispisano za vreme bombardovanja Jugoslavije. "Igrajmo se mišlju koliko bi ljudi u slučaju da im ponude mađarsko državljanstvo proglasilo sebe Mađarom. Recimo sada, kada bi mađarski pasoš otvorio zatvorene granice. Možda bi se i njih milion zaklelo da su potomci mađarskih predaka i da sebe smatraju Mađarima. I zašto i da ne urade tako kada se nacionalna pripadnost zasniva samo na ličnom iskazu. (A trebalo bi da se potvrđuje merenjem indeksa glave ili proverom krvne grupe. – prim.VŠV) Svi su to koji se tako izjašnjavaju. Ako lični interesi to zahtevaju onda se priključuju jednoj naciji, a kada se vetrovi promene i njihovi interesi zahtevaju, onda se prijavljuju na drugo mesto. Toliko o statistikama koje se zasnivaju na ličnim izjavama i o našoj gluposti." ⁷⁵

Naravno da lični interesi podstiču ljude da čak i uz male prevare dođu do tih papirnatih potvrda o identitetu koji im mogu olakšati preživljavanje. Koliko je danas ljudi u Vojvodini koji na jednoj granici skrivaju jedan pasoš, na drugoj drugi, trguju, posluju i brinu svoje sitne svakodnevne brige dok nacionalni mandarinini sede okruženi senima utemeljivača nacionalnog ponosa.

Osvrćući se na nastanak mnogobrojnih etničkih političkih partija u Centralnoj i Istočnoj Evropi, Đordano ne poriče socijalnu stvarnost etnosa, ali tvrdi da se u ovakvim slučajevima danas više radi ili o socijalnom pokretu koji je slabo struktuiran ili pak o menadžmentu identiteta koji se odlikuje izrazitim organizacionim osobinama; "postoje hijerarhije, slojevite strukture, jedno svrshodno, gotovo *birokratsko* vodstvo i, ne na poslednjem mestu, jasno formulisani programi i doktrine."⁷⁶ Sociolog Lázár Guy tvrdi da su u istočnoj Evropi prve parlamentarne izbore dobile partije koje svoju legitimnost zasnivaju na tome da su isključivi predstavnici nacije. Zbog toga su prema svojoj meri oblikovali, *kanonizovali* pojam nacionalnog identiteta i to tako što su za zvaničnu ideologiju postavili neku vrstu konglomerata hrišćansko-nacionalne i narodnjačke ideologije. Te ideologije se vrlo *normativno* odnose prema pitanju nacionalnog identiteta, s jedne strane određuju suštinu etnosa, nacionalne kulture i *sudbinska pitanja nacije*, s druge strane služenje ovako shvaćenoj naciji predstavljaju kao *moralni imperativ*.⁷⁷

⁷⁵ Hódi Sándor: Jugoszlávia bombázása, Logos, Tóthfalu (1999) str. 117.

⁷⁶ Kristijan Đordano: Ogledi o interkulturnoj komunikaciji (2001) str. 54.

⁷⁷ Lázár Guy: A kisebbség szerepe a nemzeti identitás kialakulásában, Regio 1995/1-2, str.28-29.

Možda ne razumem u potpunosti težinu manjinskih problema, ali činjenica je da ni ljudi koji se s lakoćom poistovećuju samo sa jednom etničkom zajednicom, bila ona većinska ili manjinska, ne razumeju osobe koje imaju multietničko poreklo. Kako tvrdi psihijatar Dušan Kecmanović, iz svoje lekarske prakse se uverio da su predstavnici svih nacionalnosti koji su mu dolazili kao pacijenti isključivo svoj narod smatrali jedinom žrtvom ratova na tlu Jugoslavije. Zaključujući da tamo gde su svi žrtve po logici stvari niko nije žrtva, istovremeno podvlači da su "deca iz etnonacionalno mešovitih brakova najveće žrtve vremena u kome etnonacionalistički stavovi i osećaji zacare glavama i srcima ljudi."⁷⁸ Toliko je gnusnih međusobnih optužbi izrečeno, toliko je prezira i nacionalnih stereotipa izgovoreno u vidu nepobitnih činjenica da je svima nama koji iz ličnih, porodičnih, prijateljskih ili samo opšteljudskih razloga ne možemo da potvrdno klimamo glavom, ostalo da se povučemo u ćutanje. Nekima od nas se velikodušno nudi retro-asimilacija kao kada Mirmics piše bez ikakvog razumevanja prema multietničkom osećanju i jugoslovenstvu – "Pretpostavljam da će se civilizacijska, kulturna, politička i moralna privlačnost *srpskog* društva (između srpskog i jugoslovenskog se najčešće stavlja znak jednakosti – prim. V.Š.V.) na duže staze slomiti, što će zaustaviti i veštački podsticane asimilacione procese. Nesumnjivo je da će se time jedan broj polovično asimilovanih pojedinaaca vratiti mađarstvu."⁷⁹ Moj rođeni (multietnički) brat živi u Segedinu i deli nas granica, sutra možda još neprohodnija, a našu decu deli sada već i jezik. Ima li većeg paradoksa u priči o etničkim podelama? Šta u stvarnom i uvek složenom životu znači *polovična asimilacija* i zašto je važno da se osobe koje mogu da se poistovete sa najmanje dve etničke zajednice vrate mađarstvu, srpstvu ili bilo kojoj tako jednoznačno shvaćenoj zajednici. Ukopanost raznih društvenih pregalaca u ideju da pojedinac mora da bude pripadnik jedne etničke zajednice bez obzira na životne okolnosti, neposredno okruženje i političke promene, savršeno ilustruje istraživanje kartografa Sebők Lászla, koji baveći se Mađarima u Hrvatskoj zaključuje da se 320 Mađara koji žive raštrkano po Daruvaru *iz mađarskog aspekta može smatrati potpuno izgubljenim*. Pomenuti autor ožalošćeno napominje kako je u hrvatskoj Ždali 1988. godine nađeno 900 osoba koje su govorile mađarski, ali od kojih se ni jedna na popisu iz 1981. godine nije izjasnila kao Mađar (str.125). Navodi takođe da je cilj stvaranja jugoslovenske nacije bio da asimiluje nacionalne manjine (str.119), a zatim se upušta u detaljno razmatranje da li su hrvatski Jugosloveni u stvari većinom (75%) Hrvati kako to tvrdi Stjepan Šterc ili su uglavnom Srbi i ostale manjine na šta ukazuju njegove statističke analize (str.131). Sebők daje čak i svoju tabelu

⁷⁸ Dušan Kecmanović: *Etnička vremena*, Edicija XX vek, Beograd (2001) str.108.

⁷⁹ Mirmics Károly: *Kisebbségi sors*, str.104.

(sa ličnim procenama) koliko se Mađara po selima u okolini Osjeka, Vinkovaca i Vukovara otrglo od *tela majke nacije* i sakrilo iza izmišljenog identiteta Jugosloven.⁸⁰

Prilježnim zapisničarima brojnosti svoje nacije (ljudski kvantitet je bitan) očigledno je neprihvatljiva i sama zamisao da građanski identiteti mogu da budu "trans-etnički"⁸¹ Možda im treba parafrazirati reči iz Upanišada da bi im približili složenost multietničkog ne/pripadanja etnosu.

Ni Mađar ni neMađar

Ni Mađar-i-neMađar

Ni ni-Mađar-ni-neMađar.

(ime etnosa se po potrebi zamenjuje Srbinom, Hrvatom itd...)

Ne mogu a da na ovom mestu ne citiram Ivana Čolovića, jednog od najstrožih analitičara savremenog srpskog etnonacionalizma: "Moralno pregrnuće nacionalnog prosvetiteljstva traži oslonac u čovekovoj prirodnoj predispoziciji da se solidariše sa članovima svoje porodice i pretpostavi njihovo dobro ljudima van porodice. Nacionalni mit taj porodični egoizam uzdiže na visinu neprikosnovenog zakona prirode i morala, a zatim ga proširuje na celu nacionalnu zajednicu."⁸²

IDENTITET NAŠ NASUŠNI

Elzašani su napola Nemci, napola Francuzi, a najviše Irokezi

Voltaire

Po mišljenju već pomenutog mađarskog politikologa Džordža Šeflina, komunistički sistemi koji su se oslanjali na kruti etatizam uspeali su da potisnu civilno društvo, ali nisu naneli ozbiljan udarac etnicitetu. Raspadom komunističkog sistema vrednosti koji se oslanjao na klasni identitet, raspale su se i komunističke države. U prvi plan stupile su etničke pripadnosti kao identiteti javne sfere koji se najlakše aktuelizuju, i koji su za sebe zahtevali uloge za koje nisu nadležni kao što je npr. određivanje kriterija za državljanstvo, tačnije - etnizaciju.⁸³ I sâm Šeflin navodi evropsko raspoloženje u decenijama nakon Drugog svetskog rata kada se na asimilacije gledalo s odobravanjem u smislu da je

⁸⁰ Sebők László: A horvátországi magyarok a statisztika tükrében, Regio 1992/3 str.119-131.

⁸¹ George Schoepflin: Civilno društvo i nacionalitet (1995) str.162.

⁸² Ivan Čolović: Dubina, Samizdat FreeB92, Beograd (2001) str.59.

⁸³ Schöpflin György (Džordž Šeflin) - Ráció, identitás és hatalom, u Regio Teleki László Alapítvány, Budapest 1998/2, str.9

“stanovništvo po selima napuštalo svoj seljački, tojest političko-etnički identitet da bi odlaskom u gradove usvojilo drugi (u našem slučaju jugoslovenski) identitet koji mu je nudio viši standard i kulturni napredak.”⁸⁴ Kompaktne identitete karakteristične za homogene zajednice zamenili su rasuti identiteti koji nastaju u gradskim uslovima života. Danas tuče po školama izbijaju navodno iz nacionalnih ostrašćenosti dok su se samo pre neku deceniju tinejdžeri među sobom delili na rokere, šminkere, hipstere, konzerve, partijce, a kasnije na pankere, rejvere, hakere, skejtere, dizelaše i tako dalje i tako šire... Danas subotička mađarska omladina ide u disko u Bačkim vinogradima jer tamo nema Srba, a srpska šenluči u Đurđinu dokazujući koliko je srpska

Klaudio Magris, pisac iz pograničnog Trsta u svom ogledu o granicama govori o bolnim iskustvima koje pomeranje, nestajanje i ponovno pojavljivanje granica donosi ljudima. “Gradovi i pojedinci nalaze se često u situacijama koje se označavaju prefiksom *ex*; to iskustvo otuđenja, gubitka svog sveta, ne odnosi se samo na političku geografiju već na život *en general*. Kaže se da je svako od nas *ex* nečega, ali da to i ne zna.”⁸⁵

Kao što još uvek ne znamo sve posledice raspada države po našu svest sem da smo se svi odjednom našli u koži u *ex*-Jugoslovena, ma koliko se naknadno tražili i nalazili u svojim etničkim korenima. Jugoslovenski kulturni prostor je ipak postojao, a nepriznato i neodbravajući od fundamentalista postoji i danas, jer kako drugačije objasniti zagrebačku – Pa dobro gde si ti – dobrodošlicu Đorđetu Balaševiću, časopis *Balkanis* nastao slovenačkom inicijativom, nastupanje Lajkó Félix sa orkestrom Bobana Markovića, svojatanje Nikole Tesle, Ive Andrića i ostalih zajedničkih nam velikana kao i još mnoge druge, medijski neispraćene događaje. Da li je normalno da se Eva Ras u svom poslednjem intervjuu datom Subotičkim novinama žali kako se samo u Subotici ljudi pretvaraju da je ne prepoznaju, kojoj i kakvoj kulturi, ako ne i subotičkoj (multietničkoj) pripadaju ljudi kao Marija Šimoković koja piše i sanja svoju Suboticu na dva jezika ili Kornelije Kovač u čijoj muzici se prepoznaju zvuci ovog podneblja. Da li je silan trud lokalnih prevodioca s jednog na drugi jezik služio potiskivanju, razvodnjavanju, negiranju različitosti identiteta? Da li bi Suboticom prošli slovenački *Neue Slowenische Kunst*, hrvatska Kugla Glumište, makedonsko Pralipe pozorište, mađarski reditelj Jeles András i holandski alternativci da nije bilo, danas do proklinjanja osporavanog, Ljubiše Ristića? Čovekovo ja se obogaćuje u sudaru sa različitošću i samo ljude nespremne da u sebi asimiluju razlike ono apsorbuje ili uništava. Da li je u pravu socijalni psiholog Hódi Sándor kada tvrdi da je “asimilaciona politika u znaku

⁸⁴ Schöpflin György: *Ráció, identitás és hatalom* (1998/2). str.16

⁸⁵ Klaudio Magris: *S druge strane*, u *Danas*, 28-29 decembar 2002. str X1

jugoslovenstva nanela mađarskoj nacionalnoj svesti mnogo veću štetu nego agresivni rumunski ili slovački nacionalizam.”⁸⁶ Za nastalu situaciju i on najviše krivi “lojalnu” nacionalnu inteligenciju koja je uvek “prednjačila u mešovitim brakovima”. Ta, zbog izdajništvu prozvana nacionalna inteligencija je i po Dudás Károlyu „prihvatila ideju jedinstvene jugoslovenske državne nacije i na sav glas propagirala posebnost i odvojenost vojvođanskih Mađara od univerzalnog mađarstva što je kod mnogih rezultiralo potpunim raspadom etničkog identiteta. Jugoslovensku mađarsku književnost poplavio je avantgardizam, to evropejstvo bez korena i jugoslovenska orjentisanost. Sa belosvetskom elegancijom uspevali su da sebe drže podalje od svake teme koja bi imala veze sa životom i sudbinskim pitanjima vojvođanskih Mađara.”⁸⁷

Po kojim su to moralnim ili bilo kojim drugim merilima ljudi *raspadnutog etničkog identiteta* gori od ljudi sa kompaktnim ili hipertrofiranim etničkim identitetom? I ko ima pravo da od intelektualaca ili umetnika zahteva da se umesto univerzalno ljudskim bavi *čisto* nacionalnim temama?

Sporeći se narodnjačkom inteligencijom, ruski filozof i doktor lingvistike Mihail Epštajn piše da su zapravo i oni koje uzimaju za *prave ruske, čisto ruske* pesnike – Ljermontov, Puškin, Njekrasov i Blok – takođe nacionalno mešoviti i u odnosu na ruski jezik, oni su i unutar i izvan jezika. Stvar uopšte nije u *inojezičnosti* nego u raznorodnosti, višedimenzionalnosti sâmihi kultura u kojima se nacionalna čistota javlja više kao izuzetak nego kao pravilo. U svakom slučaju besmisleno je smatrati da jednu nacionalnu kulturu stvaraju isključivo ljudi starosedelačke nacionalnosti – naprotiv, njen značaj je utoliko širi ukoliko više inorodnih svesti može da privuče i izrazi na svom jeziku. Tim mešanjem krvi i svesti žive najpunokrvnije kulture našeg doba koje se burno razvijaju – severnoamerička i latinoamerička i što su više udaljeni slike i jezici koji su ukršteni u nacionalnoj kulturi, tim je ona značajnija kao pojava u svetskoj kulturi.⁸⁸

I sporni identitet Vojvodine i Vojvođana potvrđuje se naglašavanjem multikulturalnosti koja najčešće ostaje na nivou prikazivanja folklorne šarenilosti etnički još homogenih sela, kao da su ona zalag raznovrsnosti identiteta i potvrda multietničnosti ovog regiona. Gradovi kao prostori *melting pot-a*, izmešanosti i raslojenosti identiteta uvek su sumnjiva mesta svim pristalicama etničke homogenosti i čuvarima autentičnog duha našeg podneblja. Svet se menja brže nego što bi zagovornici lokalnih tradicija voleli. Sve naše lepe srednjevropske varoši preplavljene su picerijama kao da smo u sred Italije, *šopo-*

⁸⁶ Hódi Sándor: *Légűres térben* (2001) str. 538.

⁸⁷ Dudás Károly: *Gödörben*, u *Barométer*, Logos Tóthfalú, (1997), str.57-58.

⁸⁸ Mihail Epštajn: *Vera i lik*, Korist i rasonoda, Matica srpska, Novi Sad (1998) str.167.

vima sa engleskim natpisima, hi-tech opremama i reklamama svetskih firmi, a u podnožje subotičkog bisera secesije, umesto gradske kafane uselio se McDonalds – simbol ekonomske globalizacije i potrošačkog multikulturalizma. Disko klubovi se nadmeću u organizovanju što uzbudljivije proslave Dana Svetog Valentina, praznika popularnog prvenstveno u Americi, i nije daleko ni dan kada će nam se za Zadušnice iz izloga ceriti izdubljene bundeve osvetljene lampicama. Stoga se okretanje seoskoj kulturi kao zajedničkim *korenima*, iako dragoceno za šire sagledavanje *panonske kulture*, lako ideološki zloupotrebljava za naglašavanje etničke homogenosti. Takav pristup stvarnosti u krajnjoj liniji znači svodenje modernog društva na nivo seoskog, društva koje je do nepomirljivosti nespojivo sa heterogenošću i pluralizmom modernog gradskog života.

Oživljavanje ovakve anahrone iluzije o zajednici zasnovanoj na etici agrarnog društva, novosadski pisac Végel László vidi u samoj prirodi manjinskog društva: "I bez jačanja nacionalizma u manjinskim društvima postoji grčevita želja za očuvanjem premoderne zajednice koja se suprotstavlja individualizmu, ličnom interesu i raslojavajućim procesima građanskog društva. Moramo da računamo sa činjenicom – kaže Végel – da je manjinski građanin koji živi u multikulturalnoj sredini u svakodnevnom životu hiljadama niti vezan uz drugačije identitete i stoga mu nacionalni identitet nikada nije *hemijski čist* pa se i ne može jačati u hermetički zatvorenim uslovima."⁸⁹ Po mišljenju navedenog autora, "mađarska kulturna udruženja jedva da primećuju multikulturalni vojvođanski kontekst. Zbog opravdanog straha od asimilacije, zatvaraju se i oživljavajući narodne tradicije dobijaju određeni folkloristički karakter. Dok je na teritoriji bivše Jugoslavije besneo rat, Bačka je igrala, jer je mađarska politička elita kao i lokalna etnoelita u tome videla zalag očuvanja identiteta."⁹⁰

Treba li danas da živimo jedni s drugima ili jedni pored drugih po zatvorenim seoskim zajednicama? Kada sam se suočila sa dosta raširenim mišljenjem da je "multikulturalnost i multikonfesionalnost samo šareni, pomodni izraz, modernija varijanta jugoslovenstva"⁹¹ podsetilo me je na iskustvo pojedinih istraživača multikulturalnih društava koji su došli do zaključka da "iako multikulturalizam znači kulturno bogatstvo, pri postojanju isključivosti svojstvenih autoritarnim i parohijalnim političkim kulturama, multikulturalizam može biti velika prepreka i demokratiji i civilnom društvu."⁹²

⁸⁹ Végel László: *Civilitás és kisebbség u Regio*, Teleki László Alapítvány, Budapest 1998/3 str.161.

⁹⁰ Végel László: *Civilitás és kisebbség u Regio* 1998/3 str 160-163.

⁹¹ Hódi Sándor: *Légtűres térben* (2001) str.506.

⁹² Vojislav Stanovčić: *Civilno društvo i vladina prava u višenacionalnim zajednicama*, u *Potisnuto civilno društvo*, Eko Centar Beograd (1995), str.113.

Da li su na ovim prostorima mogući diskursi koji nisu okrenuti isključivo ka prošlosti i tradiciji nacije? I da li još uvek postoje ljudi kojima je bliska misao Predraga Matvejevića da se "pojam identiteta ne sme jednoznačno tumačiti. Treba izbegavati da se koristi u jednini: *idem nec unum*, potvrdila je još latinska mudrost. Kompleksne civilizacije poseduju i neguju mnogobrojne identitete (a to se odnosi i na ličnosti i dela koja ih otelotvoruju)".⁹³

Neophodno je na ovom mestu razjasniti pojmove nacionalizma i etno-nacionalizma. Dok prvi podrazumeva građanski i politički identitet, kod drugog je u pitanju samosvest zasnovana na krvnom srodstvu i zajedničkom poreklu. Dok se nacionalnost može steći, etnička pripadnost se nasleđuje i ne podrazumeva nikakav lični izbor. Pojedinaac rođenjem postaje deo "nacionalnog tela" i pripadaju mu (samo) određeni jezik, istorija i kultura.

Subotica je grad na granici (da li pravednoj ili nepravednoj za živote novih naraštaja nema veliko značenje). Granica se sama po sebi podudara sa značenjem ritualnog praga - linijom razdvajanja sopstvenog zaštićenog i spoljašnjeg ugrožavajućeg prostora. Povuci granice znači učiniti razlike vidljivim i postojanim. Svaka granica je međuprostor koji istovremeno i spaja i razdvaja, simbolična kapija u drugi svet i druge vrednosti što određuje i njenu prohodnost ili neprohodnost. Iako je preduslov svakog identiteta sposobnost *razgraničenja* sebe od drugih, njena kruta primena ide nauštrb saosećanju i međusobnom razumevanju. Pogubnost oštrog razdvajanja potvrđuje i razmišljanje pisca sa slovenačko-talijanske granice, Klaudia Magrisa – Granica postaje idol kad se doživljava kao barijera kojom se odbijaju Drugi. Opsesivno bavljenje sopstvenim identitetom, koji se ograđuje s utoliko više granica što se strasnije bavi svojom nemogućom i regresivnom čistotom, vodi ka nasilju, čiji je ekstremni primer surovi i glupavi rat u ex-Jugoslaviji, ali on nije i jedinstven u Evropi. Kao svaki idol, i granica često traži danak u krvi, a poslednjih godina ponovno rađanje opsesija vezanih za granice, puštanje s uzde najprimitivnijih i najludih partikularizama, gde se svako zatvara u sebe idolatrizujući svoju specifičnost i odbijajući svaki kontakt sa Drugima, počinje da postiže surove obračune. Razlike, ponovo otkrivene i s pravom prihvaćene, kao varijacije univerzalno humanog, postaju njegova negacija i uništenje, ako se od granice napravi apsolut. Takvom fetišizmu treba suprotstaviti Ničeove reči koje, shvaćene kao metafora, postaju tačne i prosvetljujuće: "Zašto da budem neprijateljski raspoložen prema svom susedu, kad među mojim precima ima tako malo onih koje treba voleti?"⁹⁴

⁹³ Predrag Matvejević: *Identitás betegségék*, u Regio, Teleki László Alapítvány, Budapest 1995/1-2, str. 3.

⁹⁴ Klaudio Magris: *S druge strane*, u Danas, 28-29. decembar, str. XI.

ODRASTANJE U MULTI-KULTI OKRUŽENJU – U CARSTVU MULJKA

Pravi subjektivitet počinje nebivanjem onim što se od nas očekuje

Mišel Fuko

Meki totalitarizam Titove Jugoslavije oslanjao se pored vojnih struktura i na činovnički sloj koji je predstavljao *middle class* nove države. Naselja građana za porodice profesionalaca vaspitanih u duhu novog vremena koje je garantovalo ekonomski napredak i potpuno oslobađanje od *nazadnih* ideologija kao što su religija i nacionalizam, stvorile su virtuelni svet emancipovanih građana sa vrlo krhkom kulturnom zaleđinom. Novi poredak dokazivao je svoju nadmoćnost građenjem velelepni solitera čiji su liftovi (potpisani sa "David Pajić") podizali u vrtoglave visine pripadnike *new urbanities* i ponekog pripadnika starog građanstva prošlog kroz rešeto ideološke podobnosti. Novi građani su za sobom ostavili ostarele roditelje na selu, a stari svoja patetična sećanja na bolju prošlost. Futuristički projekat bio je u punom zamahu.

Prvi korbizijeovski projekat Subotica je otelotvorila u Aleji maršala Tita sa špalirrom četvrtastih višespratnica i širokim šetalištem između njih. Uzurpiravši prostor između centra zamorene secesije i oboda nekada velike šume, modernost oličena u radničkim spavaonicama od čelika i stakla stekla je svoje prve *starosedeoce*. Detinjstva su prvi put imala miris vrućeg asfalta, boju neonki i lavirinte nepreglednih stepeništa.

Za razliku od mnogih starijih gradskih četvrti naseljenih u jednom mahu uglavnom istorodnim življem, velikim porodicama u rodbinskim odnosima koje su se trudile da ostanu samodovoljne i da u blizini imaju svoju crkvu i groblje, Aleja Maršala Tita izrasla je u pravo vavilonsko čudo različitosti jezika i porekla. Samo su novi životni standardi, isti i obavezujući za sve, delovali poput prirodnih zakona. Modernost se ogledala u roditeljima zaposlenim od šest do dva, nepisanom pravilu da se ima dvoje dece, standardizovanim dvosobnim stanovima sa kućanskim aparatima i nameštajem kupljenim na kredit i obavezanim letovanjima na moru. Za decu koja su rasla na popularnom *Radijalcu* postojao je i lokalni izraz "kulcsos gyerek" (dete s ključem) zbog Elzet ključeva koja su im često visila obešena oko vrata.

Prve generacije koje su odrastale u samoći malih stanova po visokospratnicama uz televiziju kao novi medij koji je nadoknađivao druženje,

nisu imali oslonac u starim navikama i lokalnim granicama koje životu pružaju toplinu i sigurnost. Građanska zavičajnost, slavljenje internacionalizma i posvećenost kosmopolitski obojenim vrednostima predstavljali su protivtežu tribalizovanom svetu u kojem stare mržnje uvek lako buknu. Uspomene na stara vremena (komadi bidermajer nameštaja, starinske čipke, dedina Biblija ili ikona, čilimi i zlatovezi) bile su podloga za razumevanje ljudskosti u svim njenim različitim oblicima bez pristrasne lojalnosti sopstvenoj naciji. Kao i u svetu koji je kretao ka globalizaciji, i kod nas je oslobađanje od krutih i preopterećenih starih kultura dovodilo do sveopšteg iskustva iskorenjenosti. Želeći da postanu *građani sveta*, generacije Titovih pionira stasale po soliterima upale su u zamku krajnjeg individualizma. Parohijalne privrženosti pripadale su prošlosti, a multi-kulturalnost je imala kosmopolitsku dimenziju - umnogostručavanje identiteta po ličnom izboru. Cena plaćena za toliku programatsku razmaženost i post-etničku slobodu bila je previsoka. Neprilagođenost (Ja sam neprilagođen – pevala je kulturna grupa Film iz Zagreba), sukob sa *malograđanskim*, racionalnim vrednostima roditelja u ime nekonformizma, sanjarenja o životu na američki način i produženog detinjstva u potrazi za ličnom srećom, obeležili su čitave generacije novih gradski naraštaja. Masovna kultura pothranjivala je tu okrenutost sadašnjosti i do temelja srušila tradicionalne autoritete i pokidala veze sa prošlošću. Muzika, film i televizija davali su osećaj učešća u planetarnim dešavanjima nasuprot birokratizovanoj svakodnevnic i realnoj društvenoj zaostalosti. S godinama je rascep između stvarnog i željenog života povećavao osećaj osujećenosti kao posledicom velike nezaposlenosti među omladinom i pojačavao politički još neartikulisani bunt protiv društvenog poretka. Boraveći sredinom osamdesetih na Brezovici na Kosovu prikazala mi se sva paradoksalnost naše socijalističke stvarnosti. Na tom politički trustnom području kojim je još vladalo običajno pravo i strogi patrijarhalni zakoni, modernost je bila tanka glazura vidljiva samo u nekoliko većih gradova. Luksuzni hoteli sa skijaškim terenima u kojem je odsedala politička i privredna elita (nacionalno mešovita) naslanjali su se neposredno na srednji vek seoskih naselja bez struje i tekuće vode. Poruka Orvelove *Životinjske farme* dobijala je svoje realne obrise.

Kada se tokom sedamdesetih godina pojavio omladinski *ethno-revival*, bio je prepoznatljiv po modi nošenja nekog dela tradicionalne nošnje iz svih krajeva sveta, uz obavezan *džins* kao simbol pripadanja globalnoj tinejdžerskoj kulturi. Stidljivo učestvovanje uglavnom gradske omladine ("društveno-politički" krajnje marginalizovane) u otporu *globalnom zlu*, ubrzanju industrijalizaciji, zagađenju i ljudskoj otuđenosti kao i traganje za tradicionalnim duhovnim vrednostima, ostao je bez ikakve podrške i kako to stalno biva po provincijama, stvorio još jednu razočaranu generaciju. Taj pokret (ako se tako može nazvati) bio je lišen svakog etničkog nacionalizma. Radilo se o tihom, apolitičnom buntu pro-

tiv partijske države koja je sve više gušila individualne slobode svojim krutim birokratskim aparatom i ispražnjenom ideološkom retorikom. Bio je to slabašan i nedovoljno artikulisan domaći odjek otpora zapadno-evropskih provincijskih identiteta protiv nacionalne homogenizacije i tutorstva države. Iako deklarativno Jugosloveni, nismo bili isti i prohtevi nam nisu bili isti, ali svoditi te razlike među nama na etničke bilo je u suprotnosti sa tada još jakom, levičarskom opredeljenošću savremene urbane svesti. *Krokodili* (zbog evolutivne zaostalosti) bio je posprdni urbani izraz za *kamenjare* koji su se slivali u gradove, upisujući se na sve više *ad hoc* stvorenih univerziteta i uglavnom se nikada više ne vraćajući u svoja rodna sela.

Kulturna kriza koja je izbila još krajem šezdesetih godina i koja se iz Kalifornije proširila po čitavom svetu, pokušala je da podrije vrednosti vlasti i hijerarhije oslanjajući se pri tom na eklektično shvaćenu svetsku baštinu, a nikako da ustoliči zastarele etnocentrične poglede na svet. Novi senzibilitet podrazumevao je ekološku svest, očuvanje multikulturalnosti kroz negovanje tananih lokalnih nijansi koje su polako završavale po muzejima ili su se "folklorizacijom pretvarale u *holidaylands* za turiste"⁹⁵. Pod uticajem zapadnoevropskog i američkog omladinskog otpora dehumanizovanoj industriji i *belim okovratnicima*, urbani klinci počeli su da oblače seljačke bluze i da nose opanke po asfaltu. Inverzija je kod nas bila potpuna. Gradska deca imitirala su seljačku, a seoska se svojski trudila da se presvuku u košulje i odelu.

Za zaljubljenike etno-romantike kod nas, oživljavanje kulturnih razlika, povratak tradicionalnom načinu ishrane, starim zanatima, okretanje istočnim, industrijom i masovnom potrošnjom još nezagađenim kulturama i svest o sve ugroženijem prirodnom okruženju, trebalo je da zameni obezličenu, kulturološki ispražnjenu predstavu o uzornom socijalističkom omladincu sa sletova i radnih akcija kao i licemernu političku zloupotrebu ideološkog *bratstva i jedinstva* za koju su regrutovani mladi i ambiciozni, ali slabo obrazovani i demagogiji skloni budući političari. Politička kontrola svih aspekata društvenog života (podstaknuta koliko samoočuvanjem vlastodržaca toliko i strahom od pogubnosti nacionalizma) izazivala je otpor u liberalno orjentisanim građanskim slojevima, posebno u Sloveniji gde je ono bilo najrazvijenije. Slovenija je bila naša zajednička bolja budućnost, bogata, kulturna i fina, bez velikih kontrasta prisutnih u drugim delovima države. Novi slovenački umetnički senzibilitet, poznat pod nazivom *retrogardizam*, izrastao je u hijerarhijski organizovan umetnički pokret koji se identifikovao sa svojom austro-germanskom kolonijalnom prošalošću i vremenski se podudarao sa uveliko propagiranom idejom posebnosti srednje Evrope i njenog građanskog društva. Oslobođanje država srednje Evrope iz

⁹⁵ Edgar Morin: Kako misliti Evropu, Svijetlost, Sarajevo (1989) str.118.

okova istočne (komunističke & pravoslavne) ruske civilizacije našlo je odjeka i kod nas, iako se paralele nisu mogle tako jednoznačno povući. Kontroverzni i parodijski nastup grupe *Laibach* sa uniformama, kukastim krstovima i muzičarima – transvestitima u mrežastim čarapama, podelila je jugoslovensku javnost. Većina urbane mladeži shvatala je njihove konceptualne nastupe kao otpor komunističkom totalitarizmu, ideološkom sukobu koji se u kulturnoj javnosti provlačio još od vremena skandala oko Kišove *Grobnice za Borisa Davidovića*. Decenijama propagirana slika nesvrstane, slobodarske Jugoslavije koja je imala smelosti da se suprotstavi prvo fašizmu a zatim i Staljinovom totalitarizmu, počela je da dobija nove dimenzije. Jednoulje, zaostalost i nekultura dobijali su vremenom geografska i etnička obeležja.

Kao pripadnika urbane, omladinske kulture oduševljavale su me tih godina intelektualne provokacije pripadnika Neue Slowenische Kunsta. Smatrala sam to dobro tempiranom igrom sa okoštanim kulturnim obrascima s obzirom da je im jedan od glavnih *ideologa* bio reditelj Dragan Živadinov i sam *sumnjivog* etničkog porekla. Upoznavši ih za vreme gostovanja u Subotici zapanjilo me je da su oni *ozbiljno mislili* svoju kulturnu nadmoć čak i u odnosu na nas, poznate kulturne Vojvođane. Smatrajući sebe predstavnicima isključivo slovenačke, a ne više i jugoslovenske kulture, poslali su poziv za kulturna razdvajanja koja su zatim ubrzano i usledila u čitavoj državi. Superiornost se ovoga puta nije zasnivala na rasi već na kulturi koja se delila na one eurocentrične i na balkanske sa azijskim korenima. Slom Jugoslavije posmatran kroz dobrodošao pad komunizma i pobedu demokratije smatran je istovremeno i slomom takoreći imperijalne dominacije većinskog naroda i oslobođenje potlačenih naroda. U studiji o nekim aspektima raspada Jugoslavije, Radmila Nakarada piše – “Mirovni pokreti su pokazali začuđujući stepen stepen ravnodušnosti prema raspadu Jugoslavije. Oni nisu reagovali kada su Slovenija i Hrvatska krenule putem unilateralne, nasilne secesije, kada je međunarodna zajednica dopustila kršenje ne samo jugoslovenskog Ustava (na primer, čl.5, po kojem je za promenu granica Jugoslavije bila neophodna saglasnost svih republika i autonomnih pokrajina) već i helsinških principa o teritorijalnom suverenitetu i nenarušivosti spoljnih granica. Razorni potencijal napuštanja principa o nepovredivosti teritorijalnog integriteta u jugoslovenskom slučaju promakao je mirovnim pokretima, pošto su oni euforično slavili pravo na samoopredeljenje, površno se odnoseći prema suverenitetu nacionalne države, smatrajući je anahronom pojavom u eri globalizacije i međuzavisnosti. Nekritički odnos prema pravu na samoopredeljivanje nakon kraja hladnog rata pokazaće se veoma neodgovornim u slučaju Jugoslavije, s obzirom da je bila reč o društvu multietničkog sastava i vrlo složenog istorijskog nasleđa, koje je uključivalo i iskustvo genocida. Međutim zaborav principa teritorijalnog integriteta je kratko trajao,

taman toliko koliko je trebalo da se prećuti nestanak Jugoslavije. Princip nepovredivosti državnog integriteta postao je ponovo aktuelan kada je izbio rat u Bosni i Hercegovini na šta su se mirovni pokreti u potpunosti kocentrisali. Raspad Jugoslavije i rat u Bosni su tretirani kao dva nepovezana događaja, iako je bilo jasno da ako su poništene premise opstanka Jugoslavije, da su time ujedno poništene i pretpostavke opstanka *mini* Jugoslavije što je Bosna zapravo i bila.⁹⁶

Država nam se raspadala pred očima, a zauzeti sobom nismo imali vremena čak ni da se zapitamo zašto. Infantilne i politički neobrazovane posleratne generacija (bavljenje politikom smatralo se žrtvovanjem ličnog identiteta) uljuljkivane mantranjem ideje o bratstvu i jedinstvu probudili su Titovi politički klonovi stvarajući nove nacionalne kulture zasnovane na mržnji prema svojoj dojučerašnjoj braći. Pojam nacionalne kulture značio je i povratak romantičarskom shvatanju naroda, podelio u osnovi jedan jezik na tri zasebna i povampirio sva međusobna optuživanja zbog ranijih uzajamnih klanja koje je komunistička propaganda do tada s uspehom gurala pod prag svesti. Svaki dotadašnji pokušaj preispitivanja istorijskih događaja koji se kosio sa zvaničnom verzijom istorije smatran je skretanjem u vode nacionalizma što je na kraju i pomoglo da se nacionalizam definitivno ustoliči. Ideolozi etničke posebnosti obraćali su se upravo Jugoslovenima koji su živeći izvan urbanih centara svoj identitet vezivali za lokalna folklorna nasleđa i *narodsku* verziju istoriju. Neočekivano i potpuno anahrono vaskrsnuše od nekuda četnici i ustaše iz Bulajićevih filmova da ospore do tada jake kulturne veze između glavnih gradova države. Ogromna popularnost jugoslovenskog filma i rock&roll-a koja je krajem sedamdesetih kulminirala euforijom Bijelog dugmeta, svetskim uspehom Kusturićinih filmova i svima razumljivim humorom *Top liste nadrealista*, ozvaničila je Sarajevo kao kulturni centar integrisanog jugoslovenstva. Kultni pisci i časopisi pokrivali su tržište cele Jugoslavije, a filmski, muzički i pozorišni festivali dobijali su međunarodni karakter. Porast ličnih sloboda, avangardizmi svih boja, omladinski i ženski pokreti obeležavali su još i osamdesete godine i obećavali bezbolan prelazak u *pravu Demokraciju*. U ideju socijalističkog, samoupravnog društva nisu verovali više ni predstavnici vlasti već su po čistom automatizmu ponavljali reči i rituale svojih prethodnika, trapavo pokušavajući da se i sami modernizuju. Novo poglavlje za jugo-evropljane označio je i pad berlinskog zida čijem je rušenju prethodio muzičko-scenski performans čuvene grupa Pink Floyd – The Wall – kao apoteoza slobodnog, zidovima totalitarizma neomeđenog sveta. Zapad je bio fasciniran padom komunizma i milionima ljudi koji su žudeli da

⁹⁶ Radmila Nakarada: Slom Jugoslavije - Nov izazov međunarodnim mirovnim pokretima, u Potisnuto civilno društvo, Eko centar, Beograd (1995) str.474-475.

preko noći usvoje zapadne vrednosti i moderan način života. Funkcija ove fascinacije, kako navodi Slavoj Žižek, "bila je čisto ideološka – u Istočnoj Evropi Zapad je tražio vlastita izgubljena ishodišta, vlastito izgubljeno iskustvo *demokratskog izuma*. Realnost se međutim pokazala drugačijom. Umesto širenja liberalno-demokratskih ideja, u tek oslobođenim državama nastupio je kolektivni nacionalni populizam sa svim uobičajenim elementima – od ksenofobije do antisemitizma."⁹⁷

Početkom raspada Jugoslavije, tačnije devedeset i prve godine, provela sam nekoliko dana u Pragu na međunarodnom festivalu amaterskih pozorišta. Razgovori koji su među mladim učesnicima festivala nesputano tekli po foajeima i kafeterijama dobijali su i političke konotacije. S obzirom da je većina učesnika bila iz država koje su na sav glas slavile kraj komunizma i sovjetske dominacije, njihovo viđenje tadašnje Jugoslavije predstavljalo je neprijatno iznenađenje. Po principu neke čudne analogije poistovećivali su Ruse sa Srbima kao narodom koji je osvojio male, demokratski nastrojene i prozapadne narode namećući im pored komunizma i svoju kulturu i jezik. Čak i moje objašnjenje da u suštini govorimo istim jezikom izazivalo je kod njih priličnu nevericu. Medijska slika Jugoslavije gde žive narodi koji zbog totalitarnog režima nisu imali šansu za samoopredeljivanjem bila je već uveliko raširena. Upirući pogled u Zapad, *nove* nacionalne elite bratskih jugoslovenskih naroda upinjale su se da dokažu svoju ulogu poslednjeg bastiona evropske civilizacije pred istočnjačkim varvarstvom. "Za slovenačke nacionaliste ta granica je reka Kupa, koja razdvaja *mitteleuropску* Sloveniju od balkanske Hrvatske, za Hrvate je krajnja granica ona između njih i Srba, to jest između zapadnjačke katoličke civilizacije i istočnjačkog pravoslavnog kolektivističkog duha koje nije u stanju da shvati vrednosti zapadnjačkog individualizma. Srbi, konačno Sebe vide kao poslednju liniju odbrane hrišćanske Evrope od fundamentalističke opasnosti koju simbolizuju albanski i bosanski muslimani."⁹⁸ Opravdanje za odbacivanjem multikulturalnosti kao izmišljotini kosmopolitskih univerzalista koji mešaju narode, rase i jezike etnonacionalisti nalaze u prirodnoj samoodbrani čoveka od *smuljavanja* i želji da pripada jasno određenoj etničkoj zajednici koja daje smisao životu pojedinca. Danas kada se *etničko korenje* ponovo ukonačilo kao tlo pod nogama za ljude dezorijentisane slomom socijalizma, postavlja se pitanje kakav će ishod imati *implementiranje* tog ideološkog fosila u etnički prošaranom Vojvodini. Kakvih ćemo se čuda još nagledati i naslušati od dojučerašnjih partijskih tvrdolinijaša, a današ-njih članova vladajućih nacionalnih koalicija?

Andrea Semprini, autor knjige o multikulturalnosti ističe da bi "niži ste-

⁹⁷ Slavoj Žižek: *Metastaza uživanja*, Biblioteka XX vek, Beograd (1996), str.9.

⁹⁸ Slavoj Žižek: *Metastaza uživanja*, Biblioteka XX vek, Beograd (1996), str.40.

pen međusobnih kulturnih razlika trebalo da olakša asimilaciju i da vodi homogenizaciji i oblikovanju složene nacionalne kulture, ali da to nije uvek slučaj. Često je na delu fenomen koji je još Frojd nazvao *narcizmom malih razlika* koji deluje u suprotnom pravcu naglašavajući kulturnu različitost na račun sličnosti susednih kultura. Na toj osnovi se mogu razlikovati *segregativni* i *integrativni* multikulturalizam.⁹⁹ Problem multikulturalnosti je očigledno u suprotnosti sa tradicijom nacionalnih kultura što se u krajnjoj liniji vidi u današnjoj pojavi partikularnih identiteta čak i u dobro integrisanim zapadnim društvima. Pravo na suverenost i poseban identitet jeste razumljiv, ali je istovremeno i teško ostvariv u okvirima postojećih država. Manjine i pored svih zagarantovanih prava ostaju manjine, nespremljene da se integrišu jer integracija znači i gubitak etničke posebnosti. Da navedene teškoće nisu samo naša specijalnost svedoči i mišljenje nemačkog etnologa Utz Jeggle-a kada tvrdi da su nacionalne države projekcije sopstvenih naroda na površinu zemlje koja je međutim ponuđena samo kao zatvorena a ne i otvorena celina. Tokom nastajanja nacionalnih država nastale su i utvrđene granice kao stalne vrednosti koje nisu uspele da prihvate enklave već su se radije pomirile sa postojanjem manjina. Time su utrle put i budućim etničkim konfliktima. Etničke manjine su isključivo uplitanjem nacionalnih država postale samosvesne celine. Kao što ranije nije bilo neobično ako bi se neki Saksonac preselio u Rumuniju ili Švaba u Mađarsku; isto tako je ponašanje nadređenog naroda stavilo Pruse iznad Poljaka, Nemce iznad svih, Bugare iznad Turaka i pretvorilo Evropu u jednu eksplozivnu mešavinu koja je s iritirajućim zakašnjenjem raznela upravo Jugoslaviju.¹⁰⁰

Iako je multikulturalnost jedino pristojno rešenje koju čak i međunarodna zajednica može da ponudi, multietnični suživot nije više nešto što se samo po sebi podrazumeva. Istraživači fenomena multikulturalnosti smatraju da multikulturalna društva nisu novina na istorijskoj pozornici. U prilog te tvrdnje govore najpre klasični primeri – helenistička imperija Aleksandra Makedonskog i Rim kao države u kojima su zajedno živeli pripadnici mnogih naroda čije su se kulture susretale, dodirivale i mešale. U istoriji novog veka u takva društva spadaju Otomanska imperija i Austrougarska monarhija. I naravno sada već definitivno upokojena Jugoslavija.

Treba međutim istaći da je razvoj same ljudske svesti vremenom uticao na shvatanje šta je u stvari multikulturalna država. U savremenim društvima zasnovanim na neprikosnovenosti individualnih različitosti bilo da su one polne, rasne ili ideološke, multikulturalnost podrazumeva jedan funkcionalni konglomerat ličnih opredeljenja (iskustva Londona, Berlina, Amsterdama) o kojem

⁹⁹ Andrea Semprini: *Multikulturalizam*, Clio, Beograd (1999) str.156.

¹⁰⁰ Utz Jeggle: *Határ és identitás*, Regio 1994/2, str.14.

piše i Andrea Semprini: "Savremena društva multikulturalnost temelje na shvatanju kulturnih prava koja za ishodište imaju pojedinca, dok klasična društva vide u prvom redu kolektivitet a ne pojedinca. Zato bi možda, bilo opravdano takva društva označiti kao *proto-multikulturalna* dok bi termin multikulturalnosti (u užem smislu) bio rezervisan za savremena društva koja odlikuje postojanje više zajednica od kojih svaka ima posebnu kulturu, ali je ishodište prava na kulturnu osobenost pojedinac, a ne više isključivo zajednica."¹⁰¹

Etnolog Utz Jeggle smatra da se u većini multikulturalnih društava po pravilu izdvajaju određene grupacije i na osnovu tih svojevrsnih ili prisilnih razdvajanja razlikuje četiri vrste suživota

a) **geto** – gde je prisutno iskustvo različitosti i zatvorenosti. Zatvorenost je istovremeno i zaštita od nasilništva. Ovaj oblik suživota prikladan je za razne negativne projekcije na druge i rađa prezir prema drugačijem.

b) **kolonija** – je *pozitivan* *geto* pod kojim podrazumeva ohole naseobine kolonizatora gde nadređene gospodare opslužuju urođenici. Kulturne veze svedene su na najmanju meru, a kulturne granice povučene su od gore

c) **melting pot** – demokratska zamisao nastala u Sjedinjenim državama gde su doseljenici iz različitih kultura stvorili novo društvo koje se sa svojom raznovrsnom tradicijom utopilo u američki kulturni *main-stream*. Raznovrsnost je stvorena, ali je ravnopravnost izgubljena zbog nepremostivih razlika između bogataških kvartova i sirotinjskih četvrti.

d) **Rusčuk-ideal** – model opisan u Kanetijevom autobiografskom romanu gde u bugarskom gradu Rusčuku sukob različitog stvara jednu vrstu pluralnog identiteta koji je u stanju da u sebe integriše, bez gubljenja identiteta, svu raznolikost jezika, običaja i religija.

Iskustva Kanetija, a mogli bi smo dodati i Časlava Miloša, Ive Andrića, Isaka Baševisa Singera i drugih pisaca Istočne i Srednje Evrope, transponuju u književnost jedno izgubljeno iskustvo suživota zasnovanog na tananom održavanju ravnoteže između samopoštovanja i poštovanja drugačijosti kao lične vrednosti koja obogaćuje umesto da ugrožava. Odgovor na pitanje zašto i kako je to iskustvo izgubljeno, prevazilazi domete ovog rada.

Lomatanjem između današnjih tvrdih stavova etničkih nacionalizama i disonantnih multietničkih rasprava uočila sam da i savremena etnološka i kulturno-anthropološka istraživanja potvrđuju neveselu činjenicu da je u poslednjoj

¹⁰¹ Andrea Semprini: Multikulturalizam, Beograd (1999) str.153.

deceniji prošlog veka zaprepasavajućom brzinom došlo do društvenog preokreta u nacionalizam. Štaviše, u samoj etnološkoj literaturi je vidljivo da je počev od sedamdesetih godina, rasprava o etnicitetu urodila obilnom literaturom koja, iako je u značajnoj meri obogatila empirijsko poznavanje međuetničkih situacija u svim delovima sveta, ipak nije sve do danas omogućila da bude doista izgrađena jedna opšta teorija o etnicitetu. U jednom od pionirskih radova na tu temu, Antoni D. Smit tvrdi da je osećanje nacionalnog identiteta moćno sredstvo za određivanje i lociranje pojedinačnih ja u svetu, kroz prizmu kolektivne ličnosti i njene osobene kulture. Želja da se otkrije *ko smo mi* posebno je bitna za mnoge podvojene i dezorijentisane pojedince koji moraju da se nose sa silnim promenama i neizvesnostima savremenog sveta. "Taj proces samodefinisanja i lociranja predstavlja po mnogo čemu ključ za nacionalni identitet, ali i njegov element koji je izazivao najviše sumnji i skepticizma. S obzirom na širok raspon ljudskih stavova i percepcija, teško da iznenađuje to što nacionalisti, njihovi kritičari i mi ostali nismo u stanju da se složimo oko merila za nacionalno samodefinisanje i lociranje. Traganje za nacionalnim ja i odnos pojedinca prema njemu ostaju najzagonetniji element u nacionalističkom projektu."¹⁰²

Profesor Smit polazi od stanovišta da je nacionalistička doktrina logički protivrečna zbog mnogih vrsta nacionalnog ja na koje se nailazi u praksi (što je po njemu prirodna posledica viševidnosti nacije). Uprkos nekim pozitivnim aspektima nacionalizma kao što su odbrana manjinskih kultura; spasavanje *izgubljenih* istorija i književnosti; razrešavanja *krize identiteta*; nadahnjivanje otpora tiraniji; legitimisanje zajednice i društvene solidarnosti; čak i motivisanje privrednog razvoja oslonjenog na sopstvene snage, ipak je ideal nacije, presađen širom planete iz svojih središta na Zapadu, doneo sa sobom zbrku, nestabilnost, razdor i teror, posebno u oblastima mešovitog etničkog i verskog obeležja. Antoni D. Smit takođe navodi da je najveća zamerka upućena nacionalizmu to što predstavlja doktrinu koja naciju postavlja za cilj svakog političkog pregnuća, a nacionalni identitet za meru svake ljudske vrednosti. "Umesto ideje o jednom čovečanstvu, o svetskoj zajednici i njenom moralnom jedinstvu, nacionalizam nudi usku, sukobom bremenitu legitimaciju za političku zajednicu, legitimaciju koja neminovno protivstavlja jednu kulturnu zajednicu drugoj i jedino može, s obzirom na puku brojnost i raznovrsnost kulturnih razlika, odvući čovečanstvo u političku Haribdu."¹⁰³

¹⁰² Antoni D. Smit : Nacionalni identitet, Biblioteka XX vek, Beograd (1998) str 34.

¹⁰³ A.D. Smit : *ibid.* str. 35.

UMESTO ZAKLJUČKA

Završavam (ili tek počinjem?) studiju o iskustvu multietničnosti svesna mnogih slabosti koje nisam uspela da prevaziđem. Izabравši, na sopstvenu odgovornost, temu koja mi se činila sasvim u duhu vremena, pokušavam da se predmetu svoje nauke približim iz jednog novog ugla. Kao opravdanje mogu da mi posluže samo vrlo lični razlozi. Godinama vodim unutrašnji dijalog pokušavajući da razmrsim to klupko protivrečnosti koje život na granici podrazumeva. A granica i ima i nema. Svakodnevno prelazeći s jezika na jezik, menjajući kulturne gramatike, pokušavam da se saživim i razumem, bez predrasuda i profesionalne nadmenosti, stvarnost ljudi koji i jesu i nisu deo etničkih zajednica omeđenih prošlošću. Ako su manjine mostovi između dve nacije, kako to sami za sebe vole da kažu, **Kentauri** su reka sa dve sučeljene obale. Istorijske konvencije otežavaju im čak i da imenuju svoje bivstvovanje. Ovaj rad je stoga pokušaj razgovora o očutanom iskustvu.

Usklici nacionalističkih tribuna, приметni uoči popisa, da će se sada kada nema više Jugoslovena najzad videti koliko nas je, vređaju (osim dobrog ukusa) i nebrojeno mnogo, pretežno mladih ljudi multietničkog porekla. Na moje pitanje kako će nacionalno da se izjasne na popisu, nekoliko mojih učenika verovatno već namučeno tom dilemom, odgovorilo mi je da će reći da su NIŠTA. Tim mladim ljudima, primoranim da se osećaju kao NIŠTA posvećujem ovaj skromni rad.

A szabadkai multietnikus családok tagjainak identitástudata

Jelen munka megpróbálja felfedni azokat a problémákat amelyekkel a vegyes családok tagjai szembesülnek, különös tekintettel az elmúlt tíz év háborús körülményeire, amikor a nemzetiségi előítéletek átitatták mindennapjainkat.

Abból a tényből kiindulva, hogy Európaszerte Vajdaságban a legmagasabb a vegyesházasságok száma, megállapítható, hogy az itt kötött házasságok több mint 25% különböző nemzetiségi gyökerekre épül.

A fent tárgyalt problémával eddig még behatóbban nem foglalkoztak, ezért munkám fő célja e vegyesházasságokban élő nem tiszta identitástudatú egyének problémája, és ezek következményei melyekkel szembesülniük kell.

Az utóbbi időben jelentősen megnőtt azoknak az antropológiai és néprajzi munkáknak a száma, amelyek a volt kommunista országok népeinek

nemzeti és kulturális különbségeit kutatják.

A szerző több, az irodalomban fellelhető és saját megfigyelésen alapuló példán keresztül, próbálja bebizonyítani, hogy a multietnikus közegekben az újraélesztett és túlfűtött nemzetiségtudat összetűzésekbe torkollik. A végén fontos kihangsúlyozni, hogy a hosszantartó történelmi és politikai események következtében, az etnikai határok felbomlásának és a multietnikus családok megjelenésének ellenére a multietnikus identitástudat nem kapott semminemű legitimitást.

Identity of the People from Multiethnic Families in Subotica

The essay about the identity of people from ethnically mixed families in Subotica tries to reveal the problems these persons are facing with, especially in the last decade when war and ethnic prejudices were ruling our everyday life. Being aware of the fact that the rate of intermarriages in Vojvodina is the highest in Europe, we can easily conclude that more than 25% of the population originate from families with different ethnic roots. This multiethnic reality of our citizens was never a topic of any serious research, so the aim of this work is to identify the problem of not having a clear ethnic identity with all the consequences that this kind of human existence deals with. The growing importance of ethnicity and cultural differences, especially in ex-communist countries, is the subject of many contemporary works in anthropology and ethnology. Using the theory of the changeable ethnic identity the author adds some literary and personal experiences to strengthen the fact that reactivated and overemphasized ethnicity in a multicultural surrounding can only lead to further conflicts among minorities and majorities. It is also important to stress that in spite of the fact that long-lasting historical and political events caused the loosening of ethnic boundaries and emerging of multiethnic families, multiethnic identities didn't get any legitimacy.

BIBLIOGRAFIJA

- Batikova Marta Vegyesházasságok Pozsony környékén, u Regio, Budapest 1994/1
- Bergson, Anri Dva izvora morala i religije, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad (1989)
- Biacsi Antal Magyar betegség, (u Barométer) Tóthfalu (1997)
- Bibó István Válogatott tanulmányok, Magvető könyvkiadó, Budapest (1986)
- Boarov, Dimitrije Ima li još Vojvodine, Edicija Magma, Novi Sad (1996)
- Čolović, Ivan Dubina, Članci i intervjui 1991-2001, Samizdat FreeB92, Beograd (2001)
- Čolović, Ivan Politika simbola, Biblioteka XX vek, Beograd (2000)
- Dévaváry Zoltán Az értelmiség és a polgárság válsága Szabadkán Hét Nap 24. 10. 2001
- Dragičević-Šešić, dr. Milena Transparentna, demokratska, otvorena ili u zapećku, u Danas 25-26. januar 2002.
- Dudás Károly Gödörben, u Barométer, Logos, Tóthfalu (1997)
- Dudás Károly Nemzetiek és nemzetietlenek, Hét Nap, 26. jun 2002.
- Dudás Károly Oldott kéve, u Barométer, Logos, Tóthfalu (1997)
- Đordano, Kristijan Ogledi o interkulturnoj komunikaciji, Biblioteka XX vek, Beograd (2001)
- Đorđević Ljubomir Akcenti iz diskusija, (u Ogledi o regionalizaciji) Otvoreni univerzitet, Subotica (2001)
- Dzenkins, Ričard Etnicitet u novom ključu, Biblioteka XX vek, Beograd (2001)
- Epštejn, Mihail Vera i lik, Korist i razonoda, Matica srpska, Novi Sad (1998)
- Finkelrot, Alen Poraz mišljenja, Plato, Beograd (1993)
- Hobsbawm, Eric J. Nacije i nacionalizam, Novi Liber, Zagreb (1993)
- Hódi Sándor Jugoszlávia bombázása, Logos Tóthfalu (1999)
- Hódi Sándor Légüres térben, Logos, Tóthfalu (2001)

- Jeggle, Utz
Jojkić, Vladan
Határ és identitás, Regio, Budapest 1994/2
Nacionalizacija Bačke i Banata, Etno-politička studija, St. Jovanović & Bogdanović, Novi Sad (1993)
- Kalve, Žan-Luj
Rat među jezicima, Biblioteka XX vek, Beograd (1995)
- Kantor, Vladimir
Rusija je evropska zemlja, Edicija XX vek, Beograd (2001)
- Kartag-Ódri Ágnes
Csoportidentitás és a kisebbségi kulturális jogok, Regio, Budapest 1998/1
- Kecmanović, Dušan
Etnička vremena, Biblioteka XX vek, Beograd (2001)
- Kiš, Danilo
Gorak talog iskustva, u MI i Drugi, katalog izložbe, Univerzitetska biblioteka Svetozar Marković, Beograd (2002)
- Komšić, Jovan
Šanse interkulturalizma i iskušenja etnodemokratije, Otvoreni Univerzitet, Subotica (1997)
- Korhecz Tamás
Subotica – Utočište multikulturalne koegzistencije, (u Upravljanje multietničkim lokalnim zajednicama u zemljama bivše Jugoslavije) LGI/OSI, Budapest (2000)
- Kovačević, Boško
Trijumf ili obmana, Subotičke novine, Subotica (1991)
- Lazar Žolt-Dušan
Marinković
Regionalni identitet (u Ogledi o regionalizaciji) Otvoreni Univerzitet, Subotica (2001)
- Lázár Guy
A kisebbségek szerepe a nemzeti identitás kialakulásában, Regio, Budapest 1995/1-2
Lepenis, Wolf – Önkritikus modernség, u Regio, Budapest 1996/4
- Magris, Klaudio
S druge strane, u Danas, 28-29. decembar 2002.
- Matvejević, Predrag
Identitás betegségek, Regio Budapest 1995/1-2
- Miković, Milovan
Grad je reč, Subotica (1996)
- Moren, Edgar
Duh vremena, Biblioteka XX vek, Beograd (1979)
- Moren, Edgar
Kako misliti Evropu, Svjetlost, Sarajevo (1989)

Mirnics Károly	Asszimilációs tényezők és asszimilációs politika Jugoszláviában, Regio, Budapest 1998/2
Mirnics Károly	Kétnyelvűség a vajdasági vegyesházasságokban, Regio, Budapest 1994/4
Mirnics Károly	Kisebbségi sors (Manjinska sudbina), Fórum könyvkiadó, Novi Sad (1993)
Moskovisi Serž	Doba gomile, Biblioteka XX vek, Beograd (1997)
Nádor Orsolya	A magyar nyelv és az anyanyelvi oktatás, Regio, Budapest 1998/1
Nakarada, Radmila	Slom Jugoslavije – Nov izazov međunarodnim mirovnim pokretima (u Potisnuto civilno društvo) Eko centar, Beograd (1995)
Neumann Viktor	Multikulturális identitás a régiók Európájában, u Regio, Budapest 1997/3
Pančić, Teofil	Urbani Bušmani, Biblioteka XX vek, Beograd (2001)
Petrović, Ruža	Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt, Istraživačko Izdavački centar SSO Srbije, Beograd (1987)
Putinja, Filip & Stref-Fenar Žoslin	Teorije o etnicitetu, Biblioteka XX vek, Beograd (1997)
Radó Péter	Asszimiláció és nyelvváltás a magyarországi szlovének körében, Regio, Budapest 1996/1
Roszak, Theodore	Kontrakultura, Biblioteka Naprijed, Zagreb (1978)
Rot, Klaus	Slike u glavama, Biblioteka XX vek, Beograd (2000)
Klára Sándor	Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola – a kisebbségi kétnyelvűség, Regio, Budapest 1995/4
Sebők László	A horvátországi magyarok a statisztika tükrében, Regio, Budapest 1992/3
Schöpflin György (Džordž Šeflin)	Ráció, identitás és hatalom, Regio, Budapest 1998/2 Semprini, Andrea – Multikulturalizam, Clio, Beograd (1999)

- Skutnabb-Kangas, Tove A kisebbségi oktatás fejlődésének szakaszai, Regio, Budapest 1994/3
- Smit, Antoni D. Nacionalni identitet, Biblioteka XX vek, Beograd (1998)
- Stanovčić, Vojislav Civilno društvo i vladavina prava u višenacionalnim zajednicama (u Potisnuto civilno društvo), Eko centar, Beograd (1995)
- Szerbhorváth György Értelmiségünk kvintesszenciájáról, Symposion, Novi Sad, szeptembar-oktobar 1998.
- Šefčić, dr.Đerđ Jeretičke misli jednog real-intelektualca, Rukovet 1994/1-2-3, Subotica
- Šeflin Džordž Civilno društvo i nacionalitet (u Potisnuto civilno društvo), Eko centar, Beograd (1995)
- Tošić, Desimir Nacionalizam, osnovna smetnja za demokratsku evoluciju, u Danas, 7-8 decembar 2002.
- Tóth Zoltán Város és etnicitás, Regio, Budapest 1995/1
- Troebst, Stefan Nacionalizmus, államalapítás, nemzetépítés, Regio, Budapest 1992/4
- Vajda Gábor Visszaidegenedés, Püski, Budapest (2000)
- Veber, Rejmond Kultura nas čini ljudskim bićima, u Danas 25-26 januar 2003.
- Végel László Civilitás és kisebbség, Regio, Budapest 1998/3
- Woelk, Jens Od zaštite prava manjine do suživota, (u Ogledi o regionalizaciji) Otvoreni univerzitet, Subotica (2001)
- Žižek, Slavoj Metastaza uživanja, Biblioteka XX vek, Beograd (1996)

Mirko Grlica, viši kustos - istoričar

ZNAMENJA PROŠLOSTI

Četrnaest subotičkih zastava

U Gradskom muzeju u Subotici nalazi se veoma vredna zbirka, koja se sastoji od 19 starih zastava. Početni napor ka stvaranju zbirke učinilo je *Društvo za javnu biblioteku i muzej*, osnovano 1892. godine, koje je prikupilo najstarije gradske zastave iz 18. i 19. veka. Iz popisa muzejskog materijala nastalih 1899. i 1906. godine vidimo da je *Društvo* čuvalo tri vojne i dve cehovske zastave.

Društvo je 1905. godine izgubilo finansijsku podršku gradskih vlasti, te je naredne godine obustavilo aktivnosti. Predmete sakupljene do tog perioda je preuzelo na čuvanje Gradsko veće. Za vreme Prvog svetskog rata mnogi predmeti su uništeni, ali su pomenute zastave ostale sačuvane. Gradski senat je 1923. godine preostale muzejske predmete predao na čuvanje subotičkoj gimnaziji, gde je došlo do daljeg propadanja materijala. Zbirka zastava je počela da se upotpunjuje posle Drugog svetskog rata. Od osnivanja 1948. godine u Gradski muzej su zastave donosili i poklanjali ih predstavnici novih vlasti, udruženja građana, pojedinci, da bi danas zbirka narasla do pominjanog broja.

Nedostatak brige o zbirci zastava se protezao do sredine osamdesetih godina 20. veka, jer im nije bio obezbeđen adekvatan smeštaj u opuštenom položaju, gde bi bile zaštićene od insekata i svetlosti. Krajnje skučen prostor depoa uslovio je da se zastave koje su odvojene od zastavnih kopalja ispresavijaju i stave u velike kartonske kutije. To je znatno oštetilo strukturu materijala (uglavnom svila), a posebno je oštetilo slikane detalje na zastavama. Zastave koje su ostale pričvršćene na originalno zastavno koplje su savijene oko njega i zaštićene od uticaja svetlosti i insekata.

S aspekta konzervatorsko - restauratorskih radova stanje zbirke je još lošije: do početka poslednje decenije 20. veka konzervirano je pet najugroženijih zastava udruženim sredstvima pokrajinskih i subotičkih vlasti. Izbijanjem poslednjih ratova na jugoslovenskom prostoru, novac koji je do tada korišten za zaštitu kulturnih dobara, počeo je da se koristi u mnogo prozaičnije svrhe, tako da za zaštitu zastava nije ostalo ništa do današnjih dana.

Zajedničko obeležje svih predmeta iz ove zbirke je da su po nekom osnovu vezane za Suboticu. Bez obzira na šarolikost materijala u zbirci, moguće je izvršiti klasifikaciju zastava na dve grupe: na vojne i na zastave raznih udruženja (političkih, zanatlijskih, socijalnih, kulturnih, sportskih).

Ovaj rad obrađuje četrnaest predmeta iz zbirke zastava, tj. one o kojima

smo uspeli prikupiti podatke o njihovom istorijatu.

Najstarija sačuvana gradska zastava

Iz vremena kada je Subotica postala slobodni kraljevski grad, sa imenom tadašnjeg vladara Habzburškog carstva, potiče najstarija sačuvana gradska zastava. Prve podatke o njoj našli smo u popisu muzejskih predmeta, koji je obavio Karolj Balog 16.12.1899. godine. Među zastavama koje je čuvalo *Društvo za javnu biblioteku i muzej* spominje se *mala plava zastava – sa jedne strane dvoglavi orao, sa druge grb slobodnog kraljevskog grada Subotice*.¹

Lajoš Belčkei (Bölcskei) je 9.1.1906. godine okončao drugo inventarisanje pomenutog muzejskog materijala i u njemu ovu zastavu spominje kao *mala plava zastava – 1 komad*.²

U staroj inventarnoj knjizi Istorijskog odeljenja Gradskog muzeja u Subotici se za ovu zastavu kaže da je nastala 1779. godine, kada je Subotica 22.1. dobila drugu povelju od Marije Terezije. Nisu nam poznati izvori na osnovu kojih se tvrdi da zastava potiče baš iz pomenute godine, ali smo pronašli dokumenat koji posredno potvrđuje da je zastava nastala u 18. veku.

Arhiv Izvršnog odbora GNO Subotice je 17.11.1949. godine predao Gradskom muzeju u Subotici *dve stare zastave grada Subotice*.³ Sreća je što je tadašnji direktor i jedini kustos Muzeja, dr Imre Šulman, već narednog dana preduzeo korake da zaštiti zastave. Uputio je pismo Milanu Duhaču, konzervatoru i restauratoru Umetničkog muzeja u Beogradu u kome se kaže: *Imamo stare zastave iz 18. i 19. veka koje želimo konzervirati...*⁴

O tome da je iz 18. veka i da je vezana za proglašenje Subotice za slobodni kraljevski grad, svedoči i njen izgled. Zastava (GMS, I-389) je izrađena od plavog brokata, a dimenzije su joj 47 x 72 cm. Sa tri strane zastavu obrubljuju končane rese, a sa četvrte je zastava prošivena tako, da se kroz prošiveni deo može provući zastavno koplje. Sa jedne strane je naslikan grb slobodnog kraljevskog grada Maria Theresiopolisa, oko koga su biljni motivi naslikani belom (sada sivom) bojom. Sa druge strane naslikana je manja verzija austrijskog grba.⁵ Na grbu je predstavljen crni dvoglavi orao, koji desnom kandžom drži žezlo, a levom – mač. Iznad glava orla je zlatna carska kruna, a na njegov-

¹ Magyar L., Három kincsestar, Subotica 1985, 94.

² ibid., 124.

³ Arhiva Gradskog muzeja u Subotici (AGMS), 311/17.11.1949.

⁴ ibid., 312/18.11.1949.

⁵ A Pallas nagy lexikona, XIII, Budapest 1935, 505.

im grudima je grb sa monogramom carice Marije Terezije. Oko ovog grba su biljni motivi bele boje.

Sačuvano je i originalno koplje zastave, dugo 230 cm. U donjem delu je zašiljeno, a vrh je obložen mesinganim limom. Donja polovina je izbrazdana kanelurama i plave je boje, a gornja polovina je okrugla i na vrhu ima listoliki mesingani produžetak sa slovima MT (Marija Terezija).

Postoji još jedna činjenica koja nam ukazuje da je ova zastava nastala povodom proglašenja Subotice za slobodni kraljevski grad. U sklopu milenijumske proslave, održane 1896. godine povodom hiljadu godina od dolaska Mađara u evropski prostor, Subotica je naručila veliko platno *Proglašenje Subotice za slobodni kraljevski grad*. Autor slike Mačas Jančík⁶ je sasvim jasno naslikao zastavu o kojoj smo govorili.

Zastava građanske milicije

Vrlo dobro očuvana i izuzetno vredna je zastava građanske milicije, nastala 1817. godine. Nalazimo je u oba već pominjana popisa muzejskih predmeta, koje je čuvalo *Društvo za javnu biblioteku i muzej*. U oba slučaja za nju se navodi da je *zastava građanske milicije iz 1817. godine*.⁷ Izvršni odbor GNO Subotice je 1949. godine predao i ovu zastavu (GMS, I-390) na čuvanje novoo osnovanom Gradskom muzeju.⁸

Izrađena je od plave svile, a dimenzije su joj 58 x 97 cm. Po ivicama je obrubljena resama od srebrnog konca, a završava se na dva šiljata pera. Oko ivica zastave su žutom bojom naslikani jednostavni polukružni ukrasi.

S jedne strane zastave je u središnji deo umetnuto platno prečnika 28,5 cm, na kome je u tehnici ulja urađena scena *Preobraženja Kristovog*. Oko scene je žutom bojom ispisan natpis: CHRISTE! SUB HOC SIGNO SIS NOBIS AUXILIIS.

Isti ukrasi se nalaze i na drugoj strani zastave, u čijem središnjem delu je umetnuto platno na kome je naslikan grb Subotice. Oko platna je zlatovez, a oko ovoga natpis: CONDECORATI SUMUS PRO FOCIS PATRIIS ARIS. CIVES M. THERESIOPOLITANI.

Mnogo podataka o zastavi i jedinici građanske milicije saznajemo iz listolikog završetka sa vrha zastavnog koplja. Izrađen je od pozlaćenog metala, visok je 39 cm, a oko njega je urezan sledeći tekst: *Anno 1817 Collonello Civilis armati corporis Josepho Antunovits de Almás Una Senatore L R Cittis M.*

⁶ Mačas Jančík (Bekeš, 10.5.1864-16.9.1906) Po okončanju studija u Budimpešti i Parizu vratio se 1888. godine u rodno mesto. Prvo je radio ilustracije, potom velike istorijske kompilacije.

⁷ Magyar L, *ibid.*, 94 - 124.

⁸ AGMS, 311/17.11.1949.

Theresiopolitani.

S druge strane je urezan sledeći tekst: *Populi Rectoribus Ludovico Vermes de Nagy Budafa Judice. Thoma Kuluncsich Consule. Mathia Markovich Capiteano Senatore. Balthasare Szucsich de Pacser Tribuno plebis.*

Zastava iz revolucionarnih dana 1848/49. godine

U zbirci zastava Gradskog muzeja u Subotici posebno mesto, zbog svog značaja zauzima zastava iz Revolucije 1848/49. godine. Značajna je jer je do sada bilo poznato samo 5 očuvanih zastava iz toga vremena koje potiču sa teritorije Vojvodine.

U Vojnom muzeju u Beogradu se čuvaju dve zastave iz tih burnih događaja. Jedna je zastava domobranskih dobrovoljaca, koje je u bici kod Vilova predvodio kapetan Gedeon Vilović. Zastavu je Narodnom muzeju u Beogradu poklonila 1885. godine izvesna gđica Leović. Druga zastava koja se čuva u Vojnom muzeju je zastava mađarskih honveda, zarobljena kod Sombora, zajedno sa komandantom jedinice Ballon-om. Interesantno je da je ova zastava u oba svetska rata bila prenošena u Mađarsku, da bi po završetku ratova bila vraćana u Beograd.

Treća i četvrta zastava iz revolucionarnih godina sa sredine 19. veka pronađene su sredinom osme decenije 20. veka u Pančevu i čuvaju se u tamošnjem muzeju.⁹

Peta zastava čuva se u Muzeju Vojvodine u Novom Sadu. To je barjak zemunske narodne garde *od Ž.(ivka) Petrovića izmolovan 3 Septembria 1848 let. Hrist.*¹⁰

Zastava (GMS, I-392) koja se čuva u subotičkom Gradskom muzeju je izrađena od jednostrukog platna crveno – bele boje, dok je treće polje trobojnice, plavo, nasilno otrgnuto sa zastave. Ostaci plavog polja vrlo dobro su vidljivi na mestu sastava plavog i belog polja. Preko belog polja je natpis *Da živi sloboda* ispisan ćirilicom, a ispod njega je istovetan natpis latinicom. Natpis ćirilicom je crvene boje, a latinicom – plave boje. Dimenzije zastave su 108x87 cm, dok se po ostacima plavog polja može pretpostaviti da su dimenzije cele zastave, sa plavim poljem, bile 108x123 cm. Pomoću 7 alki zastava je pričvršćena na zastavno koplje dugačko 305 cm. Koplje na vrhu ima završetak u obliku kugle, od koje se niz koplje spiralno spuštaju boje trobojnice: crvena-bela-plava.

Zastava je bila izuzetno oštećena u borbi. Na više mesta ima rupe

⁹ P. Vasić, Dve zastave iz 1848, *Politika*, 3.1.1976.

¹⁰ Klasicizam kod Srba, III, Beograd 1956, 391.

nastale od puščane municije. Na belom polju su četiri znatnija oštećenja, gde je platno rasečljeno 5-10 cm. Interesantno je da su sva četiri oštećenja u jednoj liniji i da je u istoj liniji oštećeno i zastavno koplje. Na njemu je vidljivo da je pogodeno zrnem kalibra oko 10 mm, koje je ostavilo gotovo okruglu rupu na koplju.

S druge strane nema natpisa.

Određivanje vremena kada je ova zastava nastala, njenog porekla i načina kako je dospela u Suboticu bilo je otežano time što u dokumentaciji muzeja nema ni jednog podatka, a ni sama zastava ne pruža neposredne podatke. Zato je rešenje koju nosi ova zagonetka trebalo potražiti indirektnim putem.

Boje trobojnice nam govore da je u pitanju hrvatska zastava. Ne čini se realnim da je u pitanju srpska zastava nastala pod uticajem zvanične srpske zastave predviđene Sretenjskim ustavom iz 1835. godine. Ovaj liberalni akt je predviđao u glavi II, čl.3: *boja narodna srbska est otvoreno crvena bela i čelikas-to ugasita.*¹¹ Iako je redosled isti smatramo da je Sretenjski ustav bio veoma kratko na snazi (samo nekoliko nedelja) da bi vršio neki značajniji uticaj van granica Kneževine.

Mogućnost da je u pitanju nepreciznost, jer je sredina 19. veka vreme kada se formira redosled boja na srpskoj, crnogorskoj, hrvatskoj i slovenačkoj trobojnici,¹² takođe je isključena. Kada zastavu posmatramo zajedno sa natpisima, ona dobija jednu posebnu političku dimenziju.

Nepreciznosti nije bilo oko natpisa na zastavi. Ono što je napisano i kako je napisano, otkriva nam dalje puteve za razrešavanje dilema. Natpis *Da živi sloboda* je doslovni prevod jednog od mađarskih bojnih pokliča iz revolucionarne 1848/49. godine. On se javlja i u srpskim proglasima toga vremena. Tako se proglas Narodnog odbora iz Karlovaca od 15.(27.)5.1848. godine završava: *da živi sveta vera, sloga i narodnost naša, da živi sloboda premilog našeg junačkog naroda.*¹³

Da je u pitanju zastava iz prve polovine 19. veka svedoči nam jedan detalj u natpisu ćirilicom. Tu je reč *ЖИВИ* napisana u obliku *ЖИВІ*, gde zadnje slovo ukazuje da se radi o crkvenoslovenskom jeziku, jeziku građanske klase do pobede Vukovih reformi.

Još jedan detalj, koji sigurno nije slučajna, puno nam je pomogao. Činjenica da je natpis na zastavi napisan ćirilicom i latinicom, govori da je u pitanju zastava pod kojom su se borili Srbi i Hrvati.

U Vojvodini je 1848/49. godine bilo još hrvatskih zastava. Tako je Luka Kendelac, vrhovni sudija Velikokikindskog distrikta, u kikindskom magistratu

¹¹ Ustav Knjaževstva Srbije (fototipsko izdanje), Gornji Milanovac 1984, 32.

¹² Đ. Mano-Zisi, Istorija naše zastave, *Zmaj - dački kalendar* 1935, 88.

¹³ Thim J, A Magyarországi 1848/49 - iki szerb fölkézés története, II, Budapest 1930, 305.

izjavio da je 24.4. jedna grupa građana, koju je predvodio Đorđe Radak mlađi, skinula mađarsku zastavu i umesto nje *istakli su hrvatsku zastavu u uverenju da će samo pod ovom zastavom ostvariti podelu ritske zemlje*,¹⁴ što je bio jedan od uzroka Kikindske bune.

U vođstvu srpskog pokreta bila je razvijena svest da se srpska Vojvodina može izvojevati u saradnji sa Hrvatskom i Srbijom, a uz formalnu lojalnost Beču. Glavni odbor, na čelu sa Đorđem Stratimirovićem, je još 10.(22.)5.1848. godine izdao proglas Hrvatima, Bunjevcima i Šokcima iz Vojvodine, štampan latinicom, u kome se poziva u zajedničku borbu protiv Mađara. Odbor se obavezao da će poštovati njihova verska prava.¹⁵

Plodovi takve orijentacije, mada ne veliki, ipak su pristizali. Opunomoćenik Glavnog odbora iz Karlovaca, poručnik Dimitrije Orelj, uspeo je svojim *popularitetom*, da privuče Hrvate iz Morovičke kompanije da se priključe srpskoj buni.¹⁶

Konačno rešenje problema ove zastave je usledilo posle pronalaženja pisanih dokumenata koji ukazuju na nju. U pominjana dva inventara muzejskih predmeta se spominje i ova zastava. Glavni arhivar Karolj Balog je za ovu zastavu zabeležio: *srpska zastava iz 1848. godine – 1 komad*.¹⁷ U drugom popisu, koji je obavio Lajoš Belčkei (Bölcskey) ova zastava se određuje kao *szerb fölkelés zászló 1848-ból*.¹⁸

Sve dileme oko porekla zastave i načina na koji je dospela u Suboticu razrešio je opis događaja iz 1848. godine u *Istoriji slobodnog kraljevskog grada Subotice* Ištvana Ivanjija. On navodi da se subotička milicija, koja je brojala 248 vojnika, nalazila u mađarskom logoru u Futogu, gde je obezbeđivala prelaz preko Dunava.¹⁹

Do manjeg okršaja sa srpskom vojskom došlo je 17.7.1848. godine, kada su pokušali prelaz preko Dunava. Sukob se završio pobedom Subotičana i povlačenjem Srba u Srem. *Trijumfalan je bio povratak čete u grad posle prve srećno završene bitke, iz koje su Subotičani doneli sa sobom i jednu neprijateljsku zastavu, beleži Ivanji*.²⁰

Iako je bio u pitanju okršaj manjih razmera, u kome je poginuo samo

¹⁴ M. Rajkov, Dokumenti o revoluciji 1848/49. u Velikokikindskom distriktu, Zbornik MS 11 (1975).

¹⁵ Thim J, *ibid.*, II, 271-272.

¹⁶ S. Gavrilović, Srem u revoluciji 1848/49, Beograd 1963, 179.

¹⁷ Magyar L, *ibid.*, 94.

¹⁸ *ibid.*, 123.

¹⁹ Mađarski logori su bili u Futogu, Palanci, a u Petrovaradinu je bio carski general Hrabovski, koji je priznavao mađarsku vladu. Srpski logori su bili u Karlovcima, Kamenici, Čereviću i Banoštoru.

²⁰ Iványi I, *ibid.*, 436.

jedan vojnik subotičke milicije, Menjhert Seleši, Gradsko veće je na svečanoj sednici 21.7.1848. godine rešilo da imena svih 248 vojnika koji su učestvovali u toj pobjedi, upiše u zapisnik za *večnu uspomenu*. Mačas Madea, koji je osvojio zastavu, je za ispoljenu hrabrost posebno nagrađen od Jožefa Rudića – jednim zlatnikom.

Iz svega iznetog smatramo da je u pitanju zastava iz Revolucije 1848/49. godine. Nastala je verovatno u krajevima gde je živelo pomešano srpsko i hrvatsko stanovništvo, možda u Sremu ili Slavoniji. Da bi se u pokret privukli Sloveni katoličke vere, dakle iz čisto političkih razloga, zastava je hrvatska trobojnica, ali je jedan od natpisa na zastavi ispisan ćirilicom, da bi se zadovoljilo i srpsko stanovništvo.

Zastava milenijumskog banderijuma

Veliku mobilnost masa, ali sa različitim ciljevima, donela je milenijumska proslava 1896. godine. Zvanična Budimpešta se trudila da sa što više pompe i romantičarskog zanosa, svojstvenog tadašnjem vremenu, proslavi hiljadu godina od dolaska Mađara u Evropu. Drugačija su bila raspoloženja u nižim slojevima društva i među nemađarskim narodnostima. Oni su pokušavali da baš ovu proslavu iskoriste i pažnju javnosti skrenu na probleme svog socijalnog ili nacionalnog statusa.

Na svečanoj sednici mađarskog parlamenta je donet čak i Milenijumski zakon, kojim je proslava dobila najviši i obavezujući karakter. Zakon je precizirao trajanje izložbe i to da će je otvoriti car - kralj.

U skladu sa ovim nesvakidašnjim nacionalno - romantičarskim zanosom i subotičke vlasti su se potrudile da proslave jubilej. *Za milenijumsku izložbu pripremljene subotičke stvari će se za ogled najpre izložiti u dvoranama varoške gimnazije. Ova izložba će se moći besplatno pogledati 4. 5. i 6. travnja, tj. na veliku subotu, Uskrs i vođeni ponedjeljak.*²¹

U celom poslu je bilo i problema praktične prirode, koji su tako i rešavani. Tako u tadašnjoj štampi čitamo: *Milenijumska proslava u Subotici neće se održati 10. maja, nego 17, jer se 10 održava državni vašar.*²²

Jedan od najznačajnijih detalja u mozaiku milenijumske proslave je bila izrada gradske zastave. Još početkom 1896. godine je pokrenuta inicijativa da treći grad po broju stanovnika u mađarskom delu Monarhije, dobije dostojnu zastavu za banderijum. O toj inicijativi prenosimo deo teksta iz lista *Népszava*: *Subotičke gospode su se 11. o. m. (februara) dogovorile da će do 6.6. izraditi o*

²¹ Neven, 3/1896.

²² Szabadka és Vidéke, 16/1896.

svom trošku ukrasnu zastavu za gradski banderijum, koji će poneti pred Nj. V.(...) pod predsjedništvom supruge Arpada Hidega u gradskoj kući je 20. februara u 16 sati održan sastanak odbora koji je utvrdio buduće zadatke... Veliki kapetan Mačas Salai, sekretar odbora, je referisao o cilju današnjeg sastanka i zamolio prisutne da se oko izrade zastave konačno odluče. Sastanku je prisustvovao veliki župan Endre Šmaus, koji se obratio prisutnima i dirljivim rečima govorio o značaju zastave. Izrazio je nadu da će po završetku radova zastava biti jedna od najboljih u državi, na čemu je unapred izrazio zahvalnost građana.²³

Posle ovoga gospođe su prionule na posao, a gradske vlasti su izabrale 22 konjanika za milenijumski banderijum.²⁴ Bili su tamo: Bela Vermeš, Šandor Vojnić, Đula Birkaš, Janoš Janiga, Imre Jakopčić, Benedek Sudarević, Marko Crnković, Mihailo Gabrić, Janoš Rezmanj, Mihajlo Malagurski, Matija Šarčević, Lovro Sudarević, Petar Skenderović, Ivan Stantić, Peter Varga Horgoši i Marko Vukov. Pored njih, u sastavu banderijuma bila su dva glasnika i dva seiza (konjušara). Za izradu uniformi članova banderijuma bio je zadužen jedan od najboljih subotičkih krojača Antal Kramer.²⁵

Primljenu obavezu subotičke gospođe su izvršile na vreme. Na svečanosti u hotelu *K varoši Pešti* 5.6.1896. godine, udovica Arpada Hidega je u ime velikog broja subotičkih gospođa predala zastavu velikom županu Šmausu, koji ju je prosledio Beli Vermešu. Ovaj je u kratkom govoru zahvalio gospodama na trudu.²⁶

Sa obe strane zastava (GMS, I-391) ima za osnovu plavu svilu, veličine 55x90 cm. Obrubljena je trakom sa resama od srebrnog metalnog konca. Rese uokviruju zastavu sa tri strane, dok se sa četvrte nalaze sedam alkica, koje služe za pričvršćenje zastave na koplje. U sredini zastave umetnuto je platno na kome je lik Marije Terezije, rad budimpeštanskog slikara Janoša Bema (Böhm). Carica je u beloj haljini, ogrnuta purpurnim plaštom i sa krunom ispred sebe. Platno je uokvireno širokim zlatovezom nepravilnog oblika. Na oko 5 cm od ivica zastave je vez srebrnim koncem, koji je popunjen vezom od belog konca. U donjem levom uglu je datum kada je Subotica postala slobodan kraljevski grad 22. januar 1779. godine. U istom uglu je sasvim sitnim vezom natpis: *Terv. Reichl J. Ferenc*. Sasvim sitnim slovima, izvezen je žutim koncem u donjem desnom uglu natpis: *Him. Flaschl Róz*.

S druge strane zastava je bogato ukrašena vezom od belog i srebrnog konca. U donjoj polovini je izvezen grb Subotice. U donjem desnom uglu izvezeno je 8.6.1896. godine - datum kada je održana svečanost u Budimpešti.

²³ *Népszava*, 8/1896.

²⁴ *Szabadka és Vidéke*, 16/1896.

²⁵ *Szabadkai Közlöny*, 16/1896.

²⁶ *ibid.*, 23/1896.

Zastava iz Nadvarada

Interesantan je istorijat zastave koja je u Suboticu stigla kao poklon iz Nadvarada, grada koji se danas nalazi u Rumuniji i zove se Oradea Mare. Zaposedanjem Bačke od strane mađarske vojske aprila 1941. godine, dogodilo se jedno od niz *oslobađanja* ovih krajeva tokom 20. veka.

Usledila su čestitanja i darivanja povodom povratka Subotice u granice Mađarske. Jedan od tih poklona je zastava iz Nadvarada (GMS, I-398), koja ima dimenzije 120x180 cm i bila je pričvršćena na zastavno koplje dugo 136 cm.

Izrađena je od dvostruke svile u bojama mađarske trobojke. Na jednoj strani je izvezen mađarski grb i natpis: ELŐRE AZ EZERÉVES HATÁROKIG. Na drugoj strani zastave je izvezen grb Nadvarada i natpis: NAGYVÁRAD TÁRSADALMÁTÓL 1941.

Uz zastavu je poslata i izdubljena palica duga 32 cm. U nju je bila smeštena poruka: *Nagyvárad társadalmá a román uralom alól felszabadultan most irányít először váltófutókat nemzeti lobogóval a visszatért déli részek felé! Az irány: a felszabadított Szabadka!! Legyen e zászló a visszatért Nagyvárad testvéri üdvözlétének, ragaszkodásának és szeretétének maradandó jelképe! Nagyvárad, 1941. majus hó 24.* Na kraju slede potpisi poslanika državnog parlamenta Arpada Arvaija, velikog župana Endre Hlatkija i gradonačelnika Ištvana Šoša.

Bunjevačka zastava

Koliko su istorijski procesi kompleksni i često odudaraju od uobičajenih stereotipa, vrlo dobro svedoče događaji iz Subotice tokom 1941. godine. Dok su novouspostavljene mađarske vlasti oštricu svog represivnog aparata odmah po dolasku u grad usmerile ka levičarima i antifašistima, najvećim delom mađarske nacionalnosti, podrška im je stigla od dela slovenskog stanovništva, od grupe Bunjevaca, koji su svoje stavove obelodanili u štampanom obliku, u jednom proglasu (GMS, I-2131).

Braćo Bunjevci!

Hvala Svemogućem Bogu raspao se Jugoslovenski san i naša mila varoš ponovo se vratila u državu sv. Stipana, kojoj je i pripadala stotinama godina.

U ovoj varoši su dobili naši didovi novo ognjište kad su bižali isprid turskog pritiska, došli ovamo prija blizo tri stotine godina, gdi su ih Mađari srdačno dočekali, prigrlili ih na grudi i pružili dom progonjenima.

Od tada su Bunjevci u miru živili sa braćom Mađarima, bili su virni i

požrtvovani sinovi domovine i poštenim radom, plugom i oružjem su služili zajedničku domovinu.

Nikada Bunjevci nisu gledali priko granica, samo prema Budimu, prema sv. kruni - kruni sv. Stipana, koja je podjednako dilila svoje svitile i tople zrake svima građanima otadžbine. Nije tu nikada bilo razlike između građana i građana, svaki je težio toliko, koliko je vridio po svom znanju, poštenju, marljivosti, vridnosti i tačnom vršenju svojih građanskih dužnosti. To su vidili i naši stari, a vidili smo i mi, i zato je naša vrnost bila nepokolebljiva.

Samo se posljednjih 10-20 godina mira našlo nekoliko zalutalih Bunjevaca, koji su počeli gledati prema jugu i raznašajući bestidne laži suprotstavili se otadžbini, koja im je dala dom, imanje, zaštitu i dobrobit, i potkopavali onu Mađarsku, koja ih je bratskom ljubavlju primila.

Govorili su da Mađari ugnjetavaju Bunjevce, da ih tiraju iz njihovi crkava i da im bičevaju dicu ako se usude govoriti svojim jezikom.

Draga braćo! Vi znate isto tako dobro kao i mi da to nije istina, Vi ste živi svidoci toga da je to laž.

Nema ni jednog Bunjevca koji bi mogao kazati da su ga dirali samo zato što je Bunjevac ili da je samo zbog toga pritrpio kakvu štetu. Same činjenice poriču ove klevete. Vi svi znate da su mnogi glavni ljudi ove varoši bili Bunjevci i svi su mogli biti kao što su mnogi i bili advokati, ličnici, indžiliri i svaki je mogao dostići najviše dostojanstvo, ako je zato bio sposoban.

Bunjevci su kao virni, poštteni, marljivi i trizni građani imali neprikosnoveni glas. Ovaj dobar glas pomutili su oni lutaoci, koji su se suprotstavljali Mađarima i koji su išli za rasparčavanje države sv. Stipana. Njihova je zabluda bila velika, ali virujemo da su već uvidili da su teško pogrišili i zato molimo sve vas da zaboravimo i sahranimo gorke uspomene prošlosti.

Draga braćo Bunjevci! Ima nas još mnogo koji smo vidili i iskusili prošlu mađarsku vladavinu kad smo imali nameštenja, kad smo mogli pribitati imetak, i tu smo svi, koji smo poznavali i teško snosili skoro propalu jugoslovensku vladavinu. I, ako je sigurno, da je mađarska vladavina bila bolja, jer je zaista bila bolja, onda možemo biti sigurni, da će i opet biti bolja nego što je bila ona koja se pod teretom grija svojih srušila.

U ovoj potpuno oživiloj državi sv. Stipana želimo mi i dalje živiti kao što su i naši didovi činili, očemo ovde živiti i raditi svi za državu sv. Stipana. Na ovakav rad zovemo sve Vas, da rame uz rame s braćom Mađarima zajedno poradimo za zajedničku nam domovinu i našu milu varoš.

Da bi ovu našu želju ispunili održaćemo t.g. juna 2-og, to jest na drugi dan Dova prije podne u 9 sati svečanu svetu misu u crkvi Svete Terezije, zbornu misto prid crkvom u pola 9 sati sa barjacima, a zatim pak veliki svečani zbor u Levente domu (bivši Sokolski dom) na

jacima, a zatim pak veliki svečani zbor u Levente domu (bivši Sokolski dom) na koji Vas sve pozivamo.

Tekst proglasa štampan je na mađarskom i srpskohrvatskom, a autori su se potpisali ovako: Mamusich János, Krempotics Péter, Dulics Balázs, Dr. Mamusich József, Szkenderovics Gyula, Vukovics Antal, Piukovics János, Knapc Alajos, Vujkovics Péter, Ivkovics Iv. Márk, Sokcsics Pál, Orcsich Albert, Osztrogonacz Simon, Matkovics Mátyás, Fabianovics Alajos, Vujkovics György, Rajcsich József, Vukovits Géza, Vukov József i Polyákovics Pál.

Najverovatnije je baš za tu priliku nastala prigodna zastava, koja se čuva u Istorijском odeljenju Gradskog muzeja u Subotici. Zastava grupe subotičkih Bunjevaca (GMS, I-396) izrađena je od dvostruke svile u bojama mađarske trobojnice i ima dimenzije 102x320 cm. S jedne strane je raznobojnim koncem izvezen mađarski grb na kvadratnoj osnovi uokvirenoj žutim koncem. Oko grba je izvezen natpis: HÜSÉGÜNK ÉS HÓDOLATUNK JELEÜL. A SZABADKAI BUNYEVÁCSÁG.

S druge strane je ista osnova, u centralnom kvadratu je izvezen grb slobodnog kraljevskog grada Subotice, a oko njega je natpis: U ZNAK VIRNOSTI I ODANOSTI. BUNJEVCI.

Svako od tri polja mađarske trobojke završava kićankom boje zlata.

U epilogu ove priče nema nepredvidivih detalja. Ovakva *izletanja* pripadnici totalitarnih režima, kakav je bio i komunistički nakon Drugog svetskog rata, nisu praštali. Na osnovu dostupnih podataka saznajemo da su Skenderović i Šokčić nestali kao pripadnici honveda, dok su Krmpotića, oba Vukovića, Knapca, Ostrogonca, Fabijanovića, Rajčića i Poljakovića streljali *oslobodioci* iz jeseni 1944. godine.

Zastava Antifašističkog fronta žena Subotice

Subotičke zastave vezane za antifašistički pokret i godine nakon Drugog svetskog rata imaju istog tvorca. Sve su nastale kao rezultat rada vrednih ruku Lozike Budanović - Seke. Iz njene sobe u ulici Dinka Šimunovića izašle su dve zastave VIII vojvođanske udarne brigade, zastava Narodnog fronta i zastava Antifašističkog fronta žena Subotice.²⁷

Ova poslednja je sačuvana u Istorijском odeljenju Gradskog muzeja u Subotici (GMS, I-399). Izrađena je od dvostruke brokat svile 108x180 cm. Sa obe strane za osnovu ima jugoslovensku trobojku. Na jednoj strani je preko belog polja izvezena crvena petokraka, a oko nje je kružni natpis ANTIFAŠISTIČKI FRONT ŽENA SUBOTICA u zlatovezu. Identičan natpis je i sa druge strane, s tom razlikom da ovaj okružuje državni grb, izvezen koncem

²⁷ M. Vučinić, Seka, vezilja naših zastava, *Subotičke novine* 29.8.1969.

u više boja.

Jedna od užih strana zastave se završava resama boje zlata, dok je druga prošivena tako da bi se na nju moglo navući zastavno koplje, izrađeno od nebojenog drveta. Dugo je 3 metra i na vrhu ima aluminijsku zvezdu petokraku, čiji raspon krakova iznosi 20 cm.

Dve zastave bolesničko - potpornih blagajni

Stupanjem na snagu XIV zakonskog člana prvog aprilskog dana 1891. godine u Ugarskoj su praktično ukinute bolesničke blagajne, koje su se nalazile pod neposrednim rukovođenjem radnika. Mogle su i dalje opstati kao organizacije privatno pravnog karaktera, ali su se svi njihovi članovi mogli upisati u državne okružne blagajne. U većini slučajeva materijalni položaj radnika nije mogao izdržati dvostruko članstvo, pa su ranije bolesničke blagajne prestajale sa radom.

Nove okružne blagajne bile su obavezan oblik organizovanja radnika u celoj državi. Izuzetak su činili oni čija zarada je tokom godine iznosila 1200 forinti ili im je dnevna najamnina bila 4 forinte. Radnici su u blagajnu uplaćivali 2-5% svoje zarade, a posle određenog vremena sticali su pravo da u slučaju bolesti primaju polovinu plate najviše tokom jedne godine. Okružna blagajna je plaćala sve troškove prilikom sahrane članova.

Subotička okružna bolesničko - potporna blagajna je osnovana početkom januara 1893. godine. Pored Subotice, delokrug njenog delovanja se širio do Sente i Baje, kao i bajski, topolski, senčanski i bačalmaški srez. Prema statistici iz 1906. godine u Bačko - Bodroškoj županiji bilo je 16 sličnih blagajni, a Subotička okružna je bila sa najbrojnijim članstvom - 5461.²⁸

Petogodišnji jubilej rada 1898. godine bio je zgodna prilika da se načini zastava Blagajne. Iz zapisnika sa sednica Blagajne ne vidi se ko su autori ovog izuzetno lepog znamenja.

Zastava Subotičke okružne bolesničko - potporne blagajne (GMS, I-407) izrađena je od dvostruke svile drap boje i ima dimenzije 129x175 cm. Sa tri strane je obrubljena resama od metalnih niti, a sa četvrte je pomoću devet alki pričvršćena na zastavno koplje sa četiri kanelure dugo 330 cm. Na vrhu koplja je mesingani završetak visok 30 cm.

S jedne strane zastave je natpis SZABADKAI KERÜLETI BETEGSEGÉLYZŐ PÉNZZÁR. U središnjem delu zastave je izvezen datum 2.10.1898. godine, najverovatniji datum održavanja proslave. Natpis i datum

²⁸ Borovszky S, Bács Bodrog vármegye, II, Budapest 1909, 454.

izrađeni su u zlatovezu.

Raznobojnim koncem je s druge strane izvezen lik mlade žene s dvoje dece. Oko njih se nalazi natpis: GYÓGYUL A SEB, ENYHÜL, LÁTOM ISTENNEL VAN MENYORSZÁGOM.

Subotica je bila sedište i **Blagajne za bolesničku potporu sv. Josipa**, koja je osnovana 1894. godine. Iako je prema statističkim podacima iz 1906. godine imala samo oko 300 članova, i ova blagajna je dala da se izradi njena zastava (GMS, I-400). Dimenzije zastave su 147x155 cm, izrađena je od zelene svile, a ukrašena biljnim motivima slikanim zlatnom bojom. U središnjem delu zastave nalazi se lik sv. Josipa, slikanog na platnu, u tehnici ulja. Ispod slike je natpis: S. JÓZSEF KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK.

S druge strane zastave su ukrasi izrađeni zlatnom bojom, a u središnjem delu je umetnuto platno na kome je u ulju naslikano Sv. trojstvo. Ispod platna se nalazi natpis: S. HÁROMSÁG EGYISTEN IRGALMAZZ MINEKÜNK.

Zastava je bila pričvršćena na originalno zastavno koplje bele boje, dugo 350 cm.

Zastava Udruženja konobara Bačko-Bodroške županije

Zanatlijske organizacije u Ugarskoj su nastale u srednjem veku i imale su veliki značaj za zaštitu interesa zanatlija, njihov napredak i sigurnost. Vremenom su se cehovi sve više zatvarali u svoje okvire i postajali ozbiljna prepreka razvoju zanatstva. Nizom akata vlasti su od polovine 19. veka pokušavale da otklone uočene nedostatke u zanatlijskim organizacijama. Sudbinu cehova zapečatio je Zakon o zanatima (zakonski član VIII iz 1872. godine), koji je predviđao ukidanje svih cehova za tri meseca nakon donošenja ovog akta.²⁹ Umesto cehova osnivana su zanatlijska udruženja i zadruga, koji su osnivani i pre 1872. godine, da bi nakon donošenja pomenutog zakona njihov broj bio znatno povećan.

Udruženje konobara Bačko – Bodroške županije je 8.9.1892. godine održalo niz svečanosti povodom posvećivanja zastave udruženja. Tadašnja subotička štampa je do pojedinosti i granica dobrog ukusa opisivala sve detalje svečanosti.³⁰ Najviše pažnje bilo je posvećeno supruzi uglednog subotičkog ugoštitelja Andreasa Lihtnekerta, inače kumi zastave. Njoj su bili upućeni pompezni hvalospevi za trud utrošen prilikom nastanka zastave. Posvećena je u crkvi sv.

²⁹ T. Krstonošić, Cehovi i pojava prvih zanatlijskih udruženja i zadruga u Vojvodini, *Rad vojvođanskih muzeja* 3, Novi Sad 1954, 272-276.

³⁰ *Szabadkai Közlöny*, 11.9.1892.

Terezije Avilske od strane župnika Matije Mamužića, a svečanosti su nastavljene ukucavanjem eksera u koplje sa imenima počasnih i redovnih članova koji su finansijski pomogli izradu zastave, svečani ručak, večernju igranku...

Zastava Udruženja konobara Bačko – Bodroške županije (GMS, I-405) izrađena je od dvostruke drap svile. Ivice zastave (160x238 cm) sa tri strane uokviruju rese od metalnih niti, koje se na dva ugla završavaju kičankama. Na četvrtu ivicu zastave prišiveno je 11 alki (od kojih 4 nedostaju), koje učvršćuju zastavu na koplje. U središnjem delu zastave je natpis: BÁCŠ BODROGH MEGYEI PINCZER EGYLET 1892 SZEPTEMBER 8-AN. Natpisi, kao i mnoštvo ukrasa na zastavi, izrađeni su koncem zlatne boje. U uglovima se nalaze grbovi četiri grada županije: Subotice, Sombora, Novog Sada i Baje. Načinjeni su kombinovanjem umetanja raznobojnih tkanina i veza koncem.

Druga strana zastave takođe je bogato ukrašena biljnim motivima, dok se u centralnom delu zastave nalazi simbol Udruženja: dve šake stisnute prilikom rukovanja.

Zastava Društva subotičkih svratištara, kafandžija, krčmara i gostioničara

Prema statističkim podacima iz dvotomne monografije Bačko - Bodroške županije, broj zaposlenih u ugostiteljstvu četiri slobodna kraljevska grada u županiji znatno se smanjio tokom prve decenije 20. veka. U Subotici je sredinom prve decenije veka u ugostiteljstvu radilo 495 radnika, dok ih je deceniju ranije bilo 610. U četiri najveća ugostiteljska objekta bila je zaposlena 131 osoba.³¹

Da bi se zaštito položaj tih radnika i obezbedila njihova socijalna sigurnost, 1907. godine je osnovano *Društvo subotičkih svratištara, gostioničara, kafedžija i krčmara*. Iste godine štampana je dvojezična knjižica u kojoj su pravila i ciljevi Društva, a kao glavni razlog za osnivanje navodi se *opće zajednička obrtnička korist svojih članova, osobito:*

- a.) *obrana svojih članova u njegovu obrtu, potpomaganja obrta gostioničarskog i gojenje zajednice društvenog duha*
- b.) *unapriđivanje koristi članova prigodom nabavljanja robe putem osnivanja zadruge, slučajno osnivanje zajednički zadruga ili putem osnivanja tvornica*
- c.) *potpomagajuć strukovnu naobrazbu.*³²

Paralelno sa osnivačkim aktima, rađeno je na izradi zastave Društva (GMS, I-406). Izrađena je od dvostruke svile, a za osnovu (150x240 cm) ima

³¹ ibid., 450.

³² Pravila Društva subotički svratištara, kafedžija, gostioničara i krčmara, Subotica 1907, 1.

boje mađarske trobojke. Zastavu sa tri strane obrubljuje traka sa resama boje zlata. Uz četvrtu ivicu zastave našiveno je sedam alki, koje služe za pričvršćivanje na zastavno koplje.

U središnjem delu zastave, preko belog polja, je raznobojnim koncem izvezen lik Krista - pastira sa ovcom preko ramena i stadom ovaca pored nogu. Po uglovima zastave su zlatnim koncem izvezeni listovi loze i grozdovi. Na toj strani se nalazi izvezen natpis A SZABADKAI SZÁLODÁSOK, KÁVEHÁZ TULAJDONOSOK, KORCSMÁROSOK, VENDEGLŐSÖK EGYLETE i datum posvećivanja zastave: 4. septembar 1907.

Na drugoj strani su isti ukrasi, ali je umesto Krista - pastira u središnjem delu izvezen amblem društva: dve šake stisnute prilikom rukovanja.

Zastava Dobrovoljnog vatrogasnog društva

Strah od požara i velike štete koje su pricinjavali stvorili su veliki društveni ugled Dobrovoljnom vatrogasnom društvu. Počasni i redovni članovi društva, osnovanog 1888. godine, bili su najugledniji građani Subotice.

Petogodišnjica rada Društva obeležena je tokom rada 11. državnog kongresa Vatrogasnog saveza Mađarske, održanog u Subotici 12-16.8.1893. godine, uz prisustvo zvanica iz čak 95 mesta. Pored radnog dela kongresa, učesnicima su domaćini priredili sadržajan program. Održan je koncert subotičkog Pevačkog društva, priređen je izlet na Palić, a najinteresantniji deo svečanosti bila je izložba na polju vatrogasne tehnike.³³ Na trgu pred crkvom sv. Terezije održano je takmičenje vatrogasnih društava u znanju i spretnosti.

Jedna od svečarskih manifestacija bilo je i posvećenje zastave Dobrovoljnog vatrogasnog društva (GMS, I-402). Svečani čin obavljen je ujutro 13.8. u crkvi sv. Terezije Avilske u prisustvu brojnih građana i učesnika kongresa. U Silardi Vojnić r. Rohonci, supruzi subotičkog velikog župana, zastava je dobila svoju kumu. Ona je zastavu predala Beli Vermešu, komandiru Društva.

Osnova zastave (116x155 cm) je u zvaničnim bojama grada, dakle od plave i bele svile. U središnjem delu sa jedne strane je izvezen grb Subotice, a iznad njega je natpis u zlatovezu: SZABADKAI ÖNK. TŰZOLTÓ TESTÜLET 1888-1893. Zastava je bogato ukrašena biljnim motivima izvezenim u zlatovezu. Na drugoj strani je sledeći natpis: EGYESÜLT ERŐVEL - EGYMÁSÉRT A VESZÉLYBEN

Sačuvano je i originalno koplje dugo 280 cm. U njega je bilo zakucano 334 eksera, sa imenima osoba koje su novcem pomogle nastanak zastave.³⁴ Na

³³ A szabadkai önkéntes tűzoltó testület - emlék könyve 1888-1898, Szabadka 1898, 29.

³⁴ Prilikom izvođenja konzervatorskih radova na zastavi, ekseri su izvađeni iz koplja, kako bi se zastava mogla odneti u radionicu.

vrhu ima kuglu sa listolikim završetkom visokim 35 cm. Na njemu je reljefno predstavljen amblem Društva.

Zastava Hrvatskog pjevačkog društva *NEVEN*

Koreni Hrvatskog pjevačkog društva *Neven* nalaze se u krilu istoimenog prosvetnog društva. Na inicijativu jednog od osnivača *Nevena* Vranje Sudarevića, pozvan je u Suboticu Matej Jankač da organizuje pevačku sekciju društva. Uspelo mu je to 1920. godine sa muškim horom, dok je prvi nastup mešovitoj hora bio 11.2.1922. godine.³⁵

Na osnivačkoj skupštini pevačkog društva *Neven*, održanoj 2.5.1925. godine, došlo je do odvajanja od Prosvetnog društva. Za prvog predsednika izabran je Ivan Vojnić Tunić, potpredsednik je postao Josip Vuković a sekretar Tome Malagurski.³⁶ Statut društva je potvrđen od strane nadležnog ministarstva tek 4.3.1926. godine, i tada je izabrano rukovodstvo Pevačkog društva preuzelo rukovođenje od privremenog odbora.³⁷

Iz godišnjeg izveštaja sekretara *Nevena* Tome Malagurskog vidimo da je za 1927. godinu planirana proslava *petogodišnjice postanka Nevena i posveta društvenog barjaka*.³⁸ Proslava se trebala održati 14-15.8.1927. godine, ali iz izveštaja za sledeću godinu vidimo da *izvedba se pokazala nemoguća, jer su bile postavljene velike smetnje, pa je odbor morao proslavu odgoditi za bolja vremena*.³⁹

Bolja vremena su nastupila 1931. godine, kada je društvo organizovalo proslavu desetogodišnjice *opstanka*, u saradnji sa *Hrvatskim pjevačkim savezom* iz Zagreba. U prisustvu 11 pevačkih društava sa kompletnim horovima i tri društva koje su zastupali samo predstavnici, proslava je održana 23-25.5.1931. godine.

Jedna od glavnih manifestacija trodnevne proslave bilo je posvećenje zastave pevačkog društva. Kumstva zastave se prihvatila udova zemljoposjednika Marka Dulića, koja je *Nevenu* poklonila vrpcom za zastavu sa slikom sv. Cecilije i 11.000 dinara gotovine. U godišnjem izveštaju Društva za 1931. godinu čitamo: *Nacrt za našu zastavu je iz osobitih sklonosti prema Nevenu besplatno izradio umjetni slikar profesor g. Josip Bužan iz Zagreba, a zastavu samu je*

³⁵ IAS,F:52.1.8.

³⁶ IAS,F:52.1.1.

³⁷ IAS,F:52.1.2.

³⁸ IAS,F:52.1.3.

³⁹ IAS,F:52.1.4.

izradila zagrebačka umjetnica g. Hrzić. Sam čin posvećenja zastave obavljen je 24.5. u crkvi sv. Terezije Avilske u Subotici, posle mise koju je celebrirao subotički biskup Lajčo Budanović.⁴⁰

Zastava *Nevena* (GMS, I-401) izrađena je od crne i tamnocrvene svile i ima dimenzije 150x170 cm. Uzdužno je podeljena na tri jednaka dela, tako da je središnja trećina crne boje. U centralnom delu je kružni amblem Društva, prečnika 66 cm. U središtu amblema je pravougaonik od bele svile preko koga je u zlatovezu izveden natpis: HRVATSKO PJEV. DRUŠTVO NEVEN. Ime Društva nalazi se na okrugloj plavoj osnovi. Na perifernim delovima kruga su zelenim koncem izvezeni stilizovani listovi, između kojih je aplicirano po parče purpurnog stakla. Amblem sa svih strana okružuju izuzetno bogato izvezeni biljni motivi, izrađeni od srebrnih niti. Dijagonalno prema uglovima zastave, preko tamnocrvene svile, šire se biljni motivi u zlatovezu.

Druga strana zastave takođe je uzdužno podeljena na tri dela. Preko polja crne boje nalazi se kvadrat od žute svile, koji u centralnom delu ima izvezen list hartije sa notnim materijalom. I ova strana zastave je raskošno ukrašena detaljima u zlatovezu. Po celoj površini zastave aplicirano je mnoštvo komadića bezbojnog stakla, smeštenih u kućišta od metala. Da bi mogla pričvrstiti na koplje na zastavi se nalazi 10 mesinganih alkica.

Sastavni delovi zastave su i tri vrpce. Dve su od bele svile i zajedno čine sledeći natpis: *Teške borbe u životu da izdržati mogu, žarkom pjesmom svome rodu diži svijest i slobodu*. Treća vrpca je od tamnocrvene svile i ima natpis sa imenom Društva. Svi natpisi na vrpcaima su izrađeni u zlatovezu. Ugled Društva očitovao se i u velikom broju zlatnih zakivaka (230) ukucanih u zastavno koplje. Oni svedoče o priložima za izradu zastave, koji su stigli iz cele zemlje.

Prema materijalu sačuvanom u Istorijskom arhivu u Subotici *Neven* je radio do 1943. godine, da bi po okončanju rata ponovo bio registrovan pod brojem 1582 (a/a, II, 200/1946) kod Gradskog narodnooslobodilačkog odbora Subotice. Delatnost društva ubrzo je zamrla, najverovatnije već naredne godine.

Zastava Sz.M.T.C.

Paletu društvenog života Subotice od 1912. godine upotpunjuje i jedno sportsko udruženje radnika. Ova činjenica postaje potpuno razumljiva ako se zna da je te godine u gradu bilo zaposleno 8916 radnika sa socijalnim osiguranjem. Iz njihovih redova bili su osnivači *Subotičkog radničkog fiskulturnog društva* (Szabadkai Munkás Testedző Egyesület).

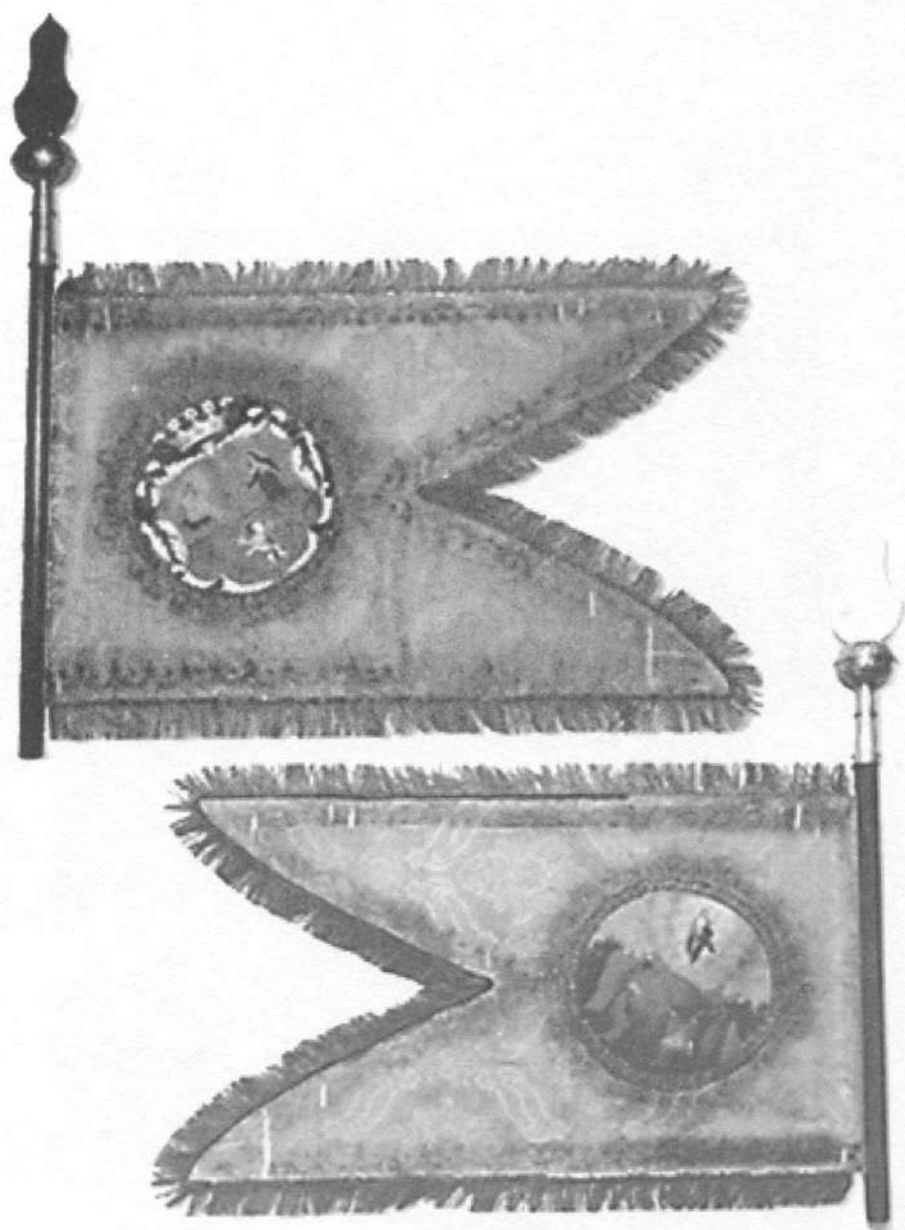
⁴⁰ IAS,F:52.1.8

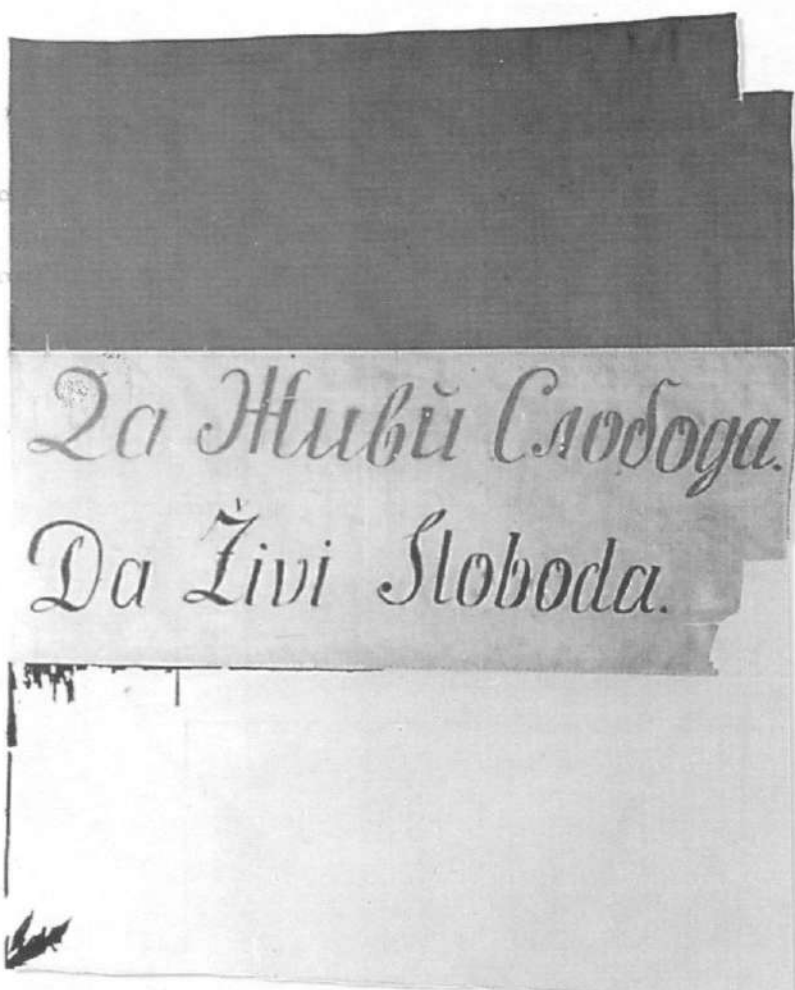
Krajem juna 1937. godine Udruženje je slavilo četvrt veka postojanja. Prisutne je na svečanoj skupštini pozdravio predsednik Jovan Đorđević, a izborom počasnih članova je rukovodio sekretar Udruženja, Antal Fajs. Izabrani su: udova Rafaela Hartmana, Jožef Hartman, Dezider Lulić, Jožef Bajer, Karolj Barna, Tamaš Lendel, Bela Lerer, Jovan Đorđević, Laslo Brumer, Geza Terenji, Ištvan Datler, Mikloš Šilei (Süllei) i Lajoš Gencel (Göncöl).

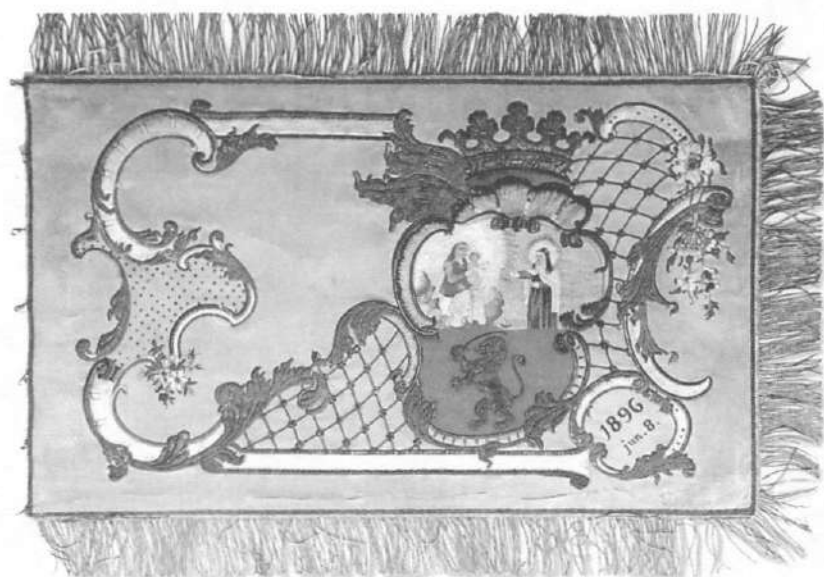
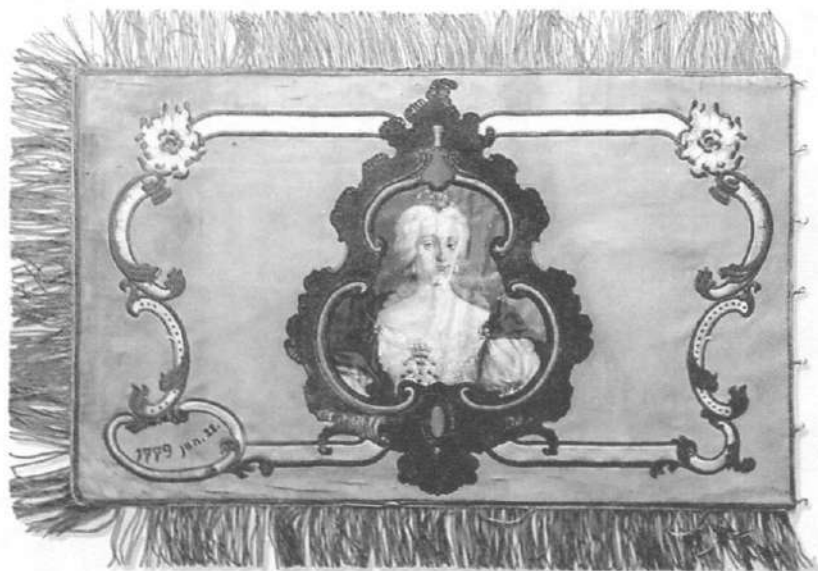
U nastavku svečanosti posvećena je zastava Udruženja. U ime kume zastave udove Rafaela Hartmana nekoliko prigodnih reči je rekao Imre Kemenj, nakon čega se pristupilo ukucavanju spomen eksera u koplje zastave. Na njima su se nalazila imena svih koji su doprineli nastanku ove zastave.

Zastava Sz.M.T.C. (GMS, I-408) je izrađena od dvostruke svile drap boje veličine 110x164 cm. U centralnom delu je vez višebojnim koncem elipsastog oblika na kome je predstavljen fudbaler sa loptom ispred sebe. Iznad ovog veza je skraćeni naziv Udruženja, a ispod 1912-1937. Ka perifernim delovima zastave se nalaze bogati ukrasi koncem boje zlata. S druge strane su isti ukrasi i natpisi, jedino je u centralnom elipsastom delu izvezen kovač, sa velikim čekićem oslonjenim na nakovanj.

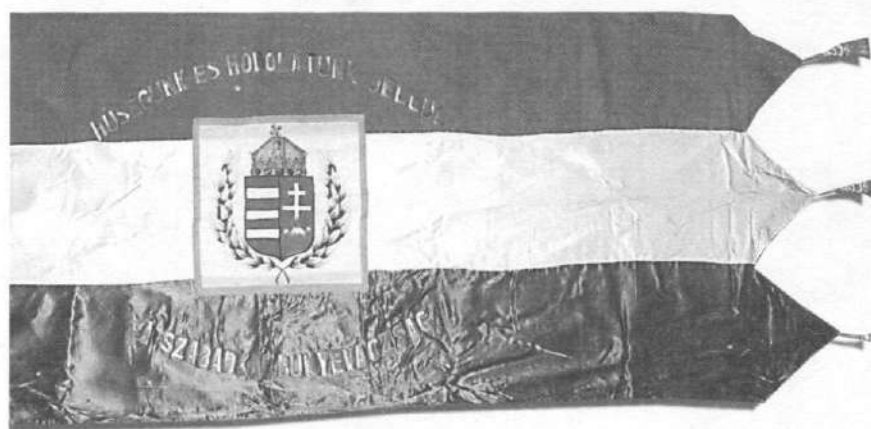

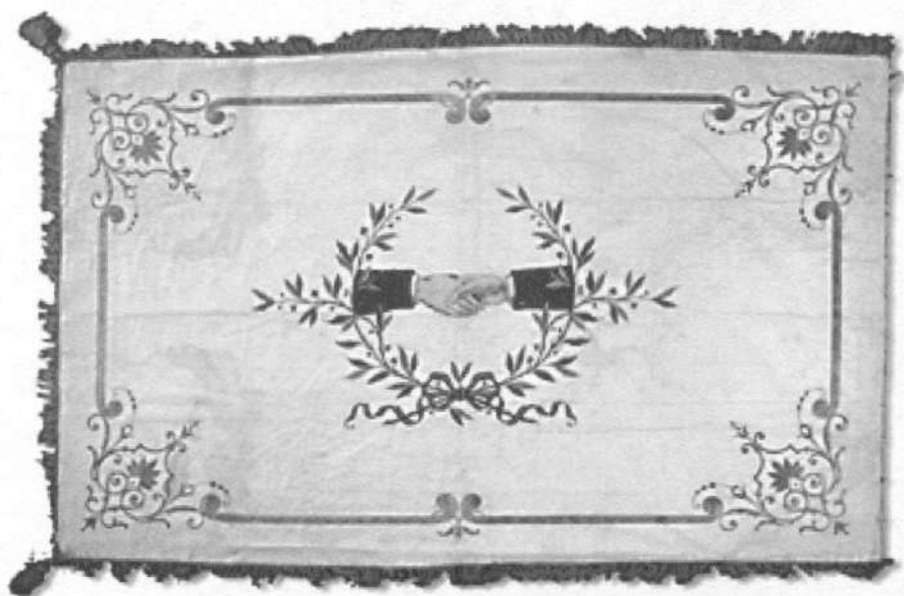
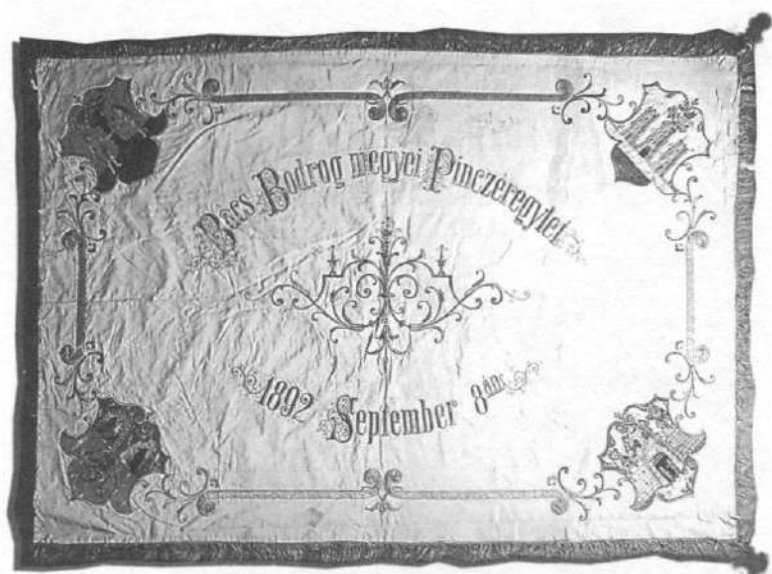

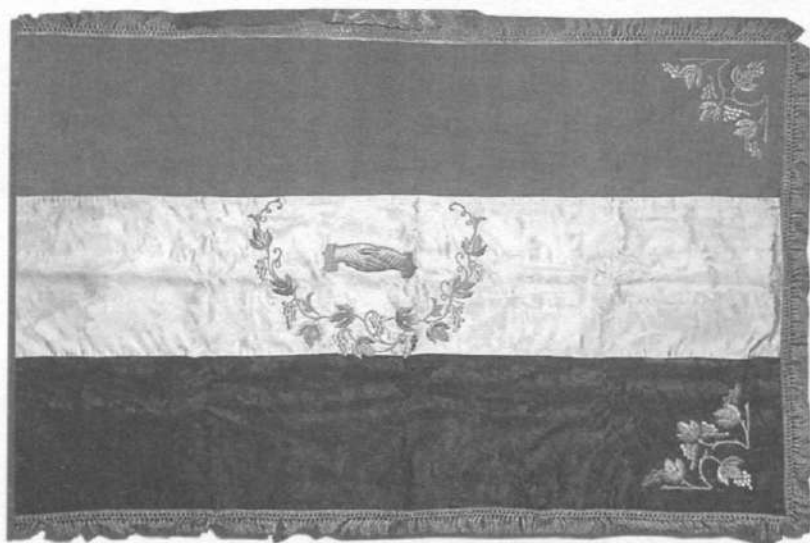

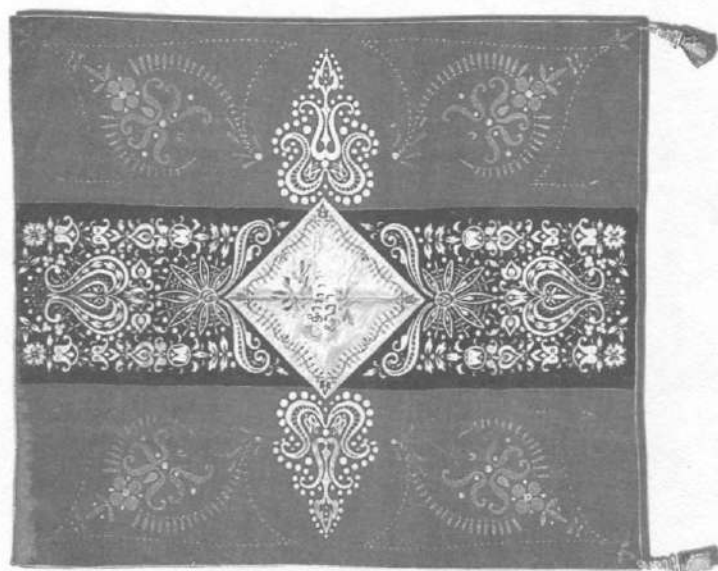

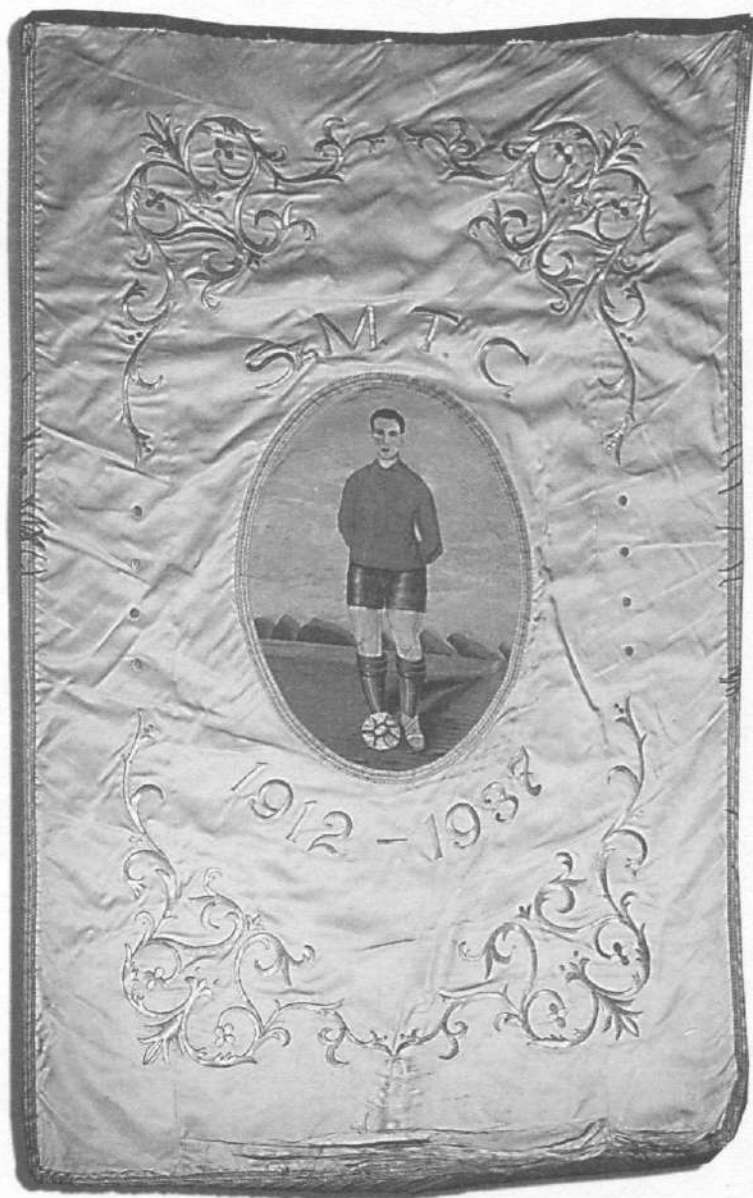

A MÚLT EMLÉKEI

A legrégebbi fennmaradt városi zászló abból az időből való, amikor Szabadka Mária Theresiopolis néven szabad királyi város lett. A róla szóló első adatot abban a múzeumi összeírásban találtuk meg, amelyet Balog Károly készített 1899. 12. 16-án. A Nyilvános Könyvtár és Múzeumot Kezdeményező Egyesület által őrzött zászlók között megemlítenek egy kis kék zászlót, amelynek egyik oldalán kétfejű sas van, a másik oldalán pedig Szabadka szabad királyi város címere¹.

A fent említett múzeumi tárgyat Bölcskei Lajos leltározta 1906. 1. 9-én, s a zászlót a következőképpen jegyzi fel: kis kék zászló - 1 darab.² A Városi Múzeum Történeti osztály régi leltárkönyvében az áll, hogy az említett zászló 1779-ben készült, akkor amikor Szabadka megkapta Mária Teréziától második oklevelét. Nem ismeretesek előttünk azok a források, amelyek alapján a fenti időpontot jelölik meg a zászló létrejöttének időpontjául, de találtunk olyan okmányt, amely közvetett módon adja tudtul, hogy a zászló a 18. századból való.

A városi vezetőség 1949. 11. 17-én Szabadka város két régi zászlaját átadta a Városi Múzeumnak³. Szerencsére a múzeum igazgatója és egyetlen custosa, dr. Schulmann Imre már a következő napon lépéseket tett a zászlók megőrzése érdekében. Levelet intézett Milan Duhahoz, a belgrádi Művészeti Múzeum restaurátorához, melyben a következőket írja: „18. és 19. századi régi zászlóink vannak, amelyeket konzerválni szeretnénk...”⁴

A zászló külalakja is elárulja, hogy az a 18. századból való, s kötődik Szabadka szabad királyi várossá való nyilvánításához. Kék brokátból készült, 47x72 cm-es a nagysága. A zászlót három oldaláról rojtok övezik, negyedik oldalát pedig úgy varrták, hogy a zászlórudat át lehessen húzni rajta. Egyik oldalára Szabadka város címerét hímezték, a címet valaha fehér, mára szürke, növényi minta övezi. A zászló másik oldalán az osztrák címer kicsinyített változata látható⁵. A címeren fekete, kétfejű sas szerepel, jobb karmában jogar, a balban pedig kard van. A sas feje felett arany császári korona, mellén Mária Terézia császárnő címere látható. A címet fehér színű növényi motívumok övezik. Megőrződött a zászló 230 cm hosszú rúdja is. Alsó vége kihegyezett, a csúcsa

¹ Magyar L.: Három kincsestár, Szabadka, 1985, 94

² *ibid.*, 124.

³ Arhiva Gradskog muzeja u Subotici, (AGMS), 311/17. 11. 1949.

⁴ *ibid.*, 312/18. 11. 1949.

⁵ A Pallas Nagy Lexikona. XIII. Budapest, 1935, 505.

pedig rézlemezzel borított. Alsó fele kanelurákkal díszített, kék színű. Felső fele hengeres, fent pedig rézből készült levél alakú csúcson MT (Mária Terézia) monogram áll.

Még egy adatunk támasztja alá azt az elképzelést, miszerint a zászló abból az alkalomból készült, hogy Szabadkát szabad királyi várossá nyilvánították. Az 1906-os millenniumi ünnepségek alkalmával, amikor a magyarok ezeréves európai jelenlétét ünnepelték, a város festményt rendelt, amelynek témája Szabadka szabad királyi várossá való kikiáltása volt. A képet Jantyik Mátyás⁶ készítette el, s azon a szóban forgó zászló világosan látszik.

A polgárórség 1817-ből való zászlaja

A polgárórség jól megőrzött és igen értékes zászlaja 1817-ből való. A Nyilvános Könyvtárért és Múzeumért Egyesület által őrzött múzeumi tárgyak mindkét összeírásában megemlítik. Mindkét esetben megjegyzik, hogy a polgárórség zászlaja 1817-ből való⁷. A városi vezetőség a többi zászlóval együtt 1949-ben megőrzésre átadta az újonnan létesült Városi Múzeumnak.⁸

A zászló mérete 58x97 cm, kék selyemből készült. Szélén ezüst szálakból készült rojttal övezett, két hegyes tollal végződik. A zászló széle mentén sárga, festett, egyszerű félkörös minták találhatók.

A zászló egyik felén, középen 28,5 cm átmérőjű vászonbetétre Krisztus színeváltozásának jelenetét festették olajjal. Az ábrázolás körül sárga betűkkel ez áll: CONDECORATI SUMUS PRO FOCIS PATRIIS ARIS. CIVES M. THERESIOPOLITANI.

A zászlóra és a polgárórségre vonatkozó számos adatot tudhatunk meg a zászlórúd végén található levél alakú csúcsról. Aranyozott fémből készült, 39 cm magas; köréje a következő szöveget vésték: Anno 1817 Colonello Civilis armati corporis Josepho Anzunovots de Almás Una Senatore L R Cittis M. Theresiapolitani.

A másik oldalán a következő szöveg olvasható: Populi Rectoribus Ludovic o Vermes de Nagy Budafa Judice. Thoma Kuluncsich Consule. Mathia Markovich Capitaneo Senatore. Balthasare Szucsich de Pacser Tribuno plebis.

⁶ Jantyik Mátyás (Békés, 1864. 5. 10. - 1906. 9. 16) Budapesti és párizsi tanulmányainak végeztével 1888-ban szülővárosába tér vissza. Kezdetben illusztrációkat készített, majd történelmi kompilációkat.

⁷ Magyar L., *ibid.*, 94-124.

⁸ AGMS, 311/17. 11. 1949.

Az 1848-49-es forradalom zászlója

A Szabadkai Városi Múzeum zászlógyűjteményében különösen fontos helyet foglal el az 1848/49-es forradalom zászlója. Azért jelentős ez a zászló, mert edig a Vajdaság területéről mindössze 5 zászló maradt fenn a Szabadságharcból.

A belgrádi Hadtörténeti Múzeumban két zászlót őriznek azokból a viharos időkből. Az egyik a vilovoi csatában Gedeon Vilovi kapitány által vezetett önkéntes honvédeké volt. A zászlót bizonyos Leovi kisasszony ajándékozta a belgrádi Nemzeti Múzeumnak. A Hadtörténeti Múzeumban őrzött másik zászló a Zomborban Ballon parancsnokkal együtt bebörtönzött magyar honvédeké volt. Érdekes, hogy a zászlót mindkét világháború idején átvitték Magyarországra, hogy aztán a háborúk végétével ismét Belgrádban kapjon helyet.

A 19. század forradalmi éveiből származó harmadik és negyedik zászlóra Pancsován találtak rá a 20. század 70-es éveiben, s azóta is az ottani múzeumban őrzik, de ismereteink szerint részletesen nem publikálták őket⁹.

Az ötödik zászló az újvidéki Vajdasági Múzeumban található. Ez a zimonyi nemzeti gárda zászlaja volt, amelyet Ž(ivko) Petrovićtól könyörögtek ki 1848. évben¹⁰.

A szabadkai Városi Múzeumban őrzött zászló egyrétegű piros-fehér vászonnál készült, míg a háromszínű lobogó harmadik, kék mezejét erőszakkal ki tépték a zászlóból. A kék mező maradványai igen jól látszanak a kék és a fehér rész találkozásánál. A fehér mezőben a következő cirill betűkkel írt szöveg olvasható: *Da živi sloboda* (Éljen a szabadság), alatta pedig ugyanaz latin betűkkel. A cirill betűs írás piros, a latin betűs pedig kék színű. A zászló nagysága 108x87 cm, a hiányzó kék mező maradványaiból következtethetünk arra, hogy a zászló a kék résszel együtt 108x123 cm volt. Hét karika segítségével a zászlót a 305 cm hosszú zászlórúdra erősítették. A rúd végén gömb alakú dísz van, melyről a zászlórúdra spirálisan omlanak le a háromszínű lobogó színei, a piros, fehér és kék.

A zászló jelentékeny sérülést szenvedett a harcokban. Több helyen puskagolyó érte. A fehér mezőben négy jelentősebb sérülés látható, itt a vászon 5-10 cm-re elhasadt. Érdekes, hogy mind a négy sérülés egy vonalban található, s ugyanebben a vonalban sérült meg a zászlórúd is. Ezen látható, hogy 10 cm átmérőjű lövedék okozta a szinte szabályos kör alakú lyukat a rúdon.

⁹ P. Vasić: *Dve zastave iz 1848*, Politika, 3. 1. 1976.

¹⁰ *Klasicizam kod Srba*, III, Beograd, 1956, 391.

A zászló másik oldalán nincsen felirat.

Annak a meghatározását, hogy hol és mikor készült a zászló, valamint hogyan jutott Szabadkára, megnehezíti, hogy a múzeum adattárában semmiféle dokumentum nem találtató ezzel kapcsolatban, s maga a zászló sem nyújt efféle információt. A rejtélyt ezért közvetett módon kellett megoldani.

A háromszínű zászló színei arról árulkodnak, hogy horvát lobogóról van szó. Nem valószínű, hogy olyan szerb zászlóról lenne szó, amely az 1835-ös Gyertyaszentelő Boldogasszony-napi alkotmány értelmében előírt szerb hivatalos zászló mintájára készült volna. Az említett liberális ügyirat 2. fejezetének 3. szakaszában a következőket olvashatjuk: a szerb nemzeti szín világos piros, fehér és sötét acélszín¹¹. Bár a szóban forgó zászló színei megegyeznek az imént említettekkel, mégis úgy gondoljuk, hogy a Gyertyaszentelő Boldogasszony-napi alkotmány túlságosan rövid ideig (néhány hétig) volt hatályban ahhoz, hogy befolyást gyakorolt volna a hercegség határain túl.

Ebben az időben alakul ki a szerb, montenegrói és szlovén háromszínű nemzeti lobogók színsorrendje¹², mégis kizárt annak a lehetősége, hogy pontatlanságról lenne csupán szó. Ha a zászlót felirataival együtt szemléljük, az külön politikai színezetet kap.

Nem találunk pontatlanságot a lobogó felirataiban. A felirat tartalma és módja a megoldás felé vezetnek bennünket. A *Da živi sloboda* felirat az 1848/49-es forradalom egyik harcra hívó magyar nyelvű felkiáltásának szerb fordítása. Feltűnik abban az időben a szerb felszólításokban is. A karlócai Nemzeti Tanács felhívása 1848. 5. 15. (27-én) így végződött: Éljen a szent hit, az összetartás és nemzetünk, éljen legkegyesebb hősi népünk szabadsága¹³.

Arról, hogy a 19. század első feléből való zászlóról van szó, a cirill betűs felirat egy részlete tanúskodik. A *жучу* szó *жуку* alakban szerepel, ahol az utolsó betű arról árulkodik, hogy óegyházi szerb nyelvvel van dolgunk, amely Vuk reformja előtt a polgári réteg nyelve volt.

Még egy, bizonyára nem véletlen apróság segítette vizsgálódásunkat. Mivel a felirat cirill és latin betűkkel is szerepel a zászlón, joggal feltételezhetjük, hogy ez alatt a zászló alatt szerbek és horvátok együtt harcoltak.

Vajdaságban 1848/49-ben voltak még horvát zászlók. Így Luka Kenelac, a nagyikindai legfelső bíróság bírása a kikindai magisztrátusban bejelentette, hogy április 24-én az ifj. Đorđe Radak által vezetett egyik polgári csoport levette a magyar zászlót, s helyébe a horvát zászlót helyezték abban a hitben, hogy

¹¹ Ustav Knjaževstva Srbije (fénymásolat), Gornji Milanovac, 1984, 32.

¹² Đ. Mano-Zisi: Istorija zastave, Zmaj-đački kalendar, 1935, 88.

¹³ Thim J.: A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története. II., Budapest, 1930, 305.

csak ez alatt a zászló alatt valósíthatják meg a rét felosztását¹⁴, amely a kikindai lázadás egyik oka volt.

A szerb mozgalom vezetőségében az a nézet uralkodott, hogy szerb Vajdaságot csak Horvátország és Szerbia közreműködésével lehet kiharcolni, a Bécs iránti formális lojalitás mellett. A főbizottság, élén Đore Stratimirovićtal még 1848. 5. 10-én (12-én) latin betűvel írott felhívást intézett a vajdasági horvátokhoz, bunyevácokhoz és sokácokhoz, amelyben a magyarok elleni együttes harcra hívja őket. A bizottság kötelezte magát az említett nemzetiségek vallásának tiszteletben tartására¹⁵.

Az efféle irányultság gyümölcsei, még ha nem is voltak oly jelentősek, lassan beértek. A karlócai főbizottság felhatalmazottja, Dimitrije Oreli hadnagy népszerűségével elérte, hogy a morovići kompánia horvátjai csatlakozzanak a szerb felkeléshez¹⁶.

A zászló történetének végleges megfejtését a rá vonatkozó írásos dokumentumok felfedezése tette lehetővé. A múzeumi tárgyak már említett két összeírásában ezt a zászlót is említik. Balog Károly főlevéltáros ehhez a zászlóhoz azt jegyezte fel: 1848-ból való szerb zászló - 1 darab¹⁷. A másik összeírásban - amelyet Bölskey Lajos végzett - a zászlót mint az 1848-as szerb felkelés zászlóját határozták meg¹⁸.

A zászló származásával kapcsolatos dilemmákat Iványi Szabadkáról szóló monográfiájában, az 1848-as forradalom eseményeiről szóló részben tisztázta. Említi, hogy a 248 katonát számláló szabadkai csendőrség a futaki magyar táborban tartózkodott, ahol a dunai átkelést biztosította¹⁹.

A szerb katonasággal szembeni első kisebb összecsapásra 1848. július 17-én került sor, amikor azok megkíséreltek átkelni a Dunán. Az összetűzés a szabadkaiak győzelmével és a szerbek Szerémségbe való visszavonulásával végződött. Diadalmasan vonult be a szabadkai csapat az első győztes csata után a városba, s egy ellenséges zászlót is magukkal hoztak, írta Iványi²⁰.

Még ha kisebb méretű összecsapásról volt is szó, ahol csupán egy szabadkai katona esett el, Szöllösi Menyhért, a városi tanács 1848. július 21-én megtartott díszülésén úgy döntött, hogy a harcban részt vevő, mind a 248 katona

¹⁴ M. Rajkov: Dokumenti o revoluciji 1848/49, U Velikokikindskom distriktu, Zbornik MS II (1975).

¹⁵ Thim J.: *ibid.*, II. 271-272.

¹⁶ S. Gavrilović: Srem u revoluciji 1848/49, Beograd, 1963. 179.

¹⁷ Magyar L.: *ibid.*, 94.

¹⁸ *ibid.*, 123.

¹⁹ Futakon, Palánkán magyar táborok voltak, míg Hrabovski császári tábornok, aki hű volt a magyar kormányhoz Péterváradon állomásozott. A szerb táborok Karlócán, Kamenicán, Čerevićen, Bánostoron voltak.

²⁰ Iványi, *ibid.*, 436.

neve a jegyzőkönyvbe kerül örök emlékként. Madea Mátyás, aki a zászlót megszerezte, bátorságáért Rudić Józseftől külön jutalomban részesült, egy aranyat kapott.

Mindebből arra következtetünk, hogy az 1848/49-es forradalom zászlájáról van szó. Azon a vidéken készülhetett, ahol vegyesen éltek szerbek és horvátok: Szerémségben vagy Szlavóniában. Politikai megfontolásból, hogy a katolikus szlávokat is bevonják csapataikba, a zászló a horvát lobogó színösszeállítására alapján készült, tehát horvát lobogóról van szó, de hogy a szerb lakosságnak is eleget tegyenek, a felirat cirill betűkkel is szerepel a zászlón.

A szabadkai bandérium 1896-ból való zászlója

Az 1896-os millenniumi ünnepségek a lakosság különböző célú nagy mozgását idézték elő. A budapesti hivatalos körök igyekeztek minél nagyobb pompával és a kor romantikus szemléletmódjával megünnepelni a magyarok Európába érkezésének 1000. évfordulóját. A társadalom alsóbb rétegei és a nem magyar nemzetiségek másként gondolkodtak minderről. Ők megpróbálták arra felhasználni az ünnepségeket, hogy felhívják a figyelmet szociális és nemzeti helyzetük hiányosságaira.

A magyar parlament díszülésén még ún. millenniumi törvényt is hoztak, amelyben kimondták, hogy az ünnepségek a legmagasabb szintű megmozdulások és kötelező érvényűek. Továbbá a törvény pontosította az ünnepségek időtartamát, s azt, hogy a császár, illetve király nyitja meg azokat.

Ezzel a nem mindennapi nemzeti - romantikus szemlélettel összhangban igyekezett a szabadkai vezetőség megünnepelni a jubileumot. "A millenniumi kiállításra elkészült tárgyak legelőször a városi gimnázium termeiben lesznek megtekinthetők. A kiállítás ingyenesen megtekinthető április 4-én, 5-én és 6-án, azaz nagyszombaton, húsvétkor és locsoló hétfőn"²¹.

A szervezésben számos gyakorlati jellegű probléma is adódott. Így a korabeli sajtóban ezt olvashatjuk: "A szabadkai millenniumi ünnepség nem május 10-én, hanem 17-én kerül megrendezésre, mivel 10-én országos vásárt rendeznek"²².

A millenniumi ünnepségsorozat egyik legjelentősebb mozzanata a városi zászló elkészítése volt. Még 1896 elején indítványozták, hogy a lakosság száma szerint a harmadik legnagyobb magyar város bandériuma megfelelő zászlót kaphasson. Erről az indítványról így ír a Népszava: "A szabadkai hölgyek február 11-én megbeszélték, hogy június 6-áig saját költségükön elkészítik

²¹ Neven, 3/1896.

²² Szabadka és Vidéke, 16/1896.

a városi bandérium zászlaját, melyet Ny. V. elé visznek... Hideg Árpádné elnöklése alatt február 20-án 16 órai kezdettel a városházán bizottsági ülést tartanak, ahol határoznak az elkövetkező feladatokról... Szalai Mátyás kapitány, a bizottság titkára beszámolt a mai gyűlés céljáról, s megkérte a jelenlevőket, hogy az elkészítendő zászlóról hozzonak végleges döntést. A gyűlésen részt vett Schmausz Endre főispán, aki a jelenlevőkhöz fordult, és meghatározó szavakkal beszélt a zászló jelentőségéről. Annak a reményének adott hangot, hogy a munka elkészültével a zászló az ország egyik legszebb darabja lesz. Előre is megköszönte a polgárok fáradozását²³.

Ezek után az asszonyok munkához láttak, a városi vezetőség pedig kiválasztott 22 lovast a millenniumi bandériumhoz²⁴. Ezek között volt: Vermes Béla, Vojnich Sándor, Birkás Gyula, Janiga János, Jakobcsics Imre, Sudarevich Benedek, Czrenkovich Márk, Gabrich Mihály, Rézmány János, Malagurszky Mihály, Sárchevich Mátyás, Szudárevich Lőrincz, Szkenderovics Péter, Sztántics János, Varga Horgosi Péter és Vukov Márk. Mellettük a bandériumhoz tartozott két hírnök és két lovász. Egyenruhájukat az egyik legjobb szabadkai szabóval, Kramer Antallal készítették el²⁵.

A szabadkai hölgyek vállalt kötelezettségüket időre teljesítették. 1896. június 5-én a Pest szállodában megtartott ünnepélyen özv. Hideg Árpádné a nagyszámú szabadkai hölgykoszorú nevében a zászlót átadta Schmausz főispánnak, s ő továbbította Vermes Bélának, aki rövid beszédben köszönte meg a szabadkai hölgyek fáradozásait²⁶.

A zászló mindkét oldala 55x90 cm-nyi kék selyemből készült. Ezüst fémszálú, rojtos szalaggal szegélyezett. A rojtok három oldalról határolják a zászlót, míg a negyedik oldalon 7 karika található, melyek segítségével a lobogó a rúdhoz van erősítve. A zászló közepén egy vászonbetéten Mária Terézia látható, a festmény a budapesti Böhm János festőművész munkája. A császárnő fehér ruhát, bíborszínű palástot visel, előtte a korona látható. A vászon szabálytalan alakú aranyhímzéssel szegélyezett, a szélétől kb. 5 cm-re fehér hímzéssel kiegészített, ezüst szállal készült hímzés látható. A bal alsó sarokban Szabadka szabad királyi városi rangra emelkedésének dátuma olvasható: 1779. január 22. Ugyanitt apró öltésekkel felirat található: Terv. Reichl J. Ferenc. Még apróbb, sárga öltésekkel a jobb alsó sarokban ez áll: Him. Flaschl Róz. A zászló másik oldala fehér és ezüst szállal dúsan hímezett. Alsó felében Szabadka címere látható. A jobb alsó sarokban az 1896.június 8-i dátum található, a budapesti ünnepségek időpontja.

²³ Népszava, 8/1896.

²⁴ Szabadka és Vidéke, 16/1896

²⁵ Szabadkai Közlöny, 16/1896.

²⁶ Ibid, 23/1896.

A nagyvárad-i zászló

Érdekes annak a zászlónak a története, amely mint ajándék érkezett Szabadkára Nagyváradról (Ma ez a város Romániához tartozik és hivatalos neve Oradea Mare, szerbül Veliki Varadin). A Bácska megszállása, amit 1941 áprilisában hajtott végre a magyar honvédség még egy *felszabadulás* volt a 20. század felszabadulás-sorozatában vidékünkön.

Gratulációk és adományozások sorozata zajlott le abból az alkalomból, hogy Szabadka visszatért Magyarországhoz. Az egyik ilyen adomány a Nagyvárad-i zászló (GMS, I-398) ennek mérete, ez 120x180 cm, 136 centiméteres zászlórúddal.

Mindkét oldala selyemből készült a magyar trikolor színeivel. Az egyik oldalán himzett magyar címer van, az: ELŐRE AZ EZERÉVES HATÁROKIG felirattal. A másik oldalon Nagyvárad címere van hímezve a NAGYVÁRAD TÁRSADALMATÓL 1941 felirattal.

A zászlóval együtt egy 32 centiméteres kimunkált díszbotot is küldtek, a következő üzenettel: *Nagyvárad társadalma a román uralom alól felszabadultan most irányít először váltófutókat nemzeti lobogóval a visszatért déli részek felé! Az irány: a felszabadított Szabadka!! Legyen e zászló a visszatért Nagyvárad testvéri üdvözlétének, ragaszkodásának és szeretetének maradandó jelképe! Nagyvárad, 1941. május hó 24.* A végül az országgyűlés képviselőjének Árvai Árpádnak, és a főispánnak Hlatki Endrének, és a városelnöknek Soós Istvánnak az aláírásai következnek.

A bunyevác zászló

Azt, hogy mennyire összetettek a történelem folyamatai, és hogy igen gyakran eltérnek az általánosan hitt sztereotípiáktól, nagyon jól példázzák az 1941-es szabadkai események. Míg az újonnan alakuló magyar hatóságok az államapparátus által gyakorolt nyomást a baloldali és antifasiszta elemek, legnagyobb részt a magyar nemzetiségűek felé fejtette ki, addig a támogatás a helyi szláv lakosság egy részétől eredt, a bunyevácok egy csoportjától. Nézeteiket nyomtatott formában is közzé tették, egy kiáltványban (GMS, I-2131).

Bunyevác Testvérek!

Hála a Mindenható Istennek, a jugoszláv ábránd összeomlott és szeretett szülővárosunk újból visszakерült Szent István birodalmába, ahová ezer esztendőn át tartozott.

Ebben a városban kaptak menedéket és meleg otthont ősünk, amikor a török nyomás elől menekülve közel háromszáz évvel ezelőtt idejöttek, ahol a magyarok szívesen fogadták őket, keblükre ölelték a menekülőket és otthont adtak az üldözötteknek.

Azóta a bunyevácok békés egyetértésben éltek magyar testvéreikkel s e honnak hű, odaadó fiai voltak s a közös hazát becsületes munkával, ekével, fegyverrel szolgálták.

Soha nem tekingettek a bunyevácok kifele, soha nem tekintgettek másfelé, mint Budavára felé, a magyar Szent Korona - Szent István koronája felé, amely egyformán osztotta éltető, meleg sugarait a hon minden polgárára. Soha nem volt itt különbség polgár és polgár kötött, s mindegyik annyi súllyal bírt, amennyi egyéni értéke volt - tudásban, becsületben, szorgalomban, hűségben, honpolgári kötelezettségei pontos teljesítésében. Ezt láttuk mi is és ezért hűségünk rendületlen volt.

Csak a béke utolsó egy-két évtizedében akadtak a bunyevácok között tévelygők, akik megittasodva holmi nacionalista ábrándoktól, délfelé kezdtek tekintgetni és szemérmetlen hazugságokat kürtölve, szembehelyezkedtek azzal a hazával, amely nekik is hazát, vagyont, oltalmat és jólétet adott és áskálódtak az ellen a Magyarság ellen, amely őket testvéri szeretettel fogadta.

Azt hazudták, hogy a magyarok elnyomták a bunyevácokat, hogy templomaikból, hogy gyermekeiket ostromozták, ha anyanyelvükön mertek szólni.

Kedves Bunyevác Testvéreink! Ti velünk együnk mindannyian jól tudjátok, hogy ez nem igaz, ti velünk együtt mindannyian élő tanúi vagytok annak, hogy ez hazugság.

Nincsen egyetlen egy bunyevác, aki állíthatná, hogy azért volt bántódása, vagy amiatt szenvedett hátrányt, mert bunyevác volt. A tények ereje maga megcáfolja e rágalmakat, mert tudjátok, hogy városunk vezetői között nagyon sok bunyevác volt, s mindegyike lehetett, - mint ahogy volt is - ügyvéd, orvos, mérnök, s elérhette a legmagasabb polcot, ha tehetsége volt hozzá.

A bunyevácoknak, mint államhű, becsületes, szorgalmas józan életű polgároknak csorbíthatlan híre volt. Ezt a jó hírt mocskolták be azok a tévelygők, akik 1918-ban szembehelyezkedtek a magyarsággal és a Szent Istváni birodalom feldarabolására törekedtek. Tévedésük nagy volt, de hisszük, hogy azóta mindannyian kiábrándultak és ezért arra kérünk Mindannyiátokat, felejtssük és temessük el a múltnak keserű emlékeit.

Kedves Bunyevác testvéreink! Sokan vagyunk még, akik láttuk és élveztük a múlt magyar uralmát, - amikor állást kaphattunk, vagyont szerezhettünk - és itt vagyunk mindannyian, akik ismertük és nyögtük, a most széthullott jugoszláv uralmat. Nem lehet becsületes feleletet adni arra, melyik volt a jobb! Az-e, amikor előrehaladtatok, vagyonosodtatok, vagy az, amikor tönkre-

mentetek. És ha bizonyos, hogy jobb volt a magyar uralom, - mert valóban jobb volt, akkor biztosak lehetünk abban, hogy megint sokkal jobb lesz, mint volt az, amely most a bűnözők súlya alatt összeomlott.

Ebben az újraéledt Szent Istváni-birodalomban akarunk mi élni továbbra is miként azt őseink is tettek, itt akarunk élni és dolgozni mindannyian Szent István országaért, s erre munkára hívunk benneteket, hogy vállalva és kezét fogva magyar testvéreinkkel együtt dolgozzunk a közös hazáért és szülővárosunkért.

Hogy ezen akaratunknak kifejezést adhassunk, f. évi június 2-án, Pünkösöd 2-ik napján d.e. 9 órakor a Szent Teréz templomban ünnepi szentmisét tartunk, gyülekezés fél 9 órakor a templom előtt zászlókkal, utána pedig a Levente Otthonban (volt Szokol-házban) nagy ünnepi gyűlést fogunk tartani, amelyre valamennyiteket meghívunk.

Szabadka, 1941, május 17.

A Rendezőbizottság nevében: Mamusich János, Krempotics Péter, Dulics Balázs, Dr. Mamusich József, Szenderovics Gyula, Vukovics Antal, Piukovics János, Knapec Alajos, Vujkovics Péter, Ivkovics Iv. Márk, Sokcsics Pál, Orcsich Albert, Osztrogonác Simon, Matkovics Mátyás, Fabianovics Alajos, Vujkovics György, Rajcsich József, Vukovits Géza, Vukov József, Polyákovics Pál.

A legvalószínűbb az, hogy éppen erre az alkalomra készült el a zászló is, amelyet a szabadkai Városi Múzeum történelmi részlegében őriznek. A Bunyevácok csoportjának (GMS, I-396) a zászlaja, két selyemlapból készült, a magyar trikolor színeivel 102x320 cm méretben. Az egyik oldalon többszínű cénával a magyar címet van hímeztek egy négyzet alakú alapon, sárga kerettel, a címer körül: HÜSEGÜNK ÉS HÓDOLATUNK JELÉÜL. A SZABADKAI BUNYEVÁCSZÁG felirat látható

A másik oldalon ugyanilyen alapon Szabadka szabad királyi város címere van hímezve és körülötte: U ZNAK VIRNOSTI I ODANOSTI. BU-NJEVCI felirattal.

A magyar zászló mindhárom mezője aranszínű díszrojtokkal szegélyezett.

A történet epilógusában nincsenek előreláthatatlan részletek. A totalitárius államok, mint amilyen a második világháború utáni kommunista rendszer is volt, az ilyen *kilengéseket* nem bocsátotta meg. A fellelhető adatok alapján tudjuk, hogy a Skenderović i Šokčić család egyes tagjai, mint honvédek tűntek el, míg Krmpotić, a két Vuković, Knapec, Ostrogonac, Fabijanović, Rajčić i Poljaković családba tartozókat 1944 őszén végezték ki a *felszabadítók*.

A szabadkai Nők Antifasiszta Frontjának zászlaja

Szabadkán az antifasiszta mozgalmakhoz kötődő zászlóknak, a második világháború után évekkel is ugyanaz a készítője, mind Lozika Budanović - Seka szorgos munkájának eredménye. Az ő lakásában készült a VIII Vajdasági Rohambrigád két zászlaja, és a szabadkai Nők Antifasiszta Frontjának zászlaja is.²⁷

Az utóbbit a szabadkai Városi Múzeum történeti részlegében őrzik (GMS, I-399). Két brokátselyem szövetből készült 108x180 cm méretben. Mindkét oldalon a jugoszláv trikolor színei képezik az alapot. Az egyik oldalon, a fehér mezőn ötágú vörös csillagot hímeztek, mellette félkörösen az ANTIFAŠISTIČKI FRONT ŽENA SUBOTICA felirat látható aranyszínű cémával. A másik oldalon ugyanez a felirat, azzal a különbséggel, hogy a többszínű cémával hímezett jugoszláv állami címert övezi.

A zászló egyik végén aranyszínű rojtok vannak, míg a másik oldala úgy volt eldolgozva, hogy a zászlórúdra lehessen húzni, amelyet színezés nélküli fából készítettek. A zászlórúd három méteres, a csúcán alumínium ötágú csillog van, amelynek ágai között 20 cm az átmérő.

A betegsegélyző pénztárak két zászlaja

A XIV. törvényrendelet hatályba lépésével 1891. április elsején, Magyarországon gyakorlatilag betiltották a betegpénztárakat, ezeket közvetlenül a munkások irányították. A törvény értelmében megmaradhattak volna, mint magánszervezetek, de tagjai kötelezően be kellett hogy tagosodjanak az állami körzeti pénztárakba. Az esetek nagy többségében a munkások anyagi helyzete nem tette lehetővé a kettős tagságot, így a régebbi pénztárak megszűntek működni.

Az új pénztárak a munkások szerveződésének kötelező formái voltak az egész országban. Kivételt képeztek azok, akik jövedelme 1200 forinttól nagyobb volt évente, vagy napi jövedelmük legkevesebb 4 forint volt. A munkások, jövedelmük 2-5%-át fizették be, és egy idő elteltével joguk volt betegség esetén fizetésük felére legfeljebb egy évig. A megyei pénztárak a temetés minden költségét megtérítették.

A "Szabadkai kerületi betegsegélyző pénztár" 1893. január elején alakult meg. Szabadka mellett Zentára, Bajára is kiterjedt tevékenysége, akár csak a bajai, topolyai, zentai és bácsalmási járásra is. Az 1906-os statisztika

²⁷ M. Vučinić, Seka, vezilja naših zastava, *Subotičke novine* 29.8.1969.

alapján a Bács-Bodrog vármegyében még 16 ilyen pénztár működött, a Szabadka és környéki rendelkezett a legnépesebb tagsággal, 5461²⁸ taggal.

Fennállásának ötödik évfordulója 1898-ban, jó alkalom volt arra, hogy zászlót készíttessenek pénztáruknak. A jegyzőkönyvből nem látszik kik készítették ezt a rendkívüli szépségű tárgyat.

A „Szabadkai kerületi betegsegélyező pénztár” zászlaja (GMS, I-407) két réteg selyemből készült, drapp színű, mérete 129x175 cm. Fémszálas rojtokkal szegelezett három oldalról, a negyedik oldalon kilenc karikával erősítették a zászlórúdhhoz négy vájatot amely 330 cm hosszúságú. A zászlórúd végén egy 30 cm hosszú ötvözetből készült díszítés van.

A zászló egyik oldalán a SZABADKAI KERÜLETI BETEGSEGÉLYZŐ PÉNZTÁR felirat áll. A középső részen az évszám 1898. 10. 2. van kihímezve, ez az ünnepség megtartásának legvalószínűbb időpontja, a felirat és a dátum aranyhímzéssel lett kidolgozva.

A másik oldala többszínű fonállal egy anyát két gyerekével hímeztek. Körülöttük a felirat: GYÓGYUL A SEB, ENYHÜL, LÁTOM ISTENNEL, VAN MENNYORSZÁGOM.

Szabadkai székhelyű volt a „Szent József betegsegélyező pénztár” is, amelyet 1894-ben alapítottak. Noha az 1906-os adatok szerint csak 300 tagja volt, ez a betegsegélyező pénztár is elkészítette saját zászlaját (GMS, I-400). Méretei 147x155 cm, zöld selyemből készült, aranyozott növényi motívumokkal díszítették. A zászló közepén Szent József alakja van vászonra festve olajfestékkel, a kép alatt a SZ. JÓZSEF KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK felirat, van.

A másik oldalon aranszínnel kidolgozott, a közepére vászon betétlen a Szentháromság volt felfestve. A vászon alatt a S. HÁROMSÁG EGYISTEN IRGALMAZZ MINEKÜNK felirat volt.

A zászló egy eredeti fehér zászlórúdra volt kitűzve, amelynek hossza 350 cm.

A „Bács-Bodrog megyei pincérek egyesületének” zászlója

Az iparos egyesületek előzményei, a céhek már a középkori Magyarországon is létrejöttek, és szerepük az érdekvédelemben, az iparosok előmenetelében és biztonságukban volt nagy. Az idő múlásával a céhek egyre inkább zártak lettek és egyre inkább gátjaik lettek saját mesterségük fejlődésének. A 19. század közepén a kormányzat rendeletek sorával a felismert hiányosságokat pótolja. A céhek sorsát végül az iparosokról szóló törvény (az

²⁸ Borovszky S, Bács Bodrog vármegye, II, Budapest 1909, 454.

1872/VIII. törvénycikkely) pecsételte meg. Ennek eredményeként minden céhet megszűntettek, három hónappal a törvény meghozatala után. Voltak olyan iparostestületek is, amelyek 1872 előtt alakultak, de utána számuk jelentősen megnőtt.

A "Bács-Bodrog Vármegyei Pincérek egyesülete" 1892. szeptember 8-án egy sor ünnepséget szervezett abból az alkalomból, hogy felszentelték zászlójukat. Az akkori szabadkai sajtó részletekbe menően, és a jó ízlés határait feszegetve írta le az ünnepségek minden pillanatát. A legtöbb figyelem Andreas Lichtnekert tekintélyes vendéglős feleségére irányult, aki egyébként a zászló keresztanyja volt. Pompás hálálkodással dicsérték a zászló elkészülésébe fektetett igyekezetét. Avilai Szent Teréz templomában szentelte fel Mamuzsics Máté püspök. Az ünnepség azzal folytatódott, hogy a zászlórúdba verték a tiszteletbeli és rendes tagoknak a neveivel jelölt szögeket akik a zászló létrejöttét pénzelték. Ünnepélyes ebédet, és táncestet is szerveztek.

A Bács-Bodrog megyei pincérek zászlaja (GMS, I-405) kétrétegű drapp színű selyemből készült. A zászló (160x238 cm) három oldaláról fémszálas rojtokkal díszített, a két sarkán díszes bojtokkal. A negyedik oldalon 11 karikával (amelyek közül négy hiányzik) erősítették a zászlórúdra. A zászló közepén a BÁCS BODROGH MEGYEI PINCZER EGYLET 1892. SZEPTEMBER 8-ÁN felirat van. A feliratokat és a számos díszítést is arany színű fonallal hímezték. A sarkokon a megye négy városának címere látható (Szabadka, Zombor, Újvidék, Baja). Ezeket különböző színű posztók összedolgozásával és himzéssel dolgozták ki.

A zászló másik oldala is növényi motívumokkal gazdagon díszített. Középen az egyesület jelképe a kézfogás látható.

A Szabadkai szállodások, kávéház tulajdonosok, korcsmárosok, vendéglősök egyletének zászlója

A kétkötetes Bács-Bodrog vármegye monográfia statisztikai adatai szerint a négy szabad királyi városban, a vendéglátóiparban dolgozók száma a 20. század első évtizedeiben lecsökkent. Szabadkán 495-en dolgoztak ebben az iparágban az évszázad első évtizedének közepén, míg egy évtizeddel előtte 610-en. A négy legnagyobb vendéglátó-ipari létesítményében 131-en dolgoztak.

A munkavállalók helyzetét és szociális biztonságát védve 1907-ben alakult meg. "A Szabadkai Szállodások, Kávéház tulajdonosok, Korcsmárosok, Vendéglősök Egylete" ugyanebben az évben egy kétnyelvű könyvecskét nyomtatott, amelyben az egylet szabályzata és céljai voltak közreadva, és mint legfőbb oka a megalakulásnak *a tagok általános befektetői haszna, különösen*

a.) a tagság védelme vállalkozásukban, a vendéglősök segítése, és a közösségi szellem ápolása.

b.) a tagság fejlesztése és haszna az áru beszerzésében, esetenként szövetkezetek létrehozatalával vagy gyárak létrehozásával.

c.) a képzés segítése.²⁹

A megalakulással párhuzamosan az egyleti zászlón is dolgoztak (GMS, I-406). Kétrétegű selyemből készült (150x240cm) alapszínként a magyar trikolor szolgált. Három oldalról arany rojtok díszítik. A negyedik oldalon hét gyűrű van, ezekkel erősítették a zászlórúdhhoz.

A zászló közepén, a fehér mezőn különféle színű fonállal Krisztust - a pásztort vállán a báránnyal és a nyájjal a lábánál, hímezték. A sarkokon arany-fonállal kidolgozott szőlőlevelek és fürtök. Ezen az oldalon található A SZABADKAI SZÁLLODÁSOK, KÁVEHÁZ TULAJDONOSOK, KORCSMÁROSOK, VENDEGLŐSÖK EGYLETE felirat, és a felszentelés időpontja: 1907. szeptember. 4.

A másik oldalán ugyanezek a díszek láthatók, csak a Krisztus - pásztor helyett az egylet jelképére hímezték két kezelő kézt.

Az önkéntes tűzoltóegylet zászlója

A tűzvéstől való félelem, és az azzal járó hatalmas kár nagy társadalmi megbecsülést adott az "Önkéntes Tűzoltótestületnek". Az 1888-ban alakult egylet tiszteletbeli és rendes tagjai Szabadka legtekintélyesebb polgárai voltak.

Az ötödik évfordulót a Magyarországi Tűzoltók Szövetségének 11. országos kongresszusán ünnepelték meg, amelyet Szabadkán tartottak 1893. 8. 16-18 között. Ezen (viszonylag sokan) 95 helység meghívottjai vettek részt. A kongresszus munkarésze után a szervezők tartalmas műsort állítottak össze. A szabadkai dalegylet adott koncertet, kirándultak Palicsra, a legérdekesebb pedig a tűzoltóeszközök kiállítása volt.³⁰ A Szent Teréz templom előtti téren a tűzoltóegyletek tartottak ügyességi és a mesterségbeli tudás-bemutatót.

Az egyik ünnepi esemény az önkéntes tűzoltóegylet zászlajának felszentelése volt (GMS, I-402). Az ünnepélyes eseményre augusztus 13-án került sor, az Avilai Szent Teréz templomban. Számos polgár és résztvevő volt jelen. A zászló keresztanyja Vojnich szül. Rohonci Szilárda, a szabadkai főispán felesége lett. Ő adta át a zászlót Vermes Bélának, az egylet parancsnokának.

A zászló (116x155 cm) alapját a város színei adják; tehát kék, fehér és

²⁹ Pravila Društva subotički svratištara, kafedžija, gostioničara i krčmara, Subotica 1907, 3.

³⁰ A Szabadkai "Önkéntes tűzoltó-testület - emlék könyve 1888-1898, Szabadka 1898, 29.

szürke. Középen Szabadka város címere, felette pedig aranyhímzéssel következő felirat: SZABADKAI ÖNK. TÚZOLTÓ TESTÜLET 1888-1893. A zászlót gazdagon hímzett növényi motívumok díszítik. A másik oldalon az EGYESÜLT ERŐVEL - EGYMÁSÉRT A VESZÉLYBEN felirat áll.

Az eredeti zászlórúd is fennmaradt, amely 280 cm hosszú. 334 szöggel volt kiverve, azoknak a neveivel, akik pénzzel segítettek a zászló elkészültét.³¹ A zászlórúd végén egy levélszerű végződés volt, amely 35 cm hosszú. Az egylet jelvénye díszíti domborműszerűen.

A horvát "NEVEN" dalegylet zászlója

A horvát Neven dalegylet gyökerei az ugyanezt a nevet viselő kultúr-egyesülethez vezetnek. Vranje Sudarević a Neven egyik alapítójának a kezdeményezésére Matej Jankačot Szabakára hívták, hogy szervezze meg a társaság dalegyletét. A férfikórossal ez 1920-ban sikerült is, míg a férfi és női kórus első fellépésére 1922. február 11-én került sor.³²

A dalegylet már az alakuló ülésen 1925. május 2-án levált a kultúr-egyesületről. Az első elnöküknek Ivan Vojnić Tunićot választották, míg az alelnöknek Josip Vukovićot, titkáruknak pedig Toma Malagurskit. Az egylet alapító-okiratát 1926. március 4-én hagyta jóvá az illetékes minisztérium és ekkortól vette át a vezetőség az ideiglenes bizottságtól az irányítást.³³

A Neven évi jelentéséből, amelyet Toma Malagurski írt az 1927-es évről, látjuk hogy a tervek között szerepelt az öt éves fennállás megünneplése, és a lobogó felszentelése is.³⁴ Az ünnepséget 1927. 8. 14-15-én kellett volna megtartani, de ez megvalósíthatatlan volt, és a bizottság az ünnepséget más, jobb időre halasztja.³⁵

A szebb idők 1931-ben következtek be, amikor a tízéves *megmaradást* ünnepelték a zágrábi Horvát Énekkarok Szövetségével 11 dalárda jelenlétében, teljes énekkarokkal és három olyan szervezettel, amelyet csak a küldöttek képviseltek. Az ünnepséget 1931. május 23-25 között tartották meg.

Az egyik fő eseménye a háromnapos rendezvénynek a dalárda zászlájának felszentelése volt. A zászló keresztanj a földbirtokos Marko Dulić özvegye lett, aki a *Nevennek* egy a zászlóra való szalagot ajándékozott Szent Cecília

³¹ A zászló konzerválása alkalmával a szöveget eltávolították, hogy szállítható legyen az anyag.

³² IAS,F:52.1.8.

³³ IAS,F:52.1.2.

³⁴ IAS,F:52.1.3.

³⁵ IAS,F:52.1.4.

képével és 11.000 dinárt. A szervezet 1931. évi jelentésében ezt olvashatjuk: *Zászlónk tervét személyes jóindulatából, a Nevennek ingyen dolgozta ki a Zágrábi Josip Bužan festőművész; a zászlót, magát pedig a zágrábi Hrđić asszony saját kezűleg készítette.* Maga a felszentelés április 5-én a szabadkai Avilai Szent Teréz Székesegyházába zajlott le, a Lajčo Budanović püspök által celebrált mise után.³⁶

A *Neven* zászlaja (GMS, I-401) fekete és sötét vörös selyemből készült, méretei 150x170 cm. Hosszában három egyforma nagyságú mezőre van felosztva úgy, hogy a középső mező a fekete. Közepén a társaság 66 cm átmérőjű jelével. A jelvény közepét fehér selyemből egy téglalap, amelyen araszínű hímzéssel: HRVATSKO PJEV. DRUŠTVO NEVEN felirat áll. A társaság neve egy kerek kékszínű alapra íródott. A kör széleire zöld fonallal stilizált leveleket hímeztek, amelyek közé bíborszínű üveglapokat dolgoztak. A jelet minden oldalról gazdagon díszített növényi motívumok veszik körül, ezüstszínű szálakból elkészítve. Átlósan a zászló szélei felé, a sötétvörös selymen növényi motívumok húzódnak aranyhímzéssel.

A másik oldal ugyanígy három mezőre osztott. A fekete mezőn sárga négyzet alakú selyem van, közepén egy hímzett írásos papírlap. Ez az oldal is pazarul, aprólékosan aranyfonállal díszített. Az egész felületre sok fémkeretes szintelen üveget dolgoztak rá. A zászlórúdhhoz tíz ötvözetből készült gyűrűvel rögzítették.

A zászlóhoz három szalag is tartozik. Kettő közülük fehér selyemből készült, a következő felirattal: *A élet nehéz harcait, elviselni nemzedet dicső dalával segítsd, öntudatod és szabadságod emelésével.* A harmadik szalag sötétvörös selyemből van, és a társaság neve van rajta. Minden felirat aranyfonállal hímzett.

A társaság tekintélye abban is megmutatkozott, hogy számos aranyozott szögecske (230) van a zászlórúdban. Ezek a zászló elkészültéhez hozzájáruló adományokat képviselik, amelyek az egész országból érkeztek.

A levéltárban őrzött iratok alapján, amelyet a Szabadkai Történeti Levéltárban őriznek a *Neven* 1943-ig dolgozott, a háború befejeztével be az 1582-es (a/a, II, 200/1946) számon a szabadkai Városi Népfelszabadító Bizottságnál iktatták be. A társaság tevékenysége hamarosan abbamaradt, bizonyára már a következő évben.

³⁶ IAS,F:52.1.8.

Az Sz.M.T.C. zászlója

Szabadka társadalmi életét az 1912-es évtől egy munkásokat egybekapcsoló sportszövetség is teljesebbé tette. Ez akkor válik teljesen érthetővé, ha tudjuk, hogy abban az évben, a városban 8916 munkás volt munkavállalói biztosítással. Közülük kerültek ki a Szabadkai Munkás Testvedő Egyesület alapító tagjai.

1937 végén ez a társaság a negyedszázados fennállását ünnepelte. A jelenlevőket a közgyűlésen Jovan Đorđević elnök üdvözölte, a tiszteletbeli tagokat Fajsz Antal. Megválasztották: Rafael Hartmann özvegyét, Hartmann Józsefet, Lulits Dezső, Bayer Józsefet, Barna Károlyt, Lengyel Tamást, Lehrer Bélát, Jovan Đorđevićot, Brummer Lászlót, Terényi Gézá, Dattler Istvánt, Süllei Miklóst, és Göncöl Lajost.

Az ünnepség folytatásaként megtörtént a zászló felszentelése. A keresztanya Rafael Hartmann özvegye nevében néhány alkalomhoz illő szavat mondott Kemény Imre. Majd az emlékszőgek beveréséhez kezdtek. Ezekre feljegyezték mindazok nevét, akik valamiben segítettek a zászló létrejöttét.

A Sz.M.T.C. zászlóját (GMS, I-408) két drapp színű selyemszövetből dolgozták ki, méretei 110x164 cm. Közepén többszínű fonállal hímezve ellipszis alakú mezőben egy labdarúgó látható. A hímezés felett a társaság nevének rövidítése, alatta az évszámok: 1912-1937. A zászló szélein gazdag díszítés aranyfonál hímezzel. A másik oldalon ugyanezek a díszek és feliratok. Az elliptikus részben egy állóhöz támaszkodó, kalapácsot tartó kovács látható.

(ford. Mészáros Zoltán)

Symbols of the Past

In the Municipal Museum of Subotica there is a valuable collection of nineteen flags together with some worthy objects linked to them. They all originate from the end of the 18th to the middle of the 20th century. The subject of this study is the description of fourteen flags whose origin and history were thoroughly researched and identified.

Horváth Flórián, preparator

IZRADA DERMOPLASTIČNOG PREPARATA MIŠARA (*Buteo buteo*)

Uvod

U subotičkom Gradskom muzeju postoji prirodnjačka zbirka, koja u svom sastavu ima preko 3000 predmeta. Botanički i zoološki materijal čuva se u vidu herbara, dermoplastičnih, osteoloških i vlažnih preparata. Kod dermoplastičnih preparata možemo istaknuti zbirke Arsena Damaskina, Emila Talijana, Oskara Vojnića i Balinta Fernbaha čiji su trofeji preparirani početkom XX veka i predstavljaju istaknuti deo naše zbirke.

U osnovnu delatnost prirodnjačkog odeljenja spada prikupljanje i čuvanje (konzerviranje) bioloških vrednosti u muzejskoj zbirci, a zbog celokupne specifičnosti materijala i vrednosti zbirke, potrebno je i odgovarajuće prepariranje i zaštita ovih predmeta od strane stručnog lica za ovakve poslove.

Praktičan deo ovog ispita predstavlja obrada i zaštita biološkog materijala iz prirodnjačkog odeljenja na primeru prikazivanja procesa i metode prepariranja jedne ptice grabljivice.

Cilj ovog rada je da do detalja prikaže proces prepariranja mišara (*Buteo buteo*), korišćeni materijal kao i izradu foto dokumentacije koja je prati.

Materijal i metode rada

Ptica mišar, preko koje će se prikazati stepeni izrade dermoplastičnog preparata pronađen je na auto putu na relaciji Bačka Topola – Bečej, 18.12.2001. godine. Do uginuća je došlo tokom sudara ptice sa putničkim vozilom, što dokazuju izlivi krvi u predelu glave i na grudima, konstatovani tokom prepariranja. Ozbiljnijih oštećenja i povreda na ptici nije bilo tako da je bila podobna za prepariranje.

Kratki opis vrste

Rasprostranjenost. Jastreb mišar je skoro najrasprostranjenija ptica grabljivica srednje Evrope, a svojim uspešnim načinom života uspela je da proširi svoj životni prostor i prema istoku nastanjujući najveći deo Evroazije. Delimično je selica. Tokom zime na našim predelima vidamo ptice iz severnih populacija koje tu provode zimu privremeno povećavajući brojnost lokalnih populacija. Ova pojava često izaziva nezadovoljstvo u lovačkim krugovima

zbog sumnje da se poslednjih godina povećao broj ovih ptica, mada znamo da ove grabljivice u proleće napuštaju naše predele i vraćaju se na sever.

Jastreb mišar, kao prirodna retkost, zakonom je zaštićena vrsta na teritoriji Srbije. Međutim, ona je dosada prouzrokovala dosta polemike u krugovima lovaca i zaštitara prirode. Lovci preferiraju delimičan odstrel populacije uprkos zaštićenosti ove vrste, ali prirodnjaci ukazuju na činjenicu da tamo gde je dozvoljen odstrel ovih grabljivica, automatski opada i broj drugih retkih vrsta grabljivica, delom i zbog toga što ih lovci danas teško raspoznaju. Drugi razlog je da se sa opadanjem broja ove vrste grabljivice smanjuje broj nekorišćenih gnezda koje i druge grabljivice često koriste, pa sa time neslućeno smanjuje i njihov broj.

Ishrana. Svojom konstitucijom, nejakim nogama i kratkim kandžama, nije u stanju da uhvati plen veći od veličine veverice.

U najvećem broju slučajeva plen predstavljaju miševi, voluharice, krtice, razne vrste zmija i reptila, a povremeno mlade ptice, zečevi i insekti. U zimskom periodu nasrće i na iznemogle, obolele liske, patke, zečeve, fazane i na njihove strvine i zbog toga je često, bez razloga, ova grabljivica osumnjičena za opadanje broja zečeva i fazana po lovištima.

Razmnožavanje. Ciklus razmnožavanja kod nas počinje sredinom marta, a u slučaju blagih zima, krajem februara. Ptice ga obeležavaju prelepim svadbenim letom.

Za gnežđenje koriste isto prošlogodišnje gnezdo i svake godine ga dograđuju, pa nakon par godina ova gnezda dosežu visinu od jedan metar a širinu od osamdeset santimetara.

Jaja polažu u aprilu, uglavnom 2-3 komada, a inkubacija traje od 30-35 dana.

Dok su mladunci mladi i nejak, ženka ih čuva, a dužnost nabavke hrane preuzima mužjak. Kad mladi delimično operjaju, love oba roditelja. Mlade ptice napuštaju gnezdo potpuno odrasli sa 40 dana. Roditelji ih hrane još par nedelja dok se mlade ptice ne osamostale.

Krajem avgusta raspadaju se porodične veze i mladi počinju svoju delimičnu seobu ka jugu, ali roditelji srednjoevropske populacije ostaju u svojim revirima. Teške i hladne zime često uzimaju svoj danak i kod ove vrste, ali u proleće upražnjena mesta popunjavaju ptice koje se vraćaju sa juga.

Metode rada

Istorijat. Sačuvati mrtvo telo od raspadanja znali su već i stari Egipćani. Poznate su nam egipatske mumije koje su preparirane balzomom. Taj se način prepariranja zove balzamiranje ili mumificiranje. Takva mumija sačuvana je od raspadanja jer je potpuno suva i tvrda, ali usred sušenja dolazilo je do izobličavanja tela.

Prve pokušaje da se životinja preparira ispunjavanjem kože, a ne sušenjem, susrećemo u srednjem veku. Životinjsku kožu su tada ispunjavali senom ili slamom na primitivan način, i rezove koji su nastali usled guljenja kože su zašivali. Ni ove metode nisu bile dosta efikasne.

Početkom XIX veka pronađeno je hemijsko sredstvo za zaštitu i konzerviranje kože: zasićena rastopina kalijevog arsenata.

Filip Leopold Martin, rođen 1815, prvi je pronašao metodu da preparira pticu u prirodnom položaju i obliku a uglavnom po toj metodi se radi i danas. Za njegovo ime se vezuje izrada dermoplastičnih preparata i kaširanje velikih sisara. Po istoj metodi konzervirao je kasnije ribe, vodozemce i gmizavce.

Tokom vekova ove metode su se usavršavale sve do današnjeg dana.

Vrste prepariranja: izrada mehova (balgova), izrada dermoplastičnih preparata, suvo prepariranje, konzerviranje životinja u raznim tečnostima, izrada kostura.

Izrada dermoplastičnih preparata

Životinja koja je predviđena za prepariranje prvo se očisti od raznih prljavština (krv, izmet, itd.), zatim se uzimaju biometrijski podaci za naučne svrhe. Potom se uradi foto dokumentacija stečenog stanja. Zatim sledi guljenje kože, nakon toga izrada veštačkog tela. Hemikalijom dobro zaštićena koža se zatim navlači na umetno telo. Na početku napravljen rez se zašije pa se ptica montira u predviđenom položaju na unapred napravljenu podlogu.

Balgovi služe čisto u naučne svrhe. Preparat predstavlja mrtvu pticu u ležećem položaju sa sklopljenim krilima. Kod montiranja dermoplastičnih preparata težimo ka tome da prepariranu životinju prikažemo u prirodnoj lepoti sa anatomske besprekornim telom, u stavu i pokretu koji najviše odgovara dotičnoj vrsti. Skupina na ovaj način isprepariranih ptica, u veštački montiranom prirodnom okruženju stvara dioramu, vizuelno trodimenzionalno okruženje u izložbenim prostorima koje najviše odgovara prikazivanju određenog biotopa.

Da bi sve ovo postigli nije dovoljno samo preparirati životinju, već zahteva detaljno poznavanje načina života ptica i sisara i njihovog okruženja, što bez terenskog rada nije moguće.

Na prirodnjačkom odeljenju Gradskog muzeja, u ornitološkoj zbirci,

većinu materijala zastupaju preparati izrađeni u balgove, dok dermoplastičnih preparata ima veoma malo i u dosta su lošem stanju, što zahteva dodatne preparatorske poduhvate.

Diskusija

Korišćeni pribor za prepariranje

Alati: skalper, jači nož male oštrice, dužine 4-5 cm, šiljasta pinceta, pljosnata i okrugla klešta, klešta za sečenje kostiju, turpija za gvožđe, drvo, pila za drvo, igla i konac.

Materijal: staklene umetne oči, pocinkovana žica raznih debljina (1,5 mm, 3 mm), kudelja, vata, fina piljevina, deblji konac, uljane boje.

Hemikalije za čišćenje i zaštitu: benzin, alkohol (95%), 2% rastvor As_2O_3 (arsen trioksid).

Zaštitna oprema: zaštitna maska, hirurške rukavice, kutija za prvu pomoć.

Postupci rada

1. fotodokumentisanje ptice u zatečenom stanju (slika br. 1.);

2. uzimanje biometrijskih podataka sa ptice:

- dužina tela (od početka kljuna do kraja repa) 520 mm; raspon krila 1.200 mm; dužina glave sa kljunom 75,6 mm; kljun sa nozdrvom 31,7 mm; kljun 20,5 mm; pisak 79,6 mm; zadnja kandža 21,4 mm; određivanje pola i starosti: po boji irisa vidi se da je ptica bila stara 2-3 godine, a biometrijski podaci i polni organ ukazuju na to da se radi o jedinki muškog pola.

3. odstranjivanje raznih prljavština (benzin, alkohol) sa predela glave i nogu, zatim zatvaranje prirodnih otvora (vata) da tokom prepariranja ne bi došlo do curenja telesnih tečnosti koje bi uprljale perje ptice;

4. razdeljivanje perja iznad prsne kosti, rasecanje kože od kraja sternuma do stražnjeg otvora;

5. proširivanjem šupljine između kože i mesa oslobađa se kolenična kost kod obe noge i raseče se zglobovi (klešta za kost); odstranjivanje mišićnih tkiva sa butnih kostiju (slika br. 2.);

6. dalje guljenje kože do repa, kod zadnjeg pršljena odvaja se od tela zatim sledi oslobađanje tela sve do krila. Od tela, krila se razdvajaju u zglobovima gde se ramena kost spaja sa lopaticom, i isto tako se očisti ramena kost i nadlaktica - zglobovi se posipaju pilovinom, jer se i krvni sudovi prerežu, usled čega dolazi do krvarenja (slika br. 3.);

7. Oslobađanjem celog vrata stiže se do glave gde se oprezno odvaja koža ušiju od lobanje, zatim se isti postupak ponavlja i kod očiju (slika br. 4.);

8. Vrat se odreže od lobanje rezom na zatiljku, proširi se otvor, vadi se usna šupljina i jezik (slika br. 5);

9. Odstranjivanje moždanog tkiva i očiju, nastale šupljine se ispunjavaju vatom (slika br. 6)

10. Posle guljenja kože dolazi do odstranjivanja zaostalih mišićnih i masnih tkiva, koža se dobro namaže rastvorom As_2O_3 , radi zaštite (slika br. 7.).

11. Sledeći zahvat je montiranje žičanog kostura, za noge i telo žica debljine 3 mm, a za krila, vrat i rep 1,5 mm (slika br. 8.).

12. Na sastavljen žičani kostur uz pomoć kudjelje i vate oblikuje se veštačko telo. Materijal se formira premotavanjem konopca do željene forme (slika br. 9.);

13. Ponovno premazivanje kože rastvorom arsenika, navlačenje kože na veštačko telo. Odstranjeni mišići, krila i nogu nadoknađuju se vatom (slika br. 10.);

14. Zašivanje kože, nameštanje anatomskog oblika nogu, krila i vrata, pričvršćivanje na stalak za sušenje (slika br. 11.);

15. Stavljanje umetnih očiju;

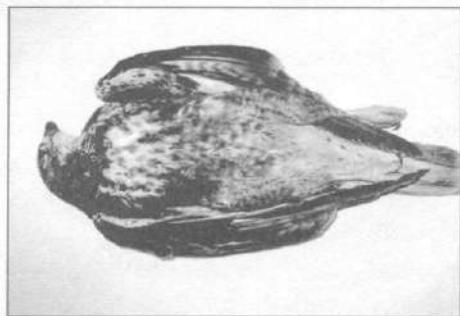
16. Ptici se daje odgovarajući položaj težeći ka tome da bude što realističniji;

17. Učvršćivanje repa i krila isečkom kartona;

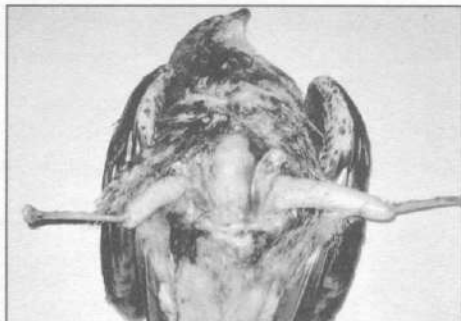
18. Posle sušenja ptica se montira na prirodno identični stalak;

19. Pobledela boja nogu i kljuna nadoknađuje se uljanom bojom; skidanje kartona za sušenje.

20. Završeni preparat.

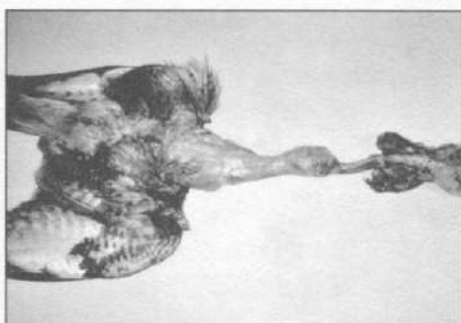
Sl. br. 1. sz. kép

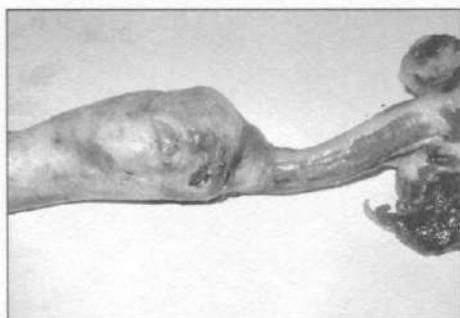
Sl. br. 2. sz. kép

Sl. br. 3. sz. kép

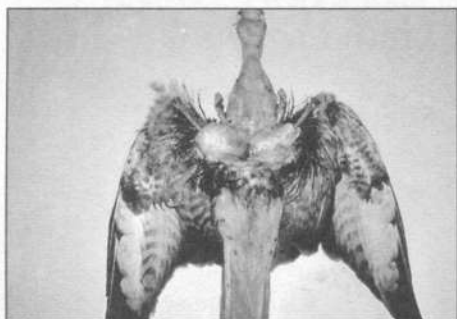
Sl. br. 4. sz. kép

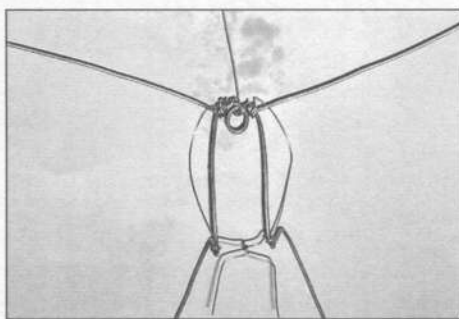
Sl. br. 5. sz. kép

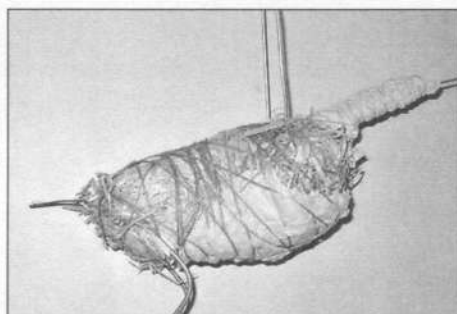
Sl. br. 6. sz. kép

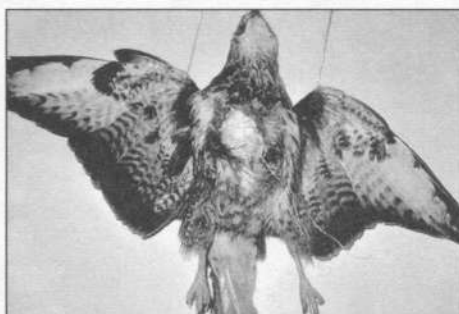
Sl. br. 7. sz. kép

Sl. br. 8. sz. kép

Sl. br. 9. sz. kép

Sl. br. 10. sz. kép

Sl. br. 11. sz. kép

AZ EGERÉSZÖLYV (*Buteo buteo*) DERMOPLASZTIKUS PREPARÁTUMÁNAK KIDOLGOZÁSA

Bevezető

A szabadkai Városi Múzeum természettudományi osztályának biológiai gyűjteménye több mint 3000 leltári egységet számlál melyek herbáriumok, dermoplasztikus csont- és nedves preparátumok formájában vannak konzerválva. Gyűjteményünkben kiemelt helyet foglalnak el (XX. század elején kipreparált) Damaszkín Arzén, Tallián Emil, Vojnich Oszkár és Fernbach Bálint világutazók vadásztrófeái.

A Biológiai osztály alaptevékenységei közé tartozik a terepeken történő gyűjtés, majd a begyűjtött anyag szakember által történő szakszerű konzerválása és tárolása.

E munkának a célja egy egerészölyv (*Buteo buteo*) preparálásának részletes bemutatása a felhasznált eszközöket, anyagokat, valamint a mellékelt fotódokumentációt beleértve.

Anyag és munkamódszer

Az egerészölyv preparálásán keresztül részletesen bemutatjuk egy dermoplasztikus preparátum elkészítésének módját. A madarat holtan találtuk a Topolyát Becsével összekötő úton. A nyúzás folyamán előtűnő véraláfutások azt bizonyítják, hogy a madár pusztulását gépjárművel való ütközés okozta. Komolyabb sérülést, bőrszakadást, ronszolódást nem találtunk rajta, így alkalmas volt a kipreparálásra.

A faj rövid bemutatása

Elterjedés: E faj Európa egyik legelterjedtebb nappali ragadozó madara. Alkalmazkodóképességének köszönhetően kelet felé terjeszkedett, egészen az Urál-hegységig.

Részleges vonulóként van nyilvántartva. A tél folyamán az északi állományok egyedei jelennek meg területeinken, megnövelve így a helyi populációk egyedszámát. Ezt az időszakos változást a vadászok gyakran félreértelmezik és az egyedszámnövekedést a helyi állományok megerősödésének vélik, habár bizonyított tény, hogy ezek a madarak a tél végeztével visszavonulnak északra, költőhelyeikre.

A legújabb természetvédelmi törvények értelmében az egerészölyv Szerbiában védett fajként van nyilvántartva, ennek ellenére a vadászok és a természetvédők között állandó vita tárgyát képezi. Egyes vadászkörök bizonyos területeken a védelem ellenére az egerészölyv állományány gyérítését szorgalmazzák, ám hosszú kutatások eredményei bizonyítják, hogy ahol e faj állandóan üldözve van, párhuzamosan csökken az olyan ritka ragadozó madarak (pl. kerecsensólyom) száma is, melyek nem építenek saját fészket, hanem az ölyvek által megépített majd üressé vált fészkeket foglalják el.

Táplálkozás: Bizonyosan sok embernek ismerős kép az utak mentén, villanyoszlopon, vagy fán gubbasztó egerészölyv, amint zsákmányra várva türelmesen figyeli a réteket, tarlókat.

Gyöngé testfelépítése miatt korlátozva van a zsákmányállatok nagyságát illetően, a mókustól nagyobb rágcsálót képtelen elkapni. Az esetek többségében apró rágcsálókat: egeret, pockot, vakondot és hullőket zsákmányol, kivételes esetekben rácsap az apró nyúlfiókára, fácáncsibére. Télidőben, mikor a megszokott zsákmány elérhetetlen, legyöngült, beteg nyulat, fácánt vagy kacsát próbál elejteni és ezért - bár alaptalanul -, a vadászok az ő számlájukra írják a vadászható fajok állományának csökkenését.

Szaporodás: Az itteni állományok március közepe táján, enyhe tél után már februárban elkezdik a költést. Új fészket nem építenek, ha tehetik, az előző évit használják, ami az állandó tatarozástól hatalmasra megnőhet. Áprilisban már 2-3 tojás lapul a fészkekben, a fiókák 30-35 nap után kelnek ki.

Amíg a fiókák kicsik és magatehetetlenek, a tojó vigyáz rájuk, a vadászat kizárólag a him kötelessége, ám ahogy nőnek, növekszik az étvágyuk is és most már mindkét szülő, felváltva hordja a táplálékot.

Hathetes korban megtörténnek az első szárnypróbálgatások és a kifejlett fiókák elhagyják az eddig biztonságot nyújtó fészket. Pár hétig még szülői gondoskodásra szorulnak, de hamar elsajátítják a vadászat tudományát, és önállókká válnak. Augusztus végére felszakad a családi kötelék, és a fiatalok déli irányba megkezdik kóborlásukat, míg a szülők a költőterületen maradnak.

Az igen kemény telek e fajt sem kímélik, sokan nem élik túl a fagyokat, az éhezést, de tavasszal, mikor a fiatalok visszafelé vonulnak alkalmas költőhelyet keresve betöltik a megüresedett helyeket.

Munkamódszer

A halott test megőrzésének titkát már az ókori Egyiptomiak is ismerték, balzsamozással próbálták tartósítani a halottat. Az elhunytat ugyan megvédték a bomlástól, de a száradás során a test elvesztette eredeti alakját. Bőrbetöméses preparálással először a középkorban próbálkoztak, ahol az állati bőrt széná-

val, szalmával tömték ki, a bőrön ejtett vágásokat pedig összevarrták, ám megfelelő tartósítószer hiányában a preparátum hamar tönkrement. Nagy változás csak a XIX. század elején történt, mikor is rájöttek, hogy tömény arzénoldattal tökéletesen tartósítható a bőr.

Filip Leopold Martin (szül.: 1815) dolgozta ki elsőnek úgy a madarakat, hogy a befejezett preparátumnak a fajnak megfelelő anatómiai testtartást adott. A dermoplasztikus preparátumok elkészítése és a nagy emlősök kasírozásának kidolgozása is az ő nevéhez fűződik.

Hasonló módszer alapján tartósította később a halakat, kételtűeket és a hüllőket is.

A módszer csak tökéletesedett, egészen napjainkig.

Preparálási módok: balgok elkészítése, dermoplasztikus preparátumok elkészítése, száraz preparálás, nedves preparálás, csontvázak montírozása.

Dermoplasztikus preparátumok elkészítése

A preparálásra szánt állatot legelőször is megtisztítjuk a különböző szennyeződésektől (vér, ürülék, sár, stb.), majd a test különböző pontjairól méretet veszünk tudományos célokra és a begyűjtött állat állapotáról fotódokumentációt készítünk.

A következő lépés a test bőrének lenyúzása és a műtest elkészítése. Ezután a konzerválófolyadékkal jól átitatott bőrt ráhúzzuk a műtestre, és a bőrt összevarrjuk. A szárító állványra ráerősített madarat az előre elképzelt testtartásba helyezzük.

Amikor tudományos célokra preparálunk akkor olyan balgokat készítünk, ahol a madarakat kinyújtóztatva, csukott szárnyal preparáljuk, ennek köszönhetően kis helyen, nagyobb mennyiséget tudunk tárolni. A dermoplasztikus preparátumok kidolgozásánál arra törekszünk, hogy az adott fajra jellemző pózt formáljuk meg.

Az ilyen módszerrel preparált madarak csoportjának mesterséges környezetben való bemutatását diorámának nevezzük.

Ahhoz, hogy mindezt sikeresen elérjük, hosszú idők terepi munkájára van szükség, meg kell ismernünk a madarak és emlősök sajátos életformáját, ami nagy segítséget nyújthat majd az alak beállításánál.

A Városi Múzeum Biológiai osztályának madárgyűjteményét főleg balgok alkotják, a rosszul megőrzött dermoplasztikus preparátumok a gyűjtemény kis hányadát képezik, ám ezek is restaurálásra szorulnak.

Felhasznált eszközök

Szerszámok: szike, rövid pengéjű (4-5 cm) kés, hegyes végű csipesz, lapított és kerek csúcsú fogók, csontvágó fogó, fa és vas reszelő, fűrész, tű, cérna.

Anyagok: üvegszemek, cinezett dróthuzal (1,5 mm -3 mm), kenderkóc, vatta, apró szemcséjű faforgács, vékony madzag, olajfestékek.

Tisztító és tartósító vegyszerek: foltbenzin, alkohol (95%), 2% As₂O₃ (arzén trioxid) oldat.

Védőfelszerelés: védőmaszk, sebészeti kesztyűk, elsősegélydoboz.

Munkafolyamat

1. fotódokumentáció készítése a madárról (1. kép).

2. biometriai adatok felvétele: testhossz (a csőről a farok végéig) - 520 mm, Szárnyfesztávolság - 1, 200 mm, Fejhossz + csőr - 75,6 mm, Csőr + viaszhártya - 31,7 mm, Csőr - 20,5 mm, Csüd 79,6 mm, Hátsó karom - 21,4 mm, Nem és kormeghatározás: a szem szivárványhártyájának színe alapján a madarat 2-3 évesre becsültük, a méretek pedig arra utalnak, hogy hím egyedről van szó.

3. a fej és láb környékét benzínoldattal alaposan megtisztítjuk, majd a természetes nyílásokat vattával betömjük, meggátolva ezzel a testnedvek kifolyását, amik beszennyezhetnék a madár tollát.

4. a tollat a hasi részen széthajtjuk és a szegycsont végétől a kloákáig felmetsszük a bőrt.

5. a bőrt elválasztjuk a hasfaltól és mindkét oldalon szabaddá tesszük a térdizületet, amit csontvágó fogóval elválasztunk a testtől és eltávolítjuk az izomszöveteket (2. kép).

6. a nyúzást a farok felé folytatjuk, majd az utolsó csigolyánál elvágjuk és a bőrt a szárnyak irányába nyúzzuk. A lapocka és felkarcsont találkozásánál elmetsszük az ízületet, eltávolítjuk az izomzatot a szárnycsontokról - a kifolyó vért a bőven ráhintett fűrészpor fogja fel (3. kép).

7. miután a nyakról lehúztuk a bőrt, a koponyához érünk, ahol a fül és szembőrt óvatosan elvágjuk (4. kép).

8. az öreglyuknál leválasztjuk a koponyát és kitágítjuk a metszés-felületet, kivesszük a nyelvet, a szájüregből eltávolítjuk a kötőszöveteket (5. sz. kép).

9. kikaparjuk az agyat és a szemeket, a létrejött üregeket vattával töltjük ki (6. kép).

10. ennél a résznél már teljesen elválasztottuk a bőrt a testtől, amit még egyszer jól megtisztítunk a rajtamaradt zsiradéktól, izmoktól és arzénoldattal alaposan átitatjuk (7. kép).

11. következő lépés a mesterséges csontváz elkészítése, 3 mm-es drótból a testet, lábakat, 1, 5 mm-es drótból a szárnyat, nyakat és a farok rögzítőket formáljuk meg (8. kép).

12. az elkészített drótvázon kóc és vatta felhasználásával megformáljuk a műtestet, amelyet madzaggal tekerünk át, és folyamatosan alakítgatjuk az izomzatot (9. kép).

13. a bőrt újra átkenjük arzénoldattal és a lábaktól kiindulva, megkezdjük ráhúzását a műtestre. Az eltávolított szárny és combizmokat vattával pótoljuk (10. kép).

14. a hasi oldalon ejtett vágást összevarrjuk és a madarat a szárító állványra rögzítjük (11.kép).

15. a megfelelő színűre festett üvegszemeket behelyezzük a szemüregekbe.

16. a preparátum alakbeállításánál arra törekszünk, hogy a madarat természetű pózba állítsuk be.

17. a szárnyakat és a farkat kartoncsikokkal rögzítjük.

18. száradás után a madár természetes állványzatra kerül.

19. a lábak és a viaszhártya kifakult színét olajfestékekkel pótoljuk, a kartoncsikokat eltávolítjuk.

20. kész a preparátum.

Literatura - Felhasznált irodalom

PETERSON-MOUNTFORT-HOLLOM	1986 Európa madarai. Gondolat. Budapest
FRIEDER SAUER	1995 Szárazföldi madarak. Magyar könyvklub. Budapest
DR. ZLATKO BAYER	1947 Sirove kozse divljači. Zagreb
PAVAO ALINGER	1948 Prepariranje i konzerviranje životinja. Zagreb
DR. MÓCZÁR LÁSZLÓ	1962 Az állatok gyűjtése. Gondolat. Budapest
DR. FEHÉR GYÖRGY	1971 Állatpreparátumok készítése. Mezőgazdasági kiadó. Budapest

Zaključak

U ovom radu prikazana je izrada dermoplastičnog preparata jastreba mišara (*Buteo buteo*) sa kojim se dopunjuje prirodnjačka zbirka subotičkog Gradskog muzeja. Dat je detaljan opis procesa prepariranja životinje kao i prikaz korišćenih materijala, alata, instrumenata i hemikalija pomoću kojih je izvršena konzervacija preparata.

Zahvaljujem se mentoru, višem kustosu Gradskog muzeja, Dušici Zrnici i ornitologu Ištvanu Hulo za pružanje stručnih saveta, fotografu muzeja Miklošu Heveru kao i kolegama na pružanju pomoći pri izradi ovog rada.

Összegzés

E szakmunka segítségével bemutattuk egy egerészölyv (*Buteo buteo*) dermoplasztikus preparátumának elkészítését, mellyel a szabadkai Városi Múzeum Biológiai osztályának gyűjteményét gazdagítottuk.

Részletes leírást adtunk a preparálás folyamatáról, bemutattuk a felhasznált anyagokat, szerszámokat és vegyszereket.

Summary

This work shows an example of the taxidermist's dermoplastic preparation of a hawk (*Buteo buteo*) which enriches the natural history collection in the Municipal Museum of Subotica. The description of the animal-stuffing process is given in my work, as well as the presentation of tools, instruments, chemicals and materials used for the conservation of the bird.

Furthermore, I want to thank to my advisor Dušica Zrnica- senior museum custodian and to Miklós Hevér - museum photographer for their help and advices during my training period.

Diorama sa izložbe o Ludaškom jezeru / A Ludasi - tó élőhely diorámája

Diorama sa izložbe o Ludaškom jezeru / A Ludasi - tó élőhely diorámája

Korhecz Papp Zsuzsanna

RESTAURACIJA UKRASNOG RAMA PORTRETA LAJOŠA KOŠUTA

Ukrasni ram portreta Lajoša Košuta restauriran je tokom 2002. godine povodom 200 godina rođenja ovog istaknutog mađarskog državnika. Delo slikara Antala Sirmajja rađeno je za svečanu salu u staroj Gradskoj kući. Tehnika prvobitno urađene pozlate na ovom remek delu primenjene umetnosti je povod za iscrpni prikaz istorije pozlate, nakon čega sledi i opis samog procesa restauracije.

ZLATNI LISTIĆ¹ (Kratka istorija pozlate)

Od samih početaka ljudske istorije postoje zapisi o zlatu – imenovano u Bibliji, zapisano egipatskim hijeroglifima i haldejskim klinastim pismom,

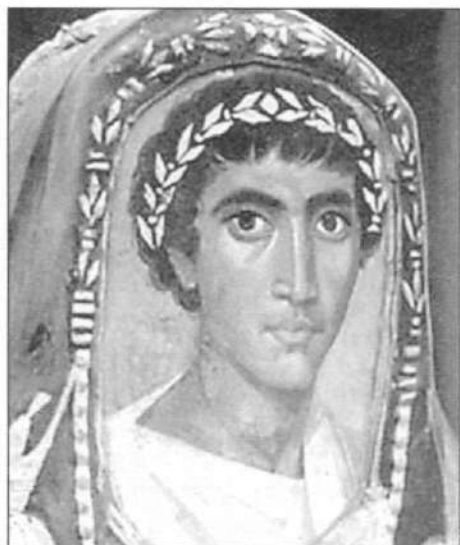

Tutankamonova pozlaćena maska sa sarkofaga

pomenuto u Homerovim epopejama kao i u drevnim legendama. Poštovanje koje se iskazuje zlatu razumljivo je ako se uzme u obzir da zlatu spada među metale koji se u prirodi retko nalaze u čistom stanju. Ovaj metal izuzetnih osobina postao je zahvaljujući rastegljivosti, nekorozičnosti i metalno-žutom sjaju, omiljen i cenjen kako među umetnicima tako i među naručiocima umetničkih dela. Zbog svoje lepote, postojanosti i retkosti koristili su ga za izradu nakita, žrtvenih darova, obrednih predmeta, ali i za ukrašavanje oružja. Pored toga, stopljen u razne legure – jer je u čistom obliku veoma mekan – korišten je od najranijih vremena za kovanje novca.

¹ Detalji diplomskog rada *Pozlata na srpskim ikonama*, odbranjen 1995. godine na Umetničkoj akademiji - odsek za restauraciju, u Budimpešti

Tkanine i haljine od lana ili svilenih niti obmotanih zlatnom žicom izrađivane su još u starom veku. Grci i Vavilonci su po svojim hramovima nagomilavali neverovatnu količinu zlata i zlatnih darova. Na geografskom području nazivanom *stari svet* bilo je u arhaičnim vremenima mnogo više zlata nego što ga ima danas.

Portret Artemidora sa sarkofaga

Maska iz Mikene od zlatne ploče

Pozlata, Vergoldung (nemački), gilding (engleski), dorure (francuski), doratura (talijanski)

Iako se mišljenja o počecima tehnike pozlaćivanja razlikuju, većina izvora navodi podatak da se pozlata koristila već u starom veku. Slikarski priručnici pisani u ta davna vremena daju određena uputstva ili recepte za pozlatu.

Slikarski priručnici su zbirke koje sadrže opise spravljanja boja, izrade alata i slikarskih tehnika. U takve spise spadaju *Traktat o kamenu* Teofrasta efeškog (315 p.n.e.), Vitruvijevo delo – *Deset knjiga o arhitekturi* (oko 15. godine p.n.e.), *Manuskript Luca* (IX vek), Heraklije (X vek), Teofil prezviter (XI vek), Dionisijeva *Erminija*, *Traktat Čenina Čeninija* (XV vek), Nektarijev *Tipikon* (XVII vek), da pomenemo samo neke od brojnih rukopisa koji su vekovima služili umetnicima za uputstva i pomoć u radu.

Čovečja ruka hiljadama godina (između 4000–7000) ukrašava predmete oblažući ih zlatnim pločicama i čineći ih time još dragocenijim. Svetlo dana ugledali su i pozlaćeni predmeti iz najdrevnijih egipatskih grobova, a tehnika

pozlate se takoreći do tančina podudara sa savremenim načinom pozlaćivanja i poliranja do visokog sjaja. Tehnika nanošenja zlata ne vezuje se ni za jednu političku ili kulturnu baštinu. O tome svedoči podatak da su hebrejska, grčka, rimska, ali takođe i kineska i indijska kultura poznavale najekonomičniji način kako da se skoro svaki materijal – kamen, malter, drvo, kost, koža, papir, keramika, kao i drugi metali (srebro, bronza) učine sličnim zlatu. Koriste se različiti načini pozlaćivanja delića mozaika, kipova ili kupola na hramovima.

Zanatska obrada zlata spada među prve tehnike koje je čovek izumeo i usavršio. Zlatne pločice koje su u početku bile prilično debele, razvojem same tehnike kovanja postajale su sve tanje. Kao rezultat tog procesa, danas su nam na raspolaganju izvanredno tanki, takoreći prozirni zlatni listići za pozlaćivanje.

Bogorodica iz VII veka

Zlato se koristilo u različitim oblicima, ali su pločice i prah (što je mnogo rasipniji metod jer se dobijao mrvljenjem pločica) bili najviše u upotrebi. Dejstvo koje se želelo postići pomoću zlata određivalo je načine na koji je ono nanošeno, a još više samu pripremu lepka i podloge. Strogo se pazilo na tehnologiju pripremanja same podloge i njen kvalitet s obzirom da je tananost zlatnih listića isticala svaku neravninu. Klasični metodi pozlate se sve do danas nisu mnogo menjali. Uporedo sa duhovnom simbolikom, zlato i pozlata potvrđivali su novčanu i dekorativnu vrednost predmeta ili objekta. Ova izuzetna tehnika prisutna je svuda - od sitnih detalja iluminacije u rukopisima, do crkvenih

mozaika obloženih zlatom. Krajem epohe baroka svrha zlata je dekoracija, ukrašavanje predmeta primenjene umetnosti. Doba secesije je ponovno otkrivanje zlata.² U današnje vreme međutim samo sporadično nailazimo na umetnička dela koja svedoče o dekorativnom učinku zlata. Pozlaćuju se najčešće ukrasni ramovi, i to bez korišćenja pravog zlata jer je preskupo, upotrebljavajući jeftiniji i manje sjajni tzv. *metal* dobijen od bakra.

Uprkos nestajanju pozlate, poneki savremeni umetnik još uvek svesno koristi impresiju svetlosti koju daje ovaj plemeniti metal. O tome svedoče platna Lajoša Vajde ili pesnički nadahnute slike Mersada Berbera.

Bogorodica iz XVIII veka

Gustav Klimt: Adele Bloch Bauer

Umetnost pozlate je tokom srednjeg veka usavršavana u slikarskim radionicama u kojima su prenošena i sva ostala slikarska umeća. Prema Vazarijevim rečima: tamo gde je sve izrađivano od ukrasnih dugmadi do oltara. Zanat poput ovog zahtevao je pre svega veliko iskustvo, smirenost,

² Gustava Klimta, najvećeg predstavnika bečke secesije očarali su zlatni mozaici u Raveni 1903. godine.

Iako je i ranije koristio zlato, njegov slikarski period nazvan zlatnim stilom savremena kritika pominjala je i kao slikanje mozaika. Majstor je na više načina koristio anti-boju - zlato, zavisno od značenja kojem je trebalo da služi. Na prvim slikama pozlaćivao je kulne predmete - npr. kiteru Apolonove sveštenice ili kacigu Atine Palade. Time je ukazivao i na čulnu privlačnost femme fatale. Iskričave zlatne šare na c. 1860. potreta takode je budilo asocijaciju na putenost. Klimt je s takvom predanošću i detaljnošću polirao svoja platna - prekrivajući odeću modela neobičnim zlatnim dekoracijama - da su ličila na radove pozlatara. (Ilona Šarmanj)

disciplinu i mnogo vještine.³

U rukopisu Čenina Čeninija *Trattato della Pittura* (Traktat o slikarstvu) naglašen je značaj koji je pozlata imala u to vreme. Sâma tehnika pozlate učila se tokom šest godina, a sledećih šest je bilo posvećeno utvrđivanju stečenog znanja, nakon čega je sledio još period od godinu dana za usavršavanje crtanja. *Vi koji ćete zahvaljujući plemenitoj duševnoj sklonosti postati zaljubljenici ove uzvišene strasti i koji imate želju da postanete pravi umetnici, morate da budete obdareni sledećim duševnim osobinama: strašću, pobožnošću i postojanošću. Latite se učenja koliko je god moguće ranije pod budnim okom majstora i napuštajte svoje majstore koliko god je moguće kasnije... Crtanje i slikanje zahtevaju veštinu i u sledećim zanatima: mrvljenju boje, tutkalisanju, pravljenju podloge, stavljanju gipsane podloge na platno i njegovo poliranje, ispupčavanju gipsa, pripremanju podloge za pozlatu, pozlaćivanju, uglašavanju, vezivanju, ispupčavanju, poliranju, pravljenju zlatne intarzije, bojenju, ukrašavanju i lakiranju slika...*

Simon Marini: Blagovesti 1433.

Kujundžija

Sa renesansom počinje jasno razdvajanje slikarskog umeća od zanata pravljenja zlatnih listića. Umetnici božanskog nadahnuća stvarali su slike koje su potom uramljivane u ukrasne ramove drvodelaca, remek dela primenjene umetnosti, a pozlatu su nanosili majstori pozlaćivanja koji su zlatne listiće kupovali od zlatara. Tako je to i

³ M. Krajger-Hozo 1991. str199.

danas, s tom razlikom što zlatne listiće ne kuju više zlatari nego postoje radionice koje su se specijalizovale za izradu i zlatnih listića i materijala koji ih zamenjuju. U vreme baroka, po kulturnim periferijama umetnička dela su još uvek stvarali pojedini majstori sami nanoseći i pozlatu koja je čak i po današnjim merilima bila dovedena do umetničkog savršenstva. Po uvreženom mišljenju toga doba radilo se samo o dobro odrađenom zanatskom poslu. Majstor velikog dometa bio je i Sebastijan Stetner, poreklom Bavarac koji je radio u Budimu i koji je 1740. godine za 1000 rajnskih forinti i 350 džakova pšenice naneo pozlatu na barokni oltar franjevačke crkve posvećene Svetom Mihajlu u Subotici. Novac za pomenuti rad darovao je Subotičanima viši kapetan Matija Vojnić, nakon što je zajedno s porodicom preživeo epidemiju kuge.⁴ Očuvani delovi glavnog oltara i danas svedoče o izuzetnom majstorstvu. Pretpostavlja se da je Stetner deo kvalitetnog zlata još tokom boravka u Budimu zamenio kod nekog kujundžije za zlatne listiće, ali postoji i verovatnoća da ih je majstor sam iskovao i to tehnologijom opisanom kod Teofila prezvitera (XI vek): *Uzmi grčki laneni pergament ili list papira i umoči ga prvo u prethodno fino istucani i osušeni crveni oker. Nežno ga poliraj kljovom dabra, medveda ili divljeg vepra do visokog sjaja. Iseci zatim list na četiri prsta duge i isto toliko široke delove. Od šavljene teleće kože izradi torbicu iste veličine i čvrsto je opšij, ali tako da s lakoćom stavljaš u nju više ovakvih komada papira. Uzmi grumen zlata i čekićem ga istanji na nakovanju pazeći da ne napukne. Ploču iseci na komade veličine palca i stavlja ih između papira koji se nalaze u torbi sve dok se torba ne napuni. Uzmi široki, bakarni čekić glatke površine i jednomerno udaraj s njim po torbici položenoj na gladak kamen. Proveravaj u više navrata da li su zlatni listići dovoljno tanki. Kada zlato počne da se pomalja iz torbice, iskroji listiće makazama predviđenim za ovu svrhu. Zlatne listiće dobijene ovim postupkom istanjuj i seci po sopstvenom nahođenju, a zatim ukrašavaj s njima oreole svetaca, rubove odeće i sve ostalo što želiš.*⁵

U srednjem veku je zlato pored dekorativne vrednosti imalo i posebno ikonografsko značenje, predstavljalo je simbol svetlosti i večite prosvetljenosti (oreoli). Početkom XVI veka u zapadnoj umetnosti prestaje da se nanosi zlatna pozadina iza likova, dok ga je istočnoevropsko ortodoksno slikarstvo sačuvalo do dana današnjeg. Nanošenje zlatnih pločica u zlatno doba ikonopisa bio je jedini dozvoljeni način pozlaćivanja što je ostavljalo utisak metalnog sjaja i potpuno se razlikovalo od boja... Zlato, sunce i metali nemaju boju jer se takoreći podudaraju sa svetlošću sunca... stoga je zlato po tumačenju ikonopisa isto što i svetlost... a ikona se pomalja iz same svetlosti... To je razlog što se upravo svet-

⁴ Cvekan, P. 1977. p. 33.

⁵ Babić, G. p. 219.

Hristos, Hilandar XIII

misao prenela je na obogotvorenu prirodu preimućstva pripisivana u srednjem veku isključivo Božanskoj promisli. Prostor tako postaje ljudsko iskustvo. Nije izgubljena čovekova vera u nadnaravno već verovanje u stvarnost i suštastvenost duhovnog sveta.⁷

U umetničkim epohama koje slede nakon renesanse, pozlata gubi svoj značaj osim u graditeljstvu i kiparstvu baroka gde je dostojno odražavala slavu protu-reformacije. Iako je u današnje vreme najbitnije da pozlata deluje umereno, taj princip nije važio u baroku. Poznata su arhitektonska rešenja enterijera gde je u ime rekatolizacije sve sijalo zlatnim sjajem, počev od rezbarenih svećnjaka pa sve do najmanjeg nabora na kipovima. U svakodnevnom životu takvu težnju odražavala su pozlaćena vrata i nameštaj sa štukom. Iz tog vremena datira i sklonost da se pozlata, ili materijal koji zamenjuje zlato, koristi za ukrašavanje stubova i tavanica svećanih prostorija. Zbog procesa tamnjenja neplemenitih metala željena pompeznost se vremenom gubila. Promenom stilskih pravaca, zlato takoreći nestaje sa slika. Labudovu pesmu dovršava na zlaćanim platnima Klimta i Segantinija.

Iako je među umetnicima prevagnulo mišljenje da su zlatni ramovi

losna pozlata smatra normativom u odnosu na ikonu: svaka boja bi je učinila zemaljski putenom i slabila njenu moć vizije... Okružena Božanskom svetlošću, ikona izranja iz mora zlaćane milosti. Ikonopis započinjemo nanoše-njem pozlate na podlogu na kojoj je prethodno iscrtana shema lika koji će zatim nastajati iz zlata... Što su ovozemaljski, prirodni element više prodirali u ikonopis, to je korišćenje samlevenog zlatnog praha sve više zamenjivalo upotrebu zlatnih pločica i stvaralo podlogu sličnu oslikanoj površini.⁶

Nasuprot vizantijskom pogledu na umetnost, po renesansnom svet-onazoru svetlost postoji nezavisno od stvari koje osvetljava, a stvari postoje i bez svetlosti. Tom idejom renesansna

⁶ P. Florenskij 1988. str.79 i 92.

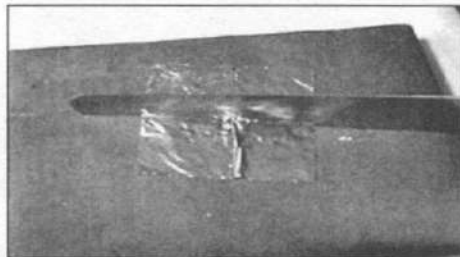
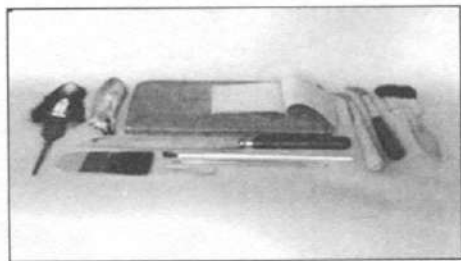
⁷ E. Panofsky 1984. str.170-249.

zaostaci ranijih, mnogo dekorativnijih umetničkih pravaca, koriste se i danas prvenstveno zbog suprotnosti pozlaćenog rama i okoline koja prija oku.

Zlato i zlatni listići

Tokom istorije mnogo vremena i prostora je utrošeno na istraživanje zlata s obzirom da spada u najređe metale koji se nalaze u prirodi. Zlato je odvajkada privlačno za čoveka jer osim što je retko, postojano i lepo, poseduje još niz dobrih osobina. Vekovima dugu grozničavu potragu za zlatom dokazuju danas skoro potpuno iscrpljeni evropski rudnici zlata.

Metalni element, privlačno žute boje, blistavog metalnog sjaja, lako rastegljiv, stabilan plemeniti metal. Manje savitljiv od srebra – s manjom snagom napona - i topiv na većoj temperaturi, ali zato mnogo mekši i finiji od bakra. Zlato i bakar su jedini metali koji imaju boju. Zbog nedovoljne tvrdoće zlata, za nakit i upotrebne predmete pravljeni su legure sa srebrom, bakrom, platinom i paladijumom.

Zlatni listići i alati za pozlaćivanje

Od svih metala zlato je najrastegljivije. Može se iskovati u 1/8000 mm tanku foliju koja već propušta zelenu svetlost. Najveći deo svetlosti se reflektuje, zato možemo da vidimo metalni sjaj, a ton zavisi od talasne dužine koja guta metal i daje komplementarnu boju.

Od kilograma zlata izvlači se 3 kilometra zlatne žice

Pravljenje zlatnih listića je složen proces. Kujundžijstvo zlatnih predmeta razvilo se iz kovanja zlata.

Kovanje i razvlačenje zlata valjkom staro je takoreći koliko i samo pozlaćivanje, tehnologija poznata već 7000 godina. Zlato za dukate predstavljalo je u srednjem veku posebno omiljenu leguru s obzirom da se od jednog dukata (3,49 g od čega 3,44 g čistog zlata) moglo se iskovati 100-145 kao dah finih folija. U tadašnjoj Italiji su prema Vazarijevom pisanju, od jednog dukata

izvlačili su po 120-145 lista, dok se danas od iste količine iskuje čak 1200 folija.⁸ Listovi od zlata su znači bili deset puta deblji što je u velikoj meri uticalo na obradivost kao i na trajnost pozlate. Današnji pozlatare mora da kontroliše čak i svoje disanje, a zlatne listiće može da podiže samo četkicom dok su u srednjem veku slobodno rukovali njima, izrezujući ih čak po potrebi. *Kako treba postupati da bi se isekle zlatne zvezde i pričvrstile se na zid? Prvo iseci sve zvezde redom i kani kap voska na plavu površinu neba gde želiš da naneseš zvezde. Poređaj zvezde redom kojim si ih sekao na dasci. Znaj da ćeš tako mnogo više uraditi i utrošiti manje zlata nego ako koristiš mordente-pozlatu... Trudi se da uvek ukrašavaš finim zlatom i da koristiš dobre boje, posebno kod lika Bogorodice. Ako bi na to odgovorio da jedan siromašak ne može da podnese ovakav trošak – uveravam te da ćeš dobrim radom steći ugled i umesto skromnih narudžbi dobijaćeš porudžbine od bogataša jer kako veli antička poslovice: ko stvarno radi stvarno i zarađuje. Ukoliko ti i ne plate kako valja, Bog i Bogorodica pružiće ti sve što je telu i duši neophodno.*⁹

Savremeni zlatni listići tanki su 0,3–0,8 mikrona. Listići se kuju ručno do debljine od 0,5 mikrona, dok mašinskom obradom mogu da se istanje i do 0,1 mikrona. S listićima ove tananosti međutim skoro da je nemoguće raditi. Posebno imajući u vidu neuporedivu razliku između osetljivosti današnjih i nekadašnjih npr. srednjovekovnih zlatnih listića. U srednjem veku listići su se u najgorem slučaju uvijali dok današnji mogu da se oštete pri najmanjem dodiru ili nepažnji.

Rastopljeno i izliveno u rude, zlato se kuje dok je toplo i razvija u trake (1/33 mm) čeličnim valjcima. Nakon toga se isečeno na kvadrate i položeno među listove pergamenta (12x12 cm) kuje elastičnim čekićem. Posle tzv. cepanja (sečenja na četiri dela) proces se nekoliko puta ponavlja, sve do 1/999 mm tankoće. Pravo kovanje zlata počinje tek kada se među opne za kovanje (od volovskog slepog creva) u kalupima za zlato, umetnu tanke zlatne pločice koje se nakon vrelog presovanja i obrtanja naknadnim kovanjem (čekićem) dorade do 1/8000 mm debljine. Pločice prilično nepravilnih oblika seku se potom na poželjnu veličinu (6x6 cm ili 8x8 cm itd.) i stavljaju u knjižice.¹⁰ Jedna knjižica sastoji se od 12 sveščica, a svaka sveščica sadrži 25 zlatnih listića. Posebna vrsta zlatnih listića je tzv. olujno zlato predviđeno za upotrebu u prirodi. Svaki zlatni listić pričvršćen je na svileni papir. Čak i mala količina bizmuta, olova ili žive može da upropasti izradu zlatnih listića.

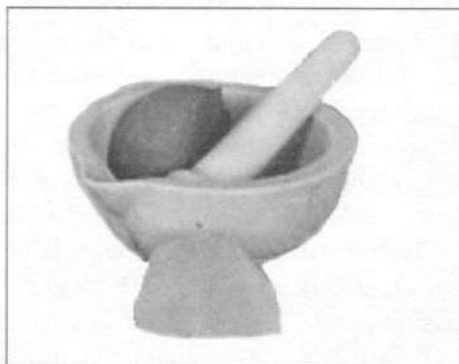
⁸ K. Welthe 1994. str.712-713.

⁹ C.Cennini, str.64.

¹⁰ C. Hebing, 1985. str.33-34.

Bolus

Najvažniji sastojak poliment podloge (naziva se i boliment ili ampolin) za pozlatu srednjovekovnih, kao i kasnijih oltarnih pala je bolus, najčešće crvene boje. Vezivni materijal nanet polimentom učvršćuje zlatne listiće, a bolus omogućava poliranje. Beskvarcni bolus je kaolin u čistom obliku (porcelanska zemlja, slojni silikat) čiju boju određuje žuti getit ili crveni hematit. Osim omiljenijih poliment boja koriste se još i beli (bezbojni), sivi kao i veštački obojeni crni, plavi itd. Ovi veštački obojeni polimenti bili su popularni posebno za vreme baroka. Poliment utiče na boju samog zlata, tačnije na način na koji ga oko percipira, s obzirom da se boja prepoznaje kao odsjaj bojene podloge na koju su naneti skoro prozračni zlatni listići. Tako postaje razumljivo zašto se govori o vatrenom zlatu (u slučaju crvenog polimenta) ili o hladnijem odsjaju (žuti poliment) itd. Na sveukupni dojam – s obzirom da se zlatni listići ne prave samo od legure zlatnih dukata – utiče danas i nijansa nanetih zlatnih listića. Jedan od važnih razloga je i to što poliment može da ublaži sitne greške i nedostatke zlatne površine. Posetioci muzeja navikli su da je zlatna pozadina oltarnih pala iz trećenta ili kvatroćenta često potpuno crvena, a uočavaju čudne četrtaste zlatne rubove. U takvim slučajevima zlato se toliko pohabalo da su samo površine gde su se zlatni listići preklapali, ostale pozlaćene. U slikarskim priručnicima često nailazimo na pohvalne reči upućene jermenskom bolusu što ne znači da je i potekao iz Jermenije. Pretpostavlja se da je nabavljan od jermenskih trgovaca. *Kupuj jermensku bolusnu zemlju, ali obrati pažnju da bude izvorna. Nalepi je na donju usnu. Ako se lepi znači da je dobra. Potrebno je da napraviš savršenu temperu (vezivni materijal) za pozlatu. Stavi belanac u jednu potpuno čistu emajliranu posudu. Mećajicom ga tuci do guste pene dok ne ispuní posudu poput snega. Uzmi osrednju čašu, ne veliku, i napuni je čistom vodom, ali ne do vrha i dospí je u belanac. Ostavi je tokom noći, do tada će lepo da slegne. Razdrobi bolus u ovoj temperi koliko možeš. Uzmi jedan dobar sunder, operi ga i potopi u čistu vodu, a zatim ga iscedi. Potom sunderom umočenim u bolus trljaj površine koje nameravaš da pozlatiš te ih ostavi da malo odstoje. Smesu nanesi četiri puta ravnomerno po površini... tako se pravi bolusna ploča. Zatim rad prekrij platnom što bolje možeš da bi ga*

Crveni i žuti bolus

*sačuvao od prašine, svetlosti ili vlage.*¹¹

Kristalna struktura bolusa omogućava poliranje jer veoma liči na opštepoznatu kristalnu strukturu grafita. U slučaju grafita radi se o šestougaoanom kristalnom sistemu koji formira lisnato - krljuštaste skupove i ti slojevi mogu da skliznu jedan sa drugog. I tokom poliranja bolusa može da dođe do sličnih isklizavanja slojeva. Isklizavanje slojeva izaziva i vlažnost među njima. Efekat plastičnosti koji je rezultat slojevite strukture kristala, postiže se dodavanjem vode. Voda u ovom slučaju deluje kao mazivo. Često se dodaju i drugi sastojci poput loja ili voska da bi se povećala tzv. masnoća. U tzv. *Bolonjskom manuskriptu* (XII vek) nalazimo sledeći recept: *Uzmi gips i ulupaj ga s jajetom (belancem), zatim dodaj malo ružinog meda, kap-dva blagog želatina i po želji malo ušne masti. Ispuni konture ovom smesom i kada se osuši dahni na nju i nanesi zlato. Istapkaj ga blago s malo pamuka, a zatim ga poliraj i videćeš da će da bude lep i sjajan.*¹² O masnoći bolusa govorimo samo slikovito s obzirom da se ne radi ni o kakvoj pravoj masti. Ovim izrazom opisujemo dejstvo slojeva koji klize jedan nad drugim.

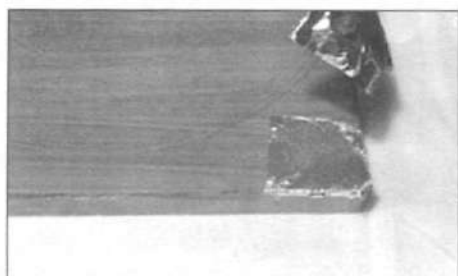
Najvažnije činjenice o pozlati

Tananost zlatnih listića ističe svaku grešku, neravninu ili nasuprot tome dobro obrađenu podlogu. Stoga su majstori još u srednjem veku mnogo pažnje posvećivali nosaču pozlate. Veliki značaj pridavan je takođe zasićenosti, podlozi, glačanju pa čak i poliranju koje prethodi pozlati. Svi ti postupci uvažavani su s punim pravom jer se pažljivo pripremljena pozlata uvek isplati. *Kako treba pozlaćivati oltarne pale? Ako je vlažno i maglovito vreme, a hoćeš da nanosiš pozlatu, položi oltarnu dasku na dva postolja. Uzmi perušku i dobro je očisti od prašine. Uzmi nož za struganje i lakim pokretima ostruži celu površinu bolusa. Ukoliko se ne oseća nikakav vonj, uzmi parče lanenog platna i posvećenom revnošću ispoliraj bolus. Možeš i komadićem čipke da uradiš isto jer najbolje odgovara za taj posao. Uzmi činiju skoro do vrha punu vode i stavi u nju malo tempere spravljene od belanca. Uzmi jednu veću četku od veveričjeg repa... Sada izvadi svoje zlatne listiće i klještim oprezno odvoji jednu ploču. Imaj pri ruci kvadrat papira većeg od zlatnog listića sa posavinutim uglovima i pritisni ga na zlato. Uzmi ga u levu ruku, a sa četkom u desnoj ruci ovlaži na bolusu površinu veličine zlatnog listića. Jednomerno je navlaži i nanesi pozlatu, a zatim izvuci papir držeći ga za posavinuti deo. Radi tako da sa svakim novim listićem pokri-*

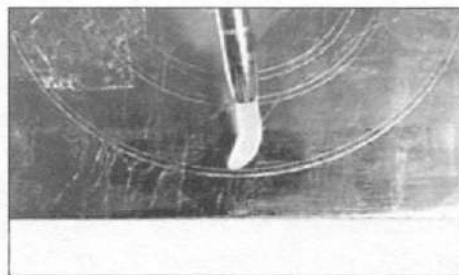
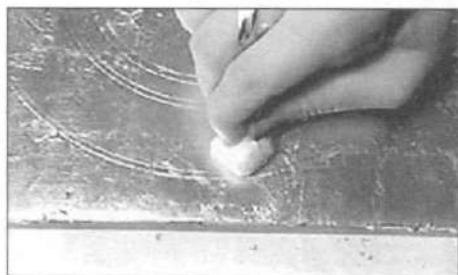
¹¹ C. Cennini, str.80.

¹² V. Radosavljević, str.241.

ješ rub prethodnog. Ako je potrebno krpiti pozlatu, iseci na komade zlatni listić položen na jastuče presvučeno finom belom kožom... Navlaži manjkava mesta i vlažeći četku ustima, podiži komadiće pozlate i nanosi ih na prazne delove. Poliranje ostavi za sledeći dan.¹³

Složenost opisanog postupka je možda razlog što se danas koriste jednostavniji načini pozlate npr. uljana pozlata, umesto zahtevnijeg, složenijeg i dugotrajnijeg polimentnog pozlaćivanja. Ono je danas sve ređe, iako je dojam koji ostavlja neuporedivo lepši. Napuštanje tradicionalnog načina pozlate već dugo traje.

S obzirom da se pozlata nanosi takoreći na sve materijale, na kožu, pergament, predmete sa drvenom osnovom, pa sve do kamena i stakla, postoje veoma raznovrsne tehnologije pozlate.

Okrúženje u kojem se nanosi pozlata takođe je vrlo bitan uslov, ako se zna da se zbog vlažnosti vazduha i viših temperatura, kišno doba godine od davnina smatra najpovoljnijim vremenom za pozlatu. Pod takvim uslovima sušenje predstavlja usporen, ravnomeran proces gde se podloga ne presušuje te ostaje dovoljno elastična za poliranje i punciranje, a vezivno tkivo i dalje upija vlagu. Punciranjem nazivamo specifični vid ukrašavanja kada na ispoliranu zlatnu površinu nanosimo dekorativne elemente koristeći već pripremljene metalne alatke (od talijanskog – punzone, imena malih alata koje su prvobitno pravili od

¹³ C. Cennini, str.82-83.

kruškovog drveta). Ovaj tip ukrašavanja vrlo je karakterističan za gotiku. Graviranje podloge kao i ostali plastični ornamenti izrađuju se uvek pre pozlate. Zbog osetljivosti zlatnih listića pozlaćivanje se ne sme obavljati u prašnjavoj

Oreoli ukrašeni punciranjem

Ornament dograđivan od podloge

prostori ili na promaji, kao što je i površinu pripremljenu za pozlatu neophodno zaštititi od svake vrste nečistoće. Najbolje da stoji pokrivena.

Majstori rade neobičnim, tzv. alatima za pozlatu od kojih su najvažniji jastuče za pozlatu od jelenje kože (uz koje ide i papirnati kišobran koji štiti od promaje) na vrhu zaobljeni dvosekli nož za sečenje zlata s kojim se na jastuku izrežu zahtevane veličine pozlate, četkice od veveričje dlake, od kojih je najvažnija pljosnata četka od veveričjeg repa. Zbog masnoće koju će dobiti ako je protrljamo po kosi ili koži, zlatni listić će se prilepiti na tren i tada ga nanosimo na odgovarajuće mesto. Tu su zatim alati za poliranje raznih oblika (danas je u upotrebi ahat dok stari izvori govore o zubima divljeg vepra, konja, psa itd.) *Kada rad dospe do poliranja zlata, nabavi kamen koji se zove ametist. Ako ne uspeš u tome (ako ti prihvati dozvoljavaju još bolje da bude safir, smaragd, topaz ili granit) nabavi što plemenitiji kamen. Zubi psa, lava, vuka, mačke, leoparda ili bilo koje druge životinje-mesojeda takođe su podesni u tu svrhu.*¹⁴

Etape pozlaćivanja

Ukoliko slikar namerava da ukrasi pozlatu, već pripremljenu i ispoliranu podlogu prvo gravira a zatim nanosi ornamentika urađena od mase za podlogu.

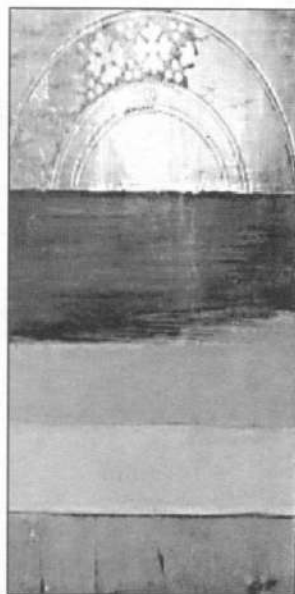
¹⁴ C. Cennini, str.84.

* Ranije se smatralo da se sa trljanjem stvara elektricitet i da to privlači zlatne listiće, ali ispostavilo da se radi o masnoći kože ili kose

Etape sjajne ili blistave pozlate

1. Zaštita (retkim rastvorom tutkala, belanca ili šelaka)
2. Nanošenje nekoliko slojeva polimenta
3. Nakon što se poliment osušio, poliramo ga mekom tkaninom
4. Zlatne listiće odgovarajućih dimenzija podižemo pljosnatom četkom
5. Vlaženje (rastvorom vode i alkohola ili retkim tutkalom ponovo rastavaramo vezivni materijal polimenta); važno je da se dobro natopi jer inače se zlatni listići ne zalepe
6. Nanošenje zlatnih listića (polože se iznad vlažne površine koja ga sama privuče)
7. Zečjom nogom ili vatom se istapkaju, pritiskaju listići po površini i nakon što je za 5-10 minuta vlaga isparila, višak pozlate se pomete četkicom
8. Poliranje (zavisno od uslova, može da se počne 1-3 sata do 2 dana nakon nanošenja pozlate)

8a. Punciranje

Slojevi od daske do puncirane pozlate

Etape mat pozlate

1. Zaštita (šlak, uljana boja itd.)
2. Nanošenje mikstiona (u tankom ravnomernom sloju)
3. Nanošenje zlatnih listića ukoliko je podloga dovoljno suva (*zviždi* kada prstom vučemo po njoj)
4. Tapkanje zlatnih listića vatom
5. Nakon 24 sata mekom četkom pometemo višak pozlate

Metode pozlaćivanja

Ovu razgranatu tehniku možemo sistematizovati na različite načine, ali bi se sistem stvoren grupisanjem posebnih postupaka, zbog velikog broja zanimljivih recepata, ponovo iskomplikovao. Ovi metodi koriste se i za nanošenje tankih pločica od drugih metala.

U zavisnosti od oblika i vezivnog materijala, zlato može da bude u obliku:

Zlatnih listića

1. Sjajna pozlata (poliment zlato)

- a) belancem
- b) životinjskim tutkalom
- c) mešavinom vezivnog materijala

- u sva tri slučaja vezivni materijal se meša sa bolusom

2. Mat pozlata

I tradicionalna

- a) lukom
- b) gumiarabikom
- c) korišćenjem gumigutija (kod iluminacija)
- potom je neophodno naneti i zaštitni sloj
- d) uljem (mikstion)
- e) pretvaranjem sjajne pozlate u mat pozlatu
- f) mordent pozlatom

II druge metode

- g) šelakom (Spritvergoldung)

Zlatnog praha (tečno zlato) - gumiarabikom
- i drugim smolama

Zlatne pločice

Po Dionisiju (pisцу slikarskog priručnika sa Atosa/Erminija) ikonopisac nakon molitve prvo mora da se bavi crtanjem, a zatim može da pređe na preslikavanje. Prvi korak je da se napravi tzv. otisak već postojeće ikone koji zatim prenose na tutkalisanu drvenu tablu sa nalepljenim platnom i urađenom podlogom. O drvetu za ikonu znamo samo da nije bilo najkvalitetnije i da nije majstorski izdelfano. Platna su stavljana samo na ikone većih formata i na umetnički savršenije.¹⁵ Zdrava daska je prvo kajlana da se ne bi krivila i to tako što su udubljivali mesto za kajlu, a ponekad se kajla pričvršćivala drvenim klinovima. Za kvalitet pozlate dobro urađena podloga je od presudne važnosti. Šesta tačka Erminije govori o pripremanju smese za podlogu. Gips je korišten nakon nekoliko gašenja što odgovara današnjoj bolonjskoj kredi. Podloga je nanošena u dva sloja – donji sloj je pravljen od gipsa rastorenog u vodi sa tutkalom, a gornji je osim pomenutih sastojaka sadržavao laneno ulje i sapun što mu je slabilo moć upijanja. *Kako treba spraviti gipsanu podlogu za sliku – Ako želiš da napraviš*

¹⁵ Z. Blažić, 1956. str.3-5.

gipsanu podlogu, a neophodno ti je velika količina materijala, skuvaj od kože sveže tutkalo jer se staro tutkalo ukiseli ako dugo stoji. Ako si međutim u žurbi i slika ti nije velika, radi na sledeći način – sasušeno tutkalo raskomadaj i stavi u lonac sa vodom da nabubri do jutra. Posudu treba da se drži na hladnom mestu da se tutkalo ne pokvari. Zatim se zagreva i štapićem meša dok se skroz ne rastopi. Izvadi potom količinu tutkala potrebnu za slike, dodaj malo vode da bude ređe. Nanesi u tankom sloju pazeći da ne postane sjajno i da se ne stvore mehurići jer drvo mora da upije tutkalo. Ukoliko si u mogućnosti, prvi sloj suši na suncu da se vlaga potpuno upije, ali se nakon toga daska ne sme izlagati sunčevim zracima jer će se gips potklobučiti. Kada se slike osuše, pomešaj gips i tutkalo u količini koja je dovoljna za 5-6 slojeva. Na komadu drveta proveri kvalitet gipsa i ukoliko je previše tvrd, dopi vodu. U slučaju da je suviše mekan, dodaj još tutkala sve dok ne dobiješ odgovarajuću gustinu. Sada možeš da nanesiš dva-tri sloja na sliku, a četvrtom sloju je uputno dodati Pezerija (tu se misli na prokuvano laneno ulje) i određenu količinu sapuna. Spremno nanesi još dva-tri sloja i stvar je rešena. Pazi! Ne žuri previše i ne nanosi gips u debelom sloju da bi brže završio rad jer će ti se kasnije tokom glačanja prvi sloj odvajati od drugog i tako dalje... Ukoliko gips i tutkalo stoje predugo zajedno pokvare se. Sada si spreman za glačanje, slikanje i pozlaćivanje.¹⁶

U svom *Tipiku* Nektarije piše o gipsu izmešanom u tutkalu koji se četkom nanosi u tri-četiri sloja, nakon kojih se špahtlom nanosi isti broj slojeva od gipsom zgusnute mase.

Oba slikarska priručnika pominju nanošenje podloge na slikarska platna koja se zatim pozlaćuju. Na uramljeno laneno platno nanošena je podloga od gipsa umešanog u tutkalo sa dodatkom meda i sapuna. Po uputstvima slikarske priručnike sa Atosa ova smesa nanošena je još dok je topla u dva-tri sloja. Preko njih dolazila je mordent pozlata, a lik je oslikan jajčanom temperom. Za sliku-nje u ulju predlagana je druga podloga – platno premazano smesom od boje. Kod slika sa sedefnom pozadinom nanosila se na mesta gde će se islikati likovi, podloga od bele boje, a ta mesta su pre toga premazivana belancem, dok je zlato fiksirano sokom od luka. Po *Tipiku*, platna od lana ili konoplje premazali bi lepkom od skroba (pšenično brašno umešano u hladnu vodu i kuvano do određene gustine), a višak bi skidali nožem. Platno se nakon toga bojadisalo po sopstvenom nahođenju (pretežno sivom ili smeđom bojom) da bi se dobila bojena podloga za slikanje uljanim bojama. Pre nego što bi ih oslikali jajčanom temperom, stakla su premazivana belancem ili prokuvanim lanenim uljem.

Nakon nanošenja podloge sledilo je glačanje, iscrtavanje, čišćenje od

¹⁶ C. Hebing, 1985. str.44-45.

prašine, nanošenje vezivne mase za zlatne listiće, a zatim i pozlate. Zlatni listići nabavljani su u inostranstvu* kao i boje i to verovatno iz Venecije ili Istambula. Kod pozlate dovedene do visokog sjaja, na izглаčanu podlogu nanosio se vezivni materijal koji je u svom satavu imao i bolus. Ostali satojci olakšavali su poliranje i jačali vezu između podloge i zlatnih listića.

Tačke 10., 11., i 12 u *Erminiji*

O spravljanju crvene ampole (ambole): uzmi bolus dobrog kvaliteta, ne previše crven već sa belim žilicama. Proveri ga na sledeći način: ako su žilice mekše od kamena ili zemlje onda odgovara, u suprotnom ne.

1. Uzmi 18 drama bolusa, 2 drama carigradskog okera, 1/2 drama Lampezija tj. crvenog olova (minijum) i 1/2 drama loja. Zatim spali komad papira i pepeo dodaj ovoj smesi zajedno sa 1/2 drama žive. Treba je dobro izmešati i dodati belanac.

2. Uzmi istu količinu bolusa i okera i nakon što ih pomešaš dodaj im sapun i belanac.

3. Uzmi 8 drama Kilermenija (jermenskog bolusa), 1 dram žive, 1 dram loja, 1 dram crvenog olova, 1 dram cinobera, 1 dram žuč, 5 drama carigradskog okera i malo belanca, izmešaj ih i nakon što si proverio kvalitet počni da nanosiš pozlatu.

Nauči kako da deliš živu. Premetni je polako, uz malo pljuvačke, iz ruke u ruku, zgnječi je prstom slobodne ruke i videćeš da se raspada, da se može razdeliti. Nanesi dva-tri sloja ampolija na mesto koje nameravaš da pozlatiš (prethodni sloj uvek ostavi da se osuši) i pozlaćuj rakijom. Iznenadićeš se. Kada se amboli dobro osuši, položi sliku vodoravno ispred sebe. Uzmi zlatne listiće i stavi ih na odgovarajuće mesto, ali jedan ćošak jako pritskaj alatom za poliranje da čvrsto stoji i da ga ni vetar, ni podlivena rakija ne odnese. Rakiju sipaj u stakleni bokal i polivaj s njom uglove slike. Sliku pomeraj u svim pravcima da se dobro navlaži. Obrati pažnju na brzinu navlaživanja da se gips ne bi razmekšao. Isparvi sliku, zakrpi je, osuši i poliraj.

Opiti koje sam vršila tokom pisanja rada dokazali su da su tehnike nanošenja podloge i pozlate prepoznatljivije na ikonama različite starosti i sa različitim mesta.

Drugi, takođe tradicionalni način nanošenja pozlate na ikonu zove se mat ili uljana pozlata, dok je Čenini naziva mordent. Danas je ta tehnika poznata kao pozlata mikstionom zbog postupka koji se vrši uljanim lakom koji se brzo suši. Na izглаčanu površinu nanošena je ova specijalno pripremljena mešavina,

* mišljenje Vere Radosavljević, koja govori o tome u vezi pozlate kod iluminacija

a zlatni listići su stavljeni pre no što se podloga osuši. Poliranje nije moguće. Uljana pozlata je mnogo trajnija i koristi se za pozlaćivanje spoljašnjih ukrasa, kupola i kamenih kipova. Postoji i sintetični vodeni mikstion.

Recept iz manuskripta *Luca*

1 dram lanenog ulja, isto toliko topljene gume i šafran po potrebi. Sve pomešaj sa vodom i ostavi da vri.

Erminija ne sadrži ovakve recepte.

Po *Tipiku*, Nektarijevom slikarskom priručniku, vezivni materijal se spravlja kuvanjem ulja od konoplje u koje se dodaje terpentini, nafta, minijum i lak. Sličan opis nalazi se i u ruskom slikarskom priručniku s početka XX veka pod imenom mordant (laneno ulje, konopljinu ulje i lak), ali to nije isto. Pre toga se na površinu nanese sloj boje od mešavine žumanca i crvenog okera ili cinobera, koji se nakon sušenja trlja krpom da bi postao sjajan.

Dok su se pomoću uljane i poliment pozlate pokrivali uglavnom velike površine, postupci koje ćemo sada opisati korišteni su samo za manje dekoracije.

Treći način pozlate spravljan je od soka belog luka. Tačka 27. u *Erminiji* opisuje ovaj postupak. *Oljušti i izgnječi nekoliko čena belog luka, a zatim sok iscedi kroz čisto platno. Dobijenu tečnost podgrevaj dok ne zgusne. Četkom je nanesi na površinu za pozlatu i potom stavi i zlatnu pločicu. Ukoliko se osuši pre nego što si stavio zlato, dahni na nju nekoliko puta, položi zlato i pritisni ga dlanom. Nakon toga višak zlata skini zečjim repom.*

Po Čeniniju: *Uzmi oljušteni beli luk za dva-tri ili samo jedan lonac i zgnejči ga u avanu. Stavi ga u komad platna i iscedi sok. Razdrobi u ovoj gustoj tečnosti, najfinije što možeš, malo olovno bele boje i bolus. Zatim sipaj ovu smesu u posudu, poklopi je i odloži. Što više odstoji i ostari to je bolja. Nemoj da koristiš mladi i sitan luk već potpuno razvijene, ali ne prezrele glavice. Kada budeš hteo da koristiš pomenuti mordant, stavi određenu količinu u emajliranu činijicu, nalij malo mokraće i dobro izmešaj da se lepo sliva sa četke i da se lako nanosi.* Ovom metodom pozlaćivane su strele i ukrasi na draperijama.

Četvrti način pozlate, pripremanje tečnog zlata, opisao je Nektarije u svom *Tipiku*. U ikonopis je verovatno dospeo preko iluminacija. Ova vrsta pozlate nanosila se četkom i koristila se kao boja kod zlatnih natpisa kao i kod ornamenata na draperijama. Recept je sledeći: *umoči prst u gustu gumiarabiku, a zatim dodirni s njim zlatnu pločicu koju ćeš potom razmrviti po dnu tanjira. Ponavljaj postupak sve dok ne dobiješ mrvicu zlata. Sipaj na to vodu da bi isprao gustu gumiarabiku i pusti da zlato slegne. Vodu zatim odlij, a u zlatni talog dodaj gumiarabiku odgovarajuće gustine.* U pomenutom slikarskom priručniku s početka XX veka nalazi se skoro identičan opis, ali pod imenom

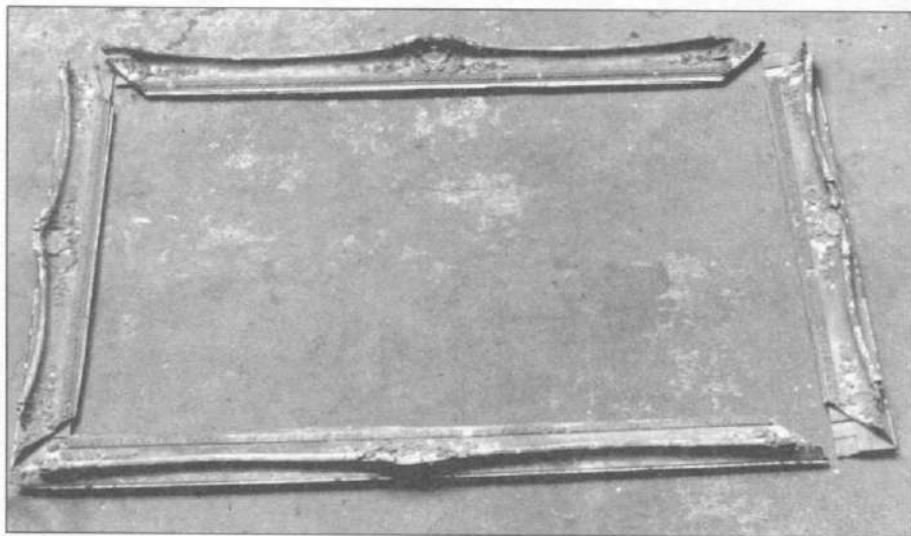
veštačko zlato (Kunstgold) – kašičicu gumi-arabike razređuj u masu i vlažnim kažiprstom ubacuj zlatnu pločicu da bi napravio smesu koja dodavanjem tečne gumi-arabike postaje sve homogenija. Dodaj čistu vodu i nakon 30 minuta je odlij sa staloženog zlata koje zatim osuši nad svećom. Može da se polira ali je to kod velikih površina suviše rasipan postupak.

Čenini i Vazari takođe pišu o pozlati koja je pripremana i na zapadu tokom XIII-XV veka, kada je skoro svaka slika iz na takoreći isti način tog vremena bila figuralna i kada je sledstveno tradiciji, svaki lik trebao da ima zlatnu poza-dinu. I oltarne pale su bogato pozlaćivane, a bilo je i mnogo prikaza zlata i srebra. Krajem XV veka počelo je razdvajanje slikanja i pozlaćivanja. Direr je u početku sâm nanosio pozlatu, a kasnije su to drugi odrađivali za njega.

Svetlosna pozlata se danas ne upotrebljava često, niti ima veliki značaj. Najčešće nailazimo na uljanu pozlatu ili na još jeftinije rešenje pomoću bron-zanog praha. Različiti dojam koje ostavljaju ove dve tehnike nije vredno ni spominjati. Zlato se u današnje vreme sreće samo u radovima religioznog sadržaja, u toku restauracije, kao i kod proizvodnje ramova. U manjoj meri koristi se kao ukras u knjigoveznici i na natpisima (spomen ploče, nadgrobnici spomenici). Današnji slikari i vajari takoreći ne poznaju tehniku pozlate.

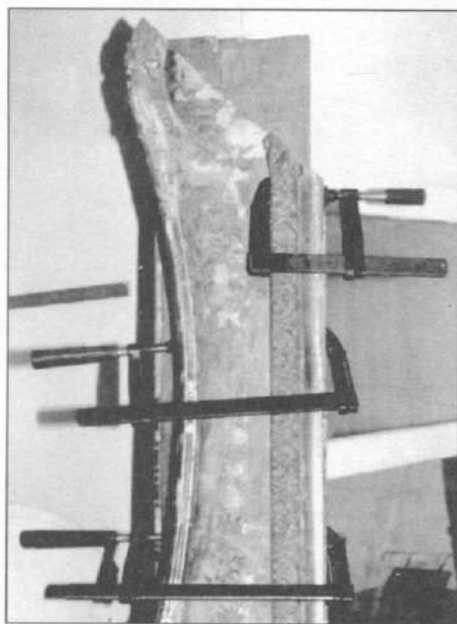
Restauracija ukrasnog rama

Obnovljen i sijajući nekadašnjim sjajem, stoji u Gradskom muzeju, u svom restauriranom ukrasnom ramu, grandiozni Košutov portret u ulju (264 x

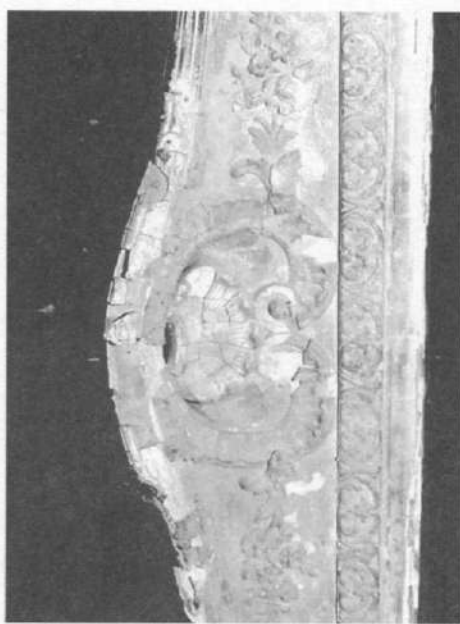

Zatečeno stanje / Átvételi állapot

175 cm), delo subotičkog slikara Antala Sirmajja (1860-1927), rađen 1904. godine za svečanu salu stare Gradske kuće (1828-1908). I slika i ram rađeni su u Budimpešti. Svih šest reprezentativnih portreta (Marija Terezija, Franc Jozef, Ištvan Sečenji, Ferenc Deak, Lajoš Košut, II Ferenc Rakoci), osim prvog, građenjem secesijske gradske kuće, izgubili su svoju funkciju (iste istorijske ličnosti prenele su u radionici Mikše Rota na vitraže za svečanu salu) i više se i ne pojavljuju pred očima javnosti. Slike se čuvaju, tačnije, zbog nedostatka prostora za galeriju skrivaju u umetničkom depou, te su ovi ramovi, koji zaslužuju bolju sudbinu, prilično propali poslednjih decenija. Nekada su istoričari umetnosti pozlaćene ukrasne ramove smatrali suvišnom nakinđurenošću, simbolom građanskog života koji odvlače pažnju od stvarne umetničke vrednosti slika, te su ih često jednostavno razdvajali. Loši uslovi deponovanja kao i nedostatak prostora, takođe su bili razlozi za uklanjanje ramova. U suštini, ovi ramovi ističu i intenziviraju umetničke vrednosti, dajući slici istovremeno i autentični istorijski milje. Ista stvar desila se i sa ramovima pomenutih portreta koje možemo smatrati remek delima primenjene umetnosti, a koji su nesavesno izlomljeni, iako su mogli pravilno da se rastave. Ovi, više od tri metra dugački delovi deponovani su na neodgovarajući način, izudarani su i prepuštani vlazi, a bilo je i onih koji su raskomadani.

Lepljenje polomljenih delova / Ragasztás

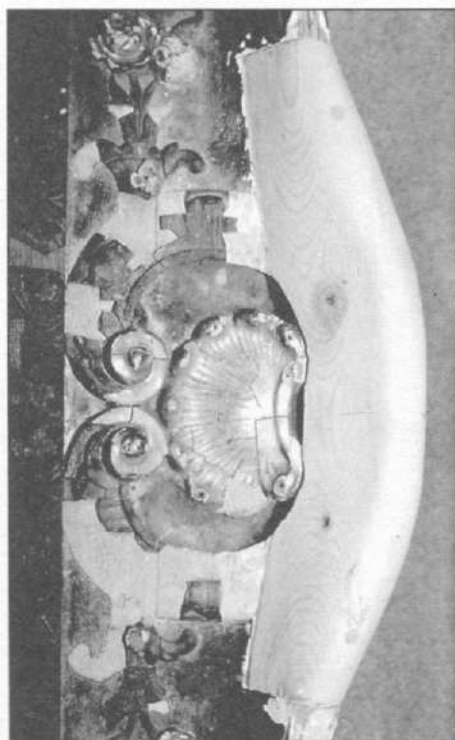

Zatečeno stanje / Átvételi állapot

Opis zatečenog stanja

S obzirom na prethodni tretman, restauracija ovih ramova može se smatrati pionirskim radom koji sam otpočela restauriranjem ukrasnog rama za portret Lajoša Košuta.

Pomenuti ram spada u tzv. *blondel* tip ramova (sa ukrašenim uglovima i talasastim rubovima) sa presovanim dekoracijama pozlaćen zlatnim pločicama (naizmenično sjajnom i mat pozlatom: osnova je mat na kojoj upolirani su cve-tovi, unutrašnji šav rama kao i školjke i lisnati vrhovi) širine 25 cm i debljine 18 cm. Skupi i specijalni, alati kao i materijali za restauraciju nabavljani su zah-valjujući konkursu dobijenom kod *Nemzeti Kulturális Alapprogram*.

Rekonstrukcija nosača
A fa kiegészítése

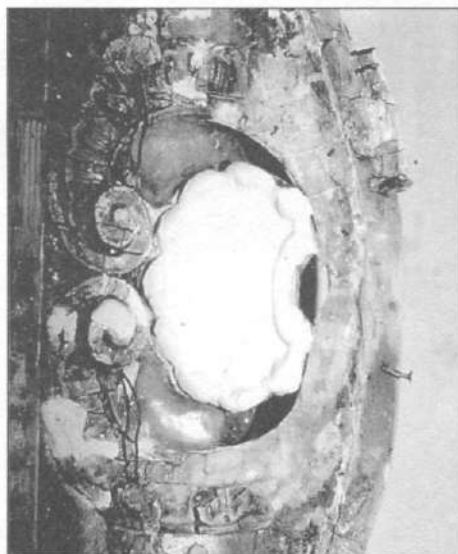
Opis restauracije

Nosač zlatnog rama pravljen je od jelovine, dimenzija 3,2 x 2,1, koji je kod ugaonih i središnjih ukrasa probijen. Odlomljene drvene delove (nedostajalo je 6 komada uglova i svodova) nadomestili smo naknadno rezbarenim delovima i pričvrstili ih leplom i šrafovim. I podloga od krede se na više mesta sljuštala. Najviše su bili oštećeni ukrasi pravljeni i presovani od smese krede i tutkala (prvobitno su korišteni kalupi rezbareni od tvrdog drveta). Većina je otpala usled

vlage i mehaničkih oštećenja, a nedostajalo je i 70% bisernog niza. Da bi zaustavila dalja oštećenja, ceo ram sam natopila 30% rastvorom tutkala. Nakon čišćenja koje podrazumeva odstranjivanje nataložene prljavštine, nedostatke na podlozi dopunila sam nanošenjem tople smese za podlogu od planinske krede sa 7% zečjeg tutkala. Nakon poliranja napravila sam glinene kalupe da nadomestim oštećene ukrase i izlila ih zatim u gipsu, ili sam izgubljene šare restaurisala presujući ih toplom smesom krede i tutkala. Svi ugaoni ukrasi su nedostajali, stoga sam na osnovu preostalog detalja rekonstruisala ukrase dužine 35 cm. Dodatne male ukrase izvela sam pomoću današnjih ukrasnih kalupa. Na sreću crvotočina nije načela drvo te je bilo u prihvatljivom stanju, ali se vandalski polomljeni uglovi više nisu mogli rekonstruisati tako da se ponovo rastavljaju. Uglovi su nakon rekonstrukcije i lepljenja pojačani po poledini prišrafljenim metalnim čoškovima. Nakon dopunjavanja praznih mesta, izrade i lepljenja rekonstruisanih delova kao i glačanja neravnina, celu površinu rama zaštitila sam šelakom, a zatim nanela uljanu mikstion pozlatu i metal-pločice. Bilo je potrebno otprilike 200 pločica. Posle sušenja nanela sam žitku uljanu patinu i potom izlaštala površinu. Kad se osušila, sledilo je nanošenje zaštitnog sloja providnim nitrolak sprejem.

Višemesečni iscrpni rad omogućio je da prvi put nakon 1908. godine, na hodniku izložbene sale bude izložen javnosti portret Lajoša Košuta, u svom originalnom ramu, proslavljajući istovremeno i 200. godišnjicu rođenja ovog velikog mađarskog rodoljuba.

(prevod Viktorija Šimon Vuletić)

Rekonstrukcija ukrasa / A dísz rekonstruálása

A Kossuth Lajos portré díszkeretének restaurálása¹

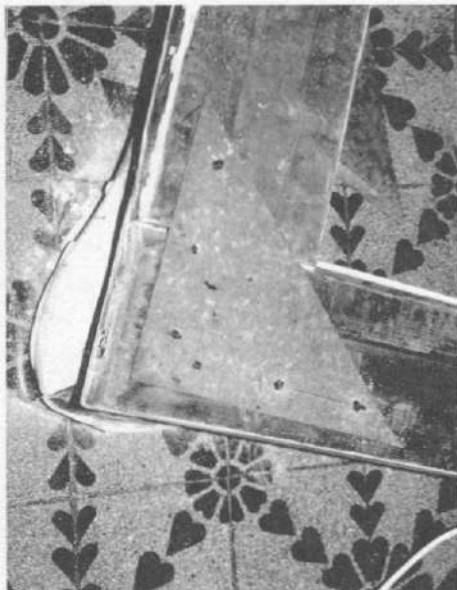
A szabadkai Régi városháza dísztermébe készült, Szirmai Antal által megfestett Kossuth portré díszkeretének restaurálására 2002-ben a Kossuth bicentenárium alkalmával került sor. Az eredetileg aranyozással készült iparművészeti remek technikája adott helyet az átfogó ismertetőnek*, melyet magának a keret restaurálásának leírása követ.

A szabadkai Városi Múzeumban megújulva, régi fényében ragyog a szabadkai származású Szirmai Antal (1860-1927) által 1904-ben a Régi

Sastavljeni ram sa rekonstruisanim ukrasima u toku izolacije i pozlate

Kitömített állapot a folyamatban lévő szigeteléssel és aranyozással

Sastavljeni ugao-poledina / Az összeerősített sarok

¹ 1903. márciusában a Kossuth kép megfestésével kapcsolatban tanácsí döntés születik, Kovásznai Kovács István és Löschinger Béla mellett Szirmai Antalt (Budapesten, Münchenben és Párizsban tanult) bízzák meg 2400 korona tiszteletdíj fejében az egészalakos kép megfestésével. 1904 augusztusában érkezik Szabadkára a kép díszkeretében. Néhány szót magáról e színvonalas reprezentatív portréről: Kossuth Lajos (1802-1894) egy kissé idealizálva, fiatalon, erejének teljében jelenik meg, életrajzilag hiteles, ügyvédi dolgozószobára utaló környezetben: íróasztal, törvénykönyvek, papír, toll. Kossuth fekete tükörposztóból készült, zsinórozással díszített, vörös selyembélésű kigombolt atillát visel, alatta fekete zsinórozott mellényt, ingjének széles kigombolt gallérja kihajlítva, nyakában csokorra kötött fekete selyemnyakkendő. A szokásokkal ellentétben a selyemtrikó nadrág helyett nyugati pantallót visel, mert Szirmai idézve "Sohasem viselt magyaros nadrágot. Úgynevezett péklába volt, vagy másképp iksz lába és nagyon rosszul festett ilyen lábakkal szűk magyar nadrágban". A Kossuth ábrázolásokkal (a reformkor és a forradalom idején grafikák készültek róla, a szabadságharc leverése után tilos volt az ábrázolása) kapcsolatos helyzet csak halála után változik meg a Millenium, valamint a 48-as forradalom 50. évfordulója méltó megünneplésének időszakájában, ennek köszönhetően rendelnek a hivatalos szervek Magyarország szerte Kossuth ábrázolásokat. Így tett Szabadka városa is a nagy forradalmár születésének századik évfordulóján.

* Magyarul megjelent az "Üzenet" 2001. őszi számában, s az évkönyv csak a fordítást közli.

városháza (1828-1908) tanácsterme részére megfestett nagy méretű (264 x 175 cm), Kossuth Lajost ábrázoló olajfestménye díszkeretével együtt. A festmény és kerete is Budapesten készült. A hat reprezentatív ábrázolásnak (Mária Terézia, Ferenc József, Széchenyi István, Deák Ferenc, Kossuth Lajos, II. Rákóczi Ferenc), melyek az elsőt kivéve a szecessziós Városháza felépültével funkciójukat veszítették (e történelmi személyiségek a díszterem színes üvegablakain jelennek meg, melyek Róth Miksa műhelyében készültek) s azóta nem kerültek a nyilvánosság szeme elé. A festményeket a képzőművészeti raktár őrzi, múzeumi galéria híján rejti, viszont a jobb sorsra érdemes díszkeretek igencsak megsínylelték az elmúlt évtizedeket. A régebbi művészettörténeti hozzáállás sokszor mellékes, főleges cikornyának, a polgári világ jelképének tartotta a díszes, aranyozott díszkereteket, amelyek elvonják a festmények valós értékeiről a figyelmet és sok esetben szétválasztotta a keretet a képtől. Így történt ez a fenti portrék esetében is, de az iparművészeti remekeknek számító, több mint 20 cm széles aranyozott díszkereteket kontár módon széttörték, pedig eredetileg szét lehetett szerelni a 3 m-t is meghaladó darabokat és méltatlan körülmények között tárolták, ide-oda ütötték, víz is áztatta és volt, amit fel is daraboltak. Sokszor ehhez a nem megfelelő tárolási feltételek, raktározási gondok is hozzájárulhattak. Valójában e keretek kiemelik, s fokozzák a valós festészeti értéket és hiteles történeti miliőt varázsolnak a kép köré.

Átvételi állapot leírása

Ezen előzményekre visszatekintve úttörő munkának számít ezen keretek restaurálása, melyek sorát Kossuth Lajos portréjának díszkeretével nyitottam meg.

E keret ún. blondel típusú (sarokdíszes, hullámzó peremű), eredetileg faragott keményfa nyomódúcokkal nyomott mintákkal díszített és valódi aranylapokkal aranyozott (fényes és matt részek váltakozásával: matt alapon a virágok, a belső keretsík; a kagylók, a leveles-csúcsdíszek voltak felpolírozva) 25 cm széles, 18 cm vastag díszkeret. A felhasznált különleges, s igen drága szerzőszámok és anyagok megvásárlását az elnyert Nemzeti Kulturális Alapprogram pályázatából sikerült megvalósítani.

A díszkeret hordozója fenyőfa, mérete 3,2 x 2,1 m, melyet a sarki és középső díszeknél áttörtek. A letört fa részeket (6 db sarok és középső ív hiányzott) hozzáfáragott, csavarokkal és ragasztóval felerősített kiegészítésekkel pótoltuk. A kréta alapozás is sok helyen lepergett és leütődött. A legnagyobb károkat az enyves krétamasszából gyúrt és nyomott díszek szenvedték, nagy részük a mechanikai sérülések és az áztatás következtében leesett, a külső gyöngysor 70 %-a hiányzott.

A restaurálás menete

A további rongálódás és pergés elkerülése végett 30 %-os enyvoldattal itattam át az egész keretet. A tisztítást követően, mely alatt a lerakódott szennyeződésréteg eltávolítását értem, az alapozás hiányait egészítettem ki 7%-os nyúlenyv kötőanyagú hegyi krétás alapozómassza melegen történő felvitelével. Az össze-csiszolást követően a hiányzó nyomott virág, kagyló, csigavonalas, stb. díszekről vettem modellgyurmával mintát és e negatív segítségével kiöntöttem gipszből a hiányzó elemeket, vagy meleg enyves krétamasszát beleprésselve készítettem el a hiányzó mintákat. A csúcsdíszek egyike sem volt meg, egyen lehetett a meglévő töredékek alapján rekonstruálni a 35 cm hosszú díszet. A kis kiegészítő díszeket mai nyomóformák felhasználásával kiviteleztem. A faanyagot szerencsére farontó bogarak nem károsították, így megtartása kielégítő volt, de sajnos a vandál módon szétört sarkokat többé nem lehetett szétszerelhetővé rekonstruálni. Az összeépített, összeragasztott díszkeret sarkait a hátsó oldalán fémcsavarozásával erősítettük meg. A kiegészítések elkészítése és felragasztása, az illesztési hányok kitöltése, majd az egyenetlenségek lecsiszolása után a teljes felületet leszigeteltem sellakkal, majd mixtionos olaj aranyozással, metállapokkal learanyoztam. Mintegy 200 db lapra volt szükség. A száradás után híg olajos patinát vittem fel, majd visszatöröltem a felületet. A száradás után nitrolakk sprayjel vontam be egy fényes áttetsző védőréteggel.

A több hónapos aprólékos restaurálási munka eredményeként a nyilvánosság 1908 óta először láthatja Kossuth Lajos portréját annak eredeti díszkeretében a kiállítóterem folyosóján, ezzel is ünnepeelve a nagy magyar hazafi születésének 200. évfordulóját.

Restaurirana slika i ram / Restaurált festmény díszkeretében

LITERATURA - SZAKIRODALOM

BRKIĆ, NEMANJA

1984 Tehnologija slikarstva i vajarstva i ikonografija (Festészeti és szobrászati technika és ikonográfia). Univerzitet umetnosti. Beograd.

CENNINI, CENNINO*

Tattato della Pittura. Magyar Képzőművészeti Főiskola. Budapest.

COLE; ALISON* +

1994 A szín. Park Könyvkiadó. Budapest

FRINTA, MOJMIR S.

1976 On the Punched Decoration in Mediaeval Panel Painting and Manuscript Illumination. Conservation and Restauration of Pictorial Art. Butterworths. London-Boston.

GAJDOS TIBOR

Szabadka képzőművészete. Életjel. Szabadka

HEBING, CORNELIUS

1985 Vergolden und bronzen (Aranyozás és bronzolás, a Magyar Képzőművészeti Főiskola magyar nyelvű fordítása). Verlag Callwey. München.

KRAIGHER-HOZO, METKA

1991 Slikarstvo, Metode slikanja, Materijali (Festészet, festészet technikák és anyagok). Svijetlost. Sarajevo.

MEDIĆ, MILORAD 1992

O nekim starim slikarskim priručnicima Egyetemi jegyzet. Beograd.

PANOFISKY, ERVIN+

1984 A jelentés a vizuális művészetekben. Gondolat. Budapest.

RADOSAVLJEVIĆ, VERA

1984 Tehnika starog pisma i minijature (A régi írások és miniatűrök technikája). Vuk Karadžić. Beograd.

WEHLTE, KURT

1994 A festészet nyersanyagai és technikái. Balassi Kiadó és Magyar Képzőművészeti Főiskola. Budapest.

Summary

For the 200th anniversary of Lajos Kossuth's birth, the large portrait of the glorious hungarian revolutionary and statesman, painted by Antal Szirmai, was restored as well as the original decorative frame of the painting. As an introduction to the restauration of the frame, a detailed survey was written about the history, technics and practice of gilding.

Hulló István mgr.
Svetislav Milanković

IZVEŠTAJ O RADU GRADSKOG MUZEJA U SUBOTICI ZA 2002. GODINU

Gradski muzej u Subotici je tokom 2002. godine prerastao svoje, da tako kažemo gradske okvire, postavši zahvaljujući aktivnostima, ali ne i u nazivu, regionalni muzej.

Ključni događaj u tom smislu jeste rad na postavci tj. otvaranje ogranaka u Bačkoj Topoli. Važno je istaći da depandansa Muzeja predstavlja osnovu aktivnosti Muzeja na području Bačke Topole što podrazumeva dalju obradu materijala (koji nije izložen), rad na terenu u oblasti arheoloških, etnoloških i istorijskih istraživanja, te proučavanje prirodnih vrednosti srednje Bačke.

Doprinos novom pozicioniranju Gradskog muzeja daje i obnova saradnje sa Muzejom Slavonije iz Osijeka i sa Gradskim muzejom iz Sombora, sve u želji da se uspostave novi nivoi komunikacije između ova tri grada u kojima deluju muzeji, a koji su prekinuti tokom poslednjih desetak godina. Takođe su u sklopu kulturne saradnje u okviru Euroregije DTKM (čija je članica i AP Vojvodina) ostvareni kontakti sa muzejima iz Segedina i Temišvara. Krajem 2002. godine obavljeni su i prvi razgovori na temu moguće saradnje sa Muzejom podunavskih Nemaca iz Ulma (Nemačka). Očekujemo da će se konkretniji oblici saradnje sa pomenutim muzejima, u smislu razmene izložbi, realizovati tokom 2004. godine.

Uz navedeno želimo posebno istaći i našu izložbenu aktivnost. U prostorima Muzeja priređeno je deset izložbi (sedam izložbi predmeta iz fondova Gradskog muzeja, te tri gostujuće izložbe). Izložbe Gradskog muzeja priređene su kao gostujuće u muzejima u Zrenjaninu, Bečeju, Kruševcu, Šapcu i Somboru.

Tokom 2002. godine Muzej je obavljao redovne aktivnosti na obradi muzejskog materijala, a nastavljen je i rad u oblasti izdavačke delatnosti (izdavanje ZBORNIKA br. 1, kao i pratećih kataloga za izložbe).

Sa nekoliko uvodnih rečenica pokušali smo da ukažemo na neke od bitnih odrednica koje su obeležile rad Muzeja u 2002. godini.

O svemu detaljnije u tekstu koji sledi:

1. OBRADA MUZEJSKOG MATERIJALA

- obrada dokumentacije s arheološkog iskopavanja Kameniti hat 2002.

- revizija antičke zbirke, dorada dokumentacije
- obrada 93 etnoloških predmeta iz vanevropske zbirke
- kompjuterska obrada skeniranih fotografija
- izrada kartona i ostale dokumentacije novih akvizicija umetničkog

odelenja

- izrada kartona slika za ogranak u Bačkoj Topoli
- fotografisanje za kartone 90 predmeta umetničke zbirke
- izrada dermoplastičnih preparata ptica
- skenirano je 1045 fotografija Vojnićeve zbirke
- skeniran je jedan deo zbirke fotografija istorijskog odeljenja
- izrada koncepcije i scenarija za stalnu postavku muzejske dependanse

u Bačkoj Topoli

- fotograf je tokom godine izradio između 4 i 5.000 fotografija (muzejskih predmeta, za izložbe, dokumentarnih fotografija, za izradu muzejske internet prezentacije)

2. STRUČNI I NAUČNO-ISTRAŽIVAČKI RAD

- iskopavanje na lokalitetu Kameniti hat
- učešće na iskopavanjima (rekognosciranje terena i trase autoputa, gasovoda i ciglane itd.) kod Malih Pijaca, Kanjiže, Horgoša
- terenski poslovi arheologa u desetak mesta u okolini Subotice
- obrada etnoloških predmeta za izložbu u Bačkoj Topoli
- etnološko odeljenje – pripremljen i odbranjen kustoski rad na temu “Identitet ljudi u multietničkim porodicama u Subotici”
- u vezi sa prethodnim urađen je i upitnik za istraživanje o multietničkom identitetu; anketiranje ciljne grupe je u toku
- obeležen je Međunarodni dan muzeja 18. maj autorskim tekstom etnologa Viktorije Šimon Vuletić na zadatu temu ICOM-a “Muzej u procesu globalizacije”
- obrada zaostavštine Tibora Sekelja (istaknutog putopisca i nekadašnjeg direktora Gradskog muzeja) u njegovoj kući. Obrada se obavlja radi pripreme za preuzimanje iste od strane Gradskog muzeja
- istraživanje opusa vajara Gabora Almašija
- istraživanje zavičajnog profanog stvaralaštva u Bačkoj Topoli, terenski rad (traganje i dokumentisanje slika i podataka)
- vršena su istraživanja u raznim oblastima grada, istorijata Muzeja i rađeno je na muzejskom arhivu

- iniciranje i začetak sprovođenja izrade bibliografije publikacija prvog diplomiranog istoričara umetnosti u Subotici, Bele Durancija
- 42 terenska izlaska u okviru realizacije projekta Prirodne vrednosti Subotičko - horgoške peščare
- istraživački rad u Ornitološkoj stanici na Ludaškom jezeru

3. STRUČNO USAVRŠAVANJE

a.) učešće na seminarima, predavanja ...

- Saradnici Gradskog muzeja su u zemlji i u Republici Mađarskoj održali dvadesetak predavanja.
- Učešće na naučnom skupu ekologa u Sremskoj Mitrovici (Ištvan Hulo, Florijan Horvat)
- učešće na skupu o etnokućama u Doroslovu (Ricz Peter, Hulo Ištvan)
- Senteš (Republika Mađarska) skup arheologa (Ricz Peter)
- "*Zaštita i razvojne mogućnosti Specijalnog rezervata prirode Ludaško jezero*", naučni skup na Paliću
- Godišnja skupština Muzeološkog društva Srbije, Beograd (Mirko Grlica, Milanković Svetislav)
- Budimpešta, ceo kolektiv muzeja, obilazak Etnografskog i Prirodnjačkog muzeja, muzeja pravoslavne crkve u Sentandreji, Nacionalne galerije i muzeja Istorije muzike u Budimu

b.) postdiplomske studije

Četvoro muzejskih stručnjaka pohađalo je postdiplomske studije na osnovu ličnog angažovanja, a ne u organizaciji muzeja.

c.) Polaganje pripravnčkog ispita, i ispita za stručna zvanja

- Horvat Florijan i Viktorija Šimon Vuletić položili su pripravnčki ispit
- Olga Kovačev Ninkov – stekla zvanje višeg kustosa

4. IZLAGANJE MUZEJSKOG MATERIJALA

a.) Izložbe iz muzejskih fondova u Subotici

- *Tragom jednog nestalog naroda, Sarmati u severnoj Bačkoj*, otvorena 27.12.2001 do 20.03.2002.
- *Prirodne i kulturne vrednosti kao i razvojne mogućnosti rezervata "Ludaško jezero"* otvaranje 28.03. do 15.05.2002.
- Izložba akvizicija Gradskog muzeja iz perioda 2000-2002. od 18 - 31. 05.2002.

- *Od Floride do Kamčatke* izložba fotografija Lakatoš Jovana, 5.06. – 15.06.2002. godine
- Likovna izložba *Čekajući stalnu postavku* otvorena od 16.07. do 15.08.2002.
- Izložba u saradnji sa Istorijskim arhivom otvorena od 1. septembra *Iz depoa Arhiva – Arhivalije od Terezijanskog do modernog doba* do 30 septembra 2002.
- Izlaganje predmeta iz zaostavštine Oskara Vojnića 01. septembar 2002.
- 13. septembar otvaranje ogranka Muzeja u Bačkoj Topoli
- Izložba crteža Jožefa i Bele Pehana 9.11. do 29. 11. 2002. godine

b.) Gostujuće izložbe u muzejskom prostoru

- *Marija Maga Magazinović*, izložba Muzeja grada Beograda (otvara-nje 27.12.2002.)
- izložba Muzeja voštanih figura iz Sankt Petersburga (02.12. - 20.12.2002.)

c.) Izložbe Gradskog muzeja u drugim gradovima

- *Emil Talijan - sećanje na svetskog putnika i lovca*, izložba iz etnoloških i prirodnjačkih zbirki Muzeja, Zrenjanin od 04.12.2001. – 15.01.2002., Bečej od 09.02. do 12.03.2002., Kruševac, od 14.03. do 07.05.2002. Šabac 09.05 do 09.06.2002. (u muzejima pomenutih gradova)
- *Tragom jednog nestalog naroda, Sarmati u severnoj Bačkoj*, otvorena 10.04 - 24.04.2002. godine, Gradski muzej Sombor

5. OSTALI PROGRAMI

- 24.04.2002. obeležavanje Dana Gradskog muzeja – promocija godišnjaka Gradskog Muzeja "*Museion*"
- 01.09.2002 otvaranje tzv. Zapadne kapije Gradske kuće – novi ulaz u Gradski muzej iz Štrosmajerove ulice
- 01.09.2002. otvaranje Vidikovca (toranj Gradske kuće)
- 13.09.2002. otvaranje ogranka Gradskog muzeja u Bačkoj Topoli
- 14.09.2002. obeležavanje Dana evropske kulturne baštine
- septembar 2002. promocija vakuum stola za restauraciju slika i komore za dezinfekciju predmeta.
- Septembar 2002. promocija restauriranog ukrasnog rama Sirmajijevog portreta Lajoša Košuta

- Novembar 2002. poseta Osijeku na poziv gradskog poglavarstva, pristustvo na otvaranju Vazarelijeve izložbe, razgovori na temu saradnje Osijeka, Sombora, Pečuja u oblasti kulture (Svetislav Milanković, Tolnai Đerd, Olga Kovačev Ninkov, Nevenka Bašić Palković i Dušica Zrnić) 25.11.2002. g.

6. TEHNIČKA ZAŠTITA MUZEJSKOG MATERIJALA

- Restauracija ukrasnog rama za Širmaijev portret Lajoša Košuta
- Konzervacija predmeta iz stolarske radionice
- Restauracija ukrasnog rama portreta Marije Terezije

7. AKVIZICIJE

- Deo stručne biblioteke dr Bele Šturca
- Otkup umetničkih slika za ogranak muzeja u Bačkoj Topoli
- Dokumentarni film o Subotici iz 40-tih godina XX veka
- Pokloni od darodavaca i donatora umetnika za pojedina odeljenja.

Zahvaljujući sredstvima dobijenim na konkursima u zemlji i inostranstvu, kao i donacijama opremljenost Muzeja poboljšana je sa lap top kompjuterom, laserskim štampačem i jednim Pentium IV kompjuterom, sa policama za biblioteku i Etnološko odeljenje.

Iz istih sredstava je kupljen potrošni materijal i alat za restauratorsku i preparatorsku radionicu.

Rebalansom budžeta za 2002. godinu našoj ustanovi su odobrena značajna sredstva koja su utrošena za nabavku telefonske centrale sa pratećom opremom zatim za nabavku staklenih clip ramova te za kupovinu dela naručenih polica.

Tokom 2002. godine Muzej je ostvario i dobru saradnju sa turističkim organizacijama iz zemlje kao iz inostranstva uključivši se tako u procese kulturnog turizma koji opet postaje jedan od preovladjujućih oblika turističke ponude u Evropi.

Zahvaljujući tome ali svakako i zahvaljujući angažovanju naše vodičke službe Muzej je tokom 2002. godine posetilo oko 10.500 posetilaca.

Proširenje aktivnosti koje Muzej obavlja te drugačija organizacija rada Muzeja zbog otvaranja novog ulaza iz Štrosmajerove ulice, uslovili su potrebu za povećanjem broja zaposlenih. Tokom 2002. godine u radni odnos primljena su tri nova radnika. U svojstvu organizatora pravnih poslova zaposlen je Svetislav Milanković. Na poslovima održavanja higijene zaposlena je Ester Bajari a na poslovima čuvara Kornel Žoldoš.

Tako kolektiv Muzeja krajem godine broji 20 zaposlenih, od kojih 10 sa visokom stručnom spremom (četiri zaposlena sa zvanjem višeg kustosa, jedan zaposleni sa zvanjem višeg bibliotekara, tri zaposlena sa zvanjem kustosa, jedan dipl.pravnik te direktor sa zvanjem magistra-dipl. biolog), 1 zaposleni sa višom stručnom spremom, 5 zaposlenih sa srednjom stručnom spremom, te četiri zaposlena sa NKV kvalifikacijama.

Deo stalne postavke Gradskog muzeja
A Városi Múzeum állandó kiállításának részlete

BESZÁMOLÓ A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

A szabadkai Városi Múzeum a 2002-es évi tevékenysége alapján regionális múzeummá nőtte ki magát, ugyanis a tavalyi évben a múzeum szakembereinek eredményes munkája folytán sikerült megszervezni és megnyitni a már régóta tervezett Topolyai Múzeumot, mint a szabadkai Városi Múzeum kihelyezett egységét.

Fontos kiemelni, hogy a kiállítás a szabadkai Városi Múzeum alapvető tevékenységei közé tartozik, ennek eredménye a létrejött kiállítás, de a további kutatómunkát is feltételezi; Topolya és környékének régészeti, néprajzi, történelmi és természeti kincseinek kutatása és feldolgozása. A bel- és külföldi múzeumokkal fentartott kapcsolataink a múlt év folyamán szintén jelentős fejlődést mutatnak.

Múzeumunk ugyanis újból felvette az utóbbi tíz év során megszakadt kapcsolatait, a zombori múzeummal és az eszéki múzeummal. A DTKM Eurorégió keretein belül pedig új kulturális kapcsolatokat építettünk ki a szegedi és temesvári múzeumokkal. Az év végén megtörténtek az első egyeztetések az ulmi székhelyű Dunamenti Német Múzeummal. A kulturális együttműködés megvalósítását, a kiállításcseréket a 2004-es évre terveztük.

Kiállítási alaptevékenységeink közé tartozott annak a tíz kiállításnak a megszervezése, amelyből hét kiállítást a múzeum munkatársai hoztak létre. Önálló kiállításaink eljutottak Becskerekre, Becsére, Šabacra és Zomborba.

A 2002-es évben folytatódtak a kutatómunkák és kiadtuk első önálló kiadványunkat a MUSEION első számát.

Ezzel a pár mondatral próbáltuk vázolni a szabadkai Városi Múzeum 2002-es évi tevékenységét, míg a tudományos munkát alább részletezzük:

1. A MÚZEUM GYŰJTEMÉNYEINEK FELDOLGOZÁSA

- a 2002-ben a Kameniti háton végzett ásatás dokumentációjának feldolgozása
- a Régészeti osztály antik gyűjteményének revíziója, a dokumentáció kiegészítése
- a Néprajzi osztály Európán-kívüli gyűjteményének feldolgozása
- a fényképgyűjtemény komputeres feldolgozása
- a Művészettörténeti osztályra újonnan bekerült művek dokumentációjának elkészítése
- a Topolyai Múzeumban kiállított művek dokumentációjának kidolgo-

zása

- a Művészettörténeti osztály festménygyűjteményének fotózása
- madárpreparátumok készítése
- a Vojnich fotógyűjtemény komputeres feldolgozása
- a Történelmi osztály fotógyűjteményének komputeres feldolgozása
- a Topolyai Múzeum kiállítási terveinek előkészítése
- a múzeum fotósa az év folyamán kb. 4-5000 fényképet készített (gyűjteményfotók, kiállítások, stb.)

2. TUDOMÁNYOS KUTATÓMUNKA

- régészeti feltárás a Kameniti hát lelőhelyen
- részvétel más régészeti feltárásokon: Kispac, Kanizsa, Horgos
- terepbejárások Szabadka környékén
- a Topolyai Múzeum gyűjteményének feldolgozása
- Néprajzi osztály - szakvizsgadolgozat elkészítése és megvédése: A szabadkai multietnikus családok tagjainak identitása
- a Nemzetközi Múzeumi nap megszervezése az ICOM témájának alapján: "A múzeum a globalizáció folyamatában"
- Székely Tibor hagyatékának előkészítése múzeumi átvételre
- Almási Gábor műveinek feldolgozása
- a topolyai, helyi művészeti alkotások felkutatása
- a Múzeum történetének és archívumának kutatása
- Duránci Béla bibliográfiájának összegyűjtése
- 42 terepi nap a Szabadka-Horgosi homokvidék természeti értékeinek kutatására
- kutatómunka a Ludasi Ornitológiai Központ keretein belül

3. SZAKMAI TOVÁBBKÉPZÉS

- a) részvétel különböző szakkollégiumokon, előadásokon
- a szabadkai Városi Múzeum munkatársai több bel- és külföldi tudományos tanácskozáson vettek részt
- részvétel a Sremska Mitrovicán megtartott ökológiai tudományos összejövetelen
- Doroszló: néprajzi házak Vajdaságban
- részvétel a szentesi régészeti összejövetelen
- A ludasi rezervátum fejlesztésének és megőrzésének lehetőségei, tudományos tanácskozás Palicson
- részvétel a Szerbiai Múzeológiai Egyesület évi közgyűlésén

- a Múzeum dolgozóinak budapesti szakmai kirándulása (Néprajzi Múzeum, Természettudományi Múzeum, Nemzeti Múzeum, stb.)

b) posztgraduális képzés

- a szabadkai Városi Múzeum négy munkatársa folytat posztgraduális tanulmányokat, saját kezdeményezésre

c) gyakornoki - és szakvizsgák

- Horváth Flórián és Viktorija Šimon Vuletić letették gyakornoki vizsgájukat

- Kovačev Ninkov Olga - művészettörténész, főmuzeológusi címet szerzett

4. KIÁLLÍTÁSI TEVÉKENYSÉG

a.) Kiállítások a szabadkai Városi Múzeum gyűjteményeiből

- *Egy letűnt nép nyomában. A szarmaták észak Bácskában*, 2001.12.27. - 2002.3.20.

- *A ludasi rezervátum fejlesztésének és megőrzésének lehetőségei*, 2002.3.28. - 5.15.

- A múzeum új szerzeményeinek kiállítása (2000-2002) május 18 – 31.

- *Floridától Kamcsatkáig* - Lakatos János fotókiállítása 2002.6.5. – 6.15.

- *Állandó kiállításra várva* - képzőművészeti kiállítás 2002.7.16. - 8.15.

- *A levéltár gyűjteményéből - levéltári emlékek Mária Teréziától a modern időkig* - közös kiállítás a Szabadkai Levéltárral, szeptember 1. - 20.

- Vojnich Oszkár hagyatékának kiállítása, szeptember 1.

- A Topolyai Múzeum megnyitása szeptember 13-án

- Pechán József és Béla rajzainak tárlata, november 9.- 29.

b.) Vendégkiállítások

- *Marija Maga Magazinović*, a Belgrádi Városi Múzeum kiállítása 2002.12.27.

- a Szentpétervári Viaszbábmúzeum kiállítása (2002.12.2. - 12.20.)

c.) A Városi Múzeum vendégkiállításai

- *Tallián Emil - emlékezés egy világutazóra és vadászra*, a Néprajzi és a Természeti osztály gyűjteményének kiállítása, Becskerek: 2001. 12. 4. - 2002. 1. 15., Becse: 2002. 2. 9. - 3. 12.

- *Egy letűnt nép nyomában. A szarmaták észak Bácskában*, Zombor:

2002. 4. 10. - 4. 24.

5. EGYÉB PROGRAMOK

- 2002.4.24. a Városi Múzeum napja – a múzeum évkönyvének - "Museion" - bemutatója
- 2002.9.1. a Városháza Nyugati kapujának megnyitása - a Városi Múzeum új bejáratának átadása
- a Kilátó megnyitása 2002.9.1.
- a Topolyai Múzeum megnyitása 2002.9.13.
- 2002.9.14. Az Európai kultúra napja
- az új vákuumasztal felavatása a Restaurátor részlegben 2002 szeptemberében
- 2002. novembere: szakmai kirándulás Eszékre
- 2002 szeptembere: a felújított Kossuth Lajos kép és díszkeret bemutatása az államférfi születésének 200. évfordulója alkalmából.

6. RESTAURÁLÁS

- Szirmai A. Kossuth portréjának és díszkeretének restaurálása
- a restaurátor műhely felújítása
- neogótikus bútoregyüttes felújítása
- a művészettörténeti gyűjtemény 10 portréjának restaurálása és 2 Nagypáti Kukac Péter festmény restaurálása

7. ÚJ SZERZEMÉNYEK

- Sturc Béla könyvtárának egy része
- művészeti tárgyak megvétele a Topolyai Múzeum részére
- egy történelmi tárgyú filmszalag (8 mm-es)
- ajándékok az egyes osztályok számára.

A szabadkai Városi Múzeum különböző pályázatok révén a következő felszerelésekre tett szert: laptop, lézernyomtató, Pentium IV személyi számítógép, könyves polcok.

Ugyanezen forrásokból fedezték a restaurátor és preparátor felszereléseit is.

Az egyéb befolyt eszközökből fedezte a múzeum az új telefonközpontot a képereteket és polcok megvételét.

Múzeumunkat a múlt év folyamán 10.500 látogató tekintette meg.

A múzeum munkaközösége a 2002-es esztendőben három új taggal

bővült: Svetislav Milenković (jogász), Bajai Eszter (takarítónő), Zsoldos Kornél (biztonsági őr).

A múzeum kollektívája így összesen 20 személyből áll, amelyből 10 egyetemi végzettségű (négy dolgozó főmúzeológusi-, egy főkönyvtárosi-, három múzeológusi-, egy jogi-, és egy magiszteri szakképesítéssel), egy magasan szak-képzett, öt dolgozó középiskolai szakképesítéssel rendelkezik, négyen pedig szakképesítés nélküliek.

(ford. Szekeres Ágnes)

Deo stalne postavke muzeja u Bačkoj Topoli
Részlet a Topolyai Múzeum állandó kiállításáról

Штампање ове публикације омогућили су:

Štampanje ove publikacije omogućili su:

Ezen évkönyv megjelenését lehetővé tették:

Lokalna samouprava Opštine Subotica
Szabadka Község helyi önkormányzata

J. K. P. "Subotičke pijace"
K.K. "Szabadkai piacok"

Аутономна покрајина Војводина
Секретаријат за образовање и културу
Autonomna pokrajina Vojvodina
Sekretarijat za obrazovanje i kulturu
Vajdaság Autonóm Tartomány
Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság

